

TAGEM
AR-GE & İNOVASYON

KIRMIZI ET

SEKTÖR POLİTİKA BELGESİ

2020-2024

TAGEM
AR-GE & İNOVASYON

KIRMIZI ET

SEKTÖR POLİTİKA BELGESİ

2020-2024

ANKARA - 2021

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR DİZİNİ	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	ix
1.GİRİŞ.....	1
2. MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ.....	5
2.1 Temel Göstergelerle Kırmızı Et Sektörü.....	7
2.1.1 Dünya	7
2.1.2 Türkiye.....	14
2.2. Üretim Yapısı	15
2.2.1 Üretim Sistemi ve İşletme Durumu Değerlendirmesi.....	21
2.2.2 Maliyet Değerlendirmesi.....	22
2.2.3 Finansman Yapısı	27
2.3 Pazarlama Yapısı.....	28
2.4 Kamu ve STK'ların Rolü.....	29
2.4.1 Kurumsal Yapı	29
2.4.2 Yasal Çerçeve	30
2.4.3 Denetim.....	30
2.4.4 Kalite ve Standardizasyon	31
2.4.5. Desteklemeler	32
2.4.6. Örgütlenme Durumu	33
3. SEKTÖRÜN SORUNLARI	35
3.1. Buzağı kayıpları	37
3.2 Yem Üretiminin Yetersizliği.....	37
3.3. Islah Politikası.....	37
3.4. Irk Sığır Yetersizliği.....	38
3.5. Fiyat İstikrarsızlığı ve Rekabet Gücü Yetersizliği.....	38
3.6. Modernizasyon.....	39
3.7.Tarımsal Desteklerin Etkisi.....	39
3.8. Müdahale ve Piyasa Düzensizliği.....	40
3.9. Köyden Kente Göç	40
3.10. Tarımsal İstatistik Mevzuatı ve Kayıtlılık.....	40

4. KIRMIZI ET PROJEKSİYONLARI	41
5. SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALAR.....	47
5.1. Mevcut Politikaların Değerlendirilmesi.....	49
5.2. Uzun Dönemli Gelişme Eğilimleri	51
5.3. 2020-2024 Dönemi Politikaları	54
EK: GÖSTERGELERE AİT VERİ SETLERİ.....	69

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Dünya Kesilen Hayvan Varlığı (Milyon Baş).....	7
Tablo 2. Dünya Kırmızı Et Üretimi (Ton).....	8
Tablo 3. Ülkelere Göre Sığır Eti Üretimi (Bin Ton)	9
Tablo 4. Ülkelere Göre Koyun ve Keçi Eti Üretimi (Bin Ton)	10
Tablo 5. Ülkelere Göre Manda Eti Üretimi (Bin Ton)	11
Tablo 6. Ülkelere Göre Dünya Sığır Eti İhracatı.....	12
Tablo 7. Ülkelere Göre Dünya Sığır eti ithalatı.....	13
Tablo 8. Kişi Başına Kırmızı et tüketimi (kg/Yıl)	14
Tablo 9. Türkiye Kesilen Hayvan Sayısı (Bin Baş).....	15
Tablo 10. Türkiye Kırmızı Et Üretimi (Ton)	16
Tablo 11. İllere Göre Kesimhane İşyeri Sayıları, Kurulu Kapasite ve Üretim Miktarı.....	18
Tablo 12. Ortalama Karkas Ağırlıkları (Kg/Baş/Yıl).....	19
Tablo 13. Türkiye'nin Kırmızı Et Dış Ticareti (ton)	20
Tablo 14. Türkiye'nin Ülkelere Göre Sığır Eti İhracatı (kg)	20
Tablo 15. Türkiye'de Kişi Başına Düşen Kırmızı Et Miktarı (Kg)	21
Tablo 16. Yıllara ve Ölçeklerine Göre Besi Sığırcılığı İşletmesi Sayıları ve Oranları	22
Tablo 17. İşletme Ölçeklerine Göre Sene Sonu Karkas Maliyeti (TL/kg)	23
Tablo 18. Türkiye'de Yem Üretimi (Bin Ton)	24
Tablo 19. Dana Eti Ortalama Karkas Fiyatları (Euro/Kg).....	24
Tablo 20. Koyun Eti Ortalama Karkas Fiyatları (Euro/Kg).....	24
Tablo 21. Kırmızı Et/ Yem Paritesi (TL/Kg).....	25
Tablo 22. Türkiye Et Tüketici Fiyatları (TL/kg).....	27
Tablo 23. TCZB ve TTK Kredilerinde Faiz İndirim Oranları	27
Tablo 24. Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Faiz İndirim Oranları.....	28
Tablo 25. Üretici Örgütleri (2020).....	34
Tablo 26. Kırmızı et üretim miktarı ve Dış Ticareti.....	43
Tablo 27. Kırmızı Et Kişi Başı Tüketim Miktarı	44
Tablo 28. Kırmızı Et İhtiyaç Analizi.....	44

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB: Avrupa Birliği
- DAP: Doğu Anadolu Projesi
- ESK: Et ve Süt Kurumu
- ETBİR: Kırmızı Et Sanayicileri ve Üreticileri Birliği
- FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
- GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi
- GKGM: Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü
- GTB: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
- GTİP: Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu Cetveli
- GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
- HAYGEM: Hayvancılık Genel Müdürlüğü
- OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
- SETBİR: Türkiye Süt, Et Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği
- TDSYMB: Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği
- TEPGE: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
- TEPAV: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
- TİGEM: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- TRGM: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
- TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
- UKON: Ulusal Kırmızı Et Konseyi

BAŞKAN

Dr. Hasan GEZGİNÇ Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel M¼d¼rl¼ę¼

Hazırlayan

Dr. Umut G¼L Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstit¼s¼ – SGB

B¼l¼m Yazarı

Serhan CANDEMİR Doğu Akdeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma Enstit¼s¼ M¼d¼rl¼ę¼

Koordinasyon

M. Cihad KAYA Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstit¼s¼ – SGB

Mehmet KILCI Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel M¼d¼rl¼ę¼

Hakan SAÇTI Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel M¼d¼rl¼ę¼

Dr. İlkey UÇUM Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel M¼d¼rl¼ę¼

Rapora G¼r¼ř Veren Kurumlar

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel M¼d¼rl¼ę¼

Bitkisel Üretim Genel M¼d¼rl¼ę¼

ET ve S¼t Kurumu

Hayvancılık Genel M¼d¼rl¼ę¼

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel M¼d¼rl¼ę¼

Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ę¼

YÖNETİCİ ÖZETİ

Kırmızı Et Sektör Politika Belgesi 2020-2024, Türkiye gıda ve tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kapsamında; sektörün mevcut durumunun, sorun alanlarının ve gelecek eğilimlerinin ortaya konması ve 2020-2024 döneminde izlenecek politikaların belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında, süt sektöründe dünya ve Türkiye’de genel olarak mevcut durum değerlendirmesinin yanı sıra Türkiye üretim yapısı, pazarlama yapısı, kamu ve STK’ların rolü gibi konularda genel bir görünüm sunulmuş, sektöre yönelik politikalar değerlendirilmiş ve sektörün sorunları ortaya konulmuştur. Ayrıca, sektörün temel göstergeleri ile ilgili geçmiş dönem veri setleri arşiv amaçlı olarak çalışmanın eklerinde verilmiştir. Dünya ve Türkiye’de kırmızı et sektörü büyük oranda sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliğine dayalıdır.

Kırmızı etin beslenme ve toplum sağlığı açısından yeri ve önemi nedeniyle talebi karşılayacak güvenilir kırmızı et arzının karşılanması politika yapıcılar için en önemli konularından birisi haline gelmiş ve bununla birlikte sektörün istikrarlı şekilde takip edilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Türkiye kırmızı et sektöründe, ülke içinde ve dışında oluşan arz ve talep dengelerini koruyarak sektörün dünya pazarından daha fazla pay almasını sağlayacak kısa, orta ve uzun vadeli politika kararlarının oluşturulması önem arz etmektedir. Dünyada kesilen hayvan varlığı 2018 yılında 1,4 milyar baş olarak gerçekleşmiştir. Bu hayvanların %41,5’ini koyun, %34,6’sını keçi ve %21’ini ise sığır oluşturmuştur. Dünyanın en büyük sığır yetiştiricisi ülkeleri Çin, Brezilya, ABD, Arjantin ve Hindistan’dır. Orta ve Güney Amerika yaklaşık %25 civarında bir oranla en fazla sığır popülasyonuna sahip kıtadır. Ülkemiz sığır varlığı bakımından dünyada 22. sırada yer almaktadır. Dünyada 2018 yılı itibarıyla 87 milyon ton olan toplam kırmızı et üretiminin %77,1’ini sığır eti, %11,2’sini koyun eti, %6,8’ini keçi eti ve %4,9’unu ise manda eti oluşturmaktadır. 2000 yılında 70 milyon ton olan kırmızı et üretimi, 2018 yılında %24 aratarak 87 milyon tona ulaşmıştır. 18 yıllık dönemde en fazla üretim artışı %53,1 ile keçi eti üretiminde gerçekleşirken, manda eti üretimindeki artış %40,9, en fazla üretimin yapıldığı sığır etindeki değişim ise %23,9 düzeyindedir. Üretimin %60’ı gelişmekte olan ülkelerde yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde obezite, kalp damar hastalıkları gibi sağlık riskleri nedeniyle talep tavuk etine yönelmesine rağmen aralarında net ithalatçıların bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde nüfus ve gelir artışının etkisiyle kırmızı et talebi artmaktadır. 2018 yılında dünya kırmızı et üretiminin en fazla olduğu ülke %18 ile ABD’dir. Ancak ABD’nin üretiminde son 18 yıllık dönemde önemli bir değişiklik olmamış hatta bir miktar düşüş göstermiştir. Aynı dönemde dünyanın en büyük sığır eti ihracatçısı olan Brezilya’daki üretim artışı %50, Çin’deki artış ise %25 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye 2018 yılında 1 milyon ton üretimiyle dünyada 9. sırada yer almaktadır. AB ülkeleri içerisinde 2018 yılı itibarıyla Fransa %2,2 ve Almanya %1,8’lik oranla dünya sığır eti üretiminde ilk 10 ülke arasında yer almıştır. Dünya kırmızı et üretiminin yaklaşık %18’ini oluşturan koyun ve keçi eti üretimi ülkeler bazında incelendiğinde son 18 yıllık dönemde üretim artışı %36 olarak gerçekleşirken, 2018 yılında toplam üretim 15,8 milyon ton olmuştur. Çin 4,7 milyon tonluk bir üretimle dünya üretiminin %24’ünü tek başına karşılamaktadır. Çin dünya üretiminde önemli bir potansiyel olmasının yanında, aynı dönemde de üretimini sürekli artırmış ve bu dönemde üretim artışı %79 olarak gerçekleşmiştir. Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda ve Pakistan diğer önemli üretici ülkeler olmasına rağmen aynı dönemde üretim artışları sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu dönemde Hindistan’da %6, Avustralya’da %10 artış gerçekleşirken, Pakistan’da ise %11’lik bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye ise 114 bin tonluk üretimiyle dünyada 22. sırada yer almaktadır.

Dünya sığır eti ihracatı 2019 yılında son 17 yılda %95 artışla 9,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Hindistan, Brezilya, Avustralya ve ABD ihracatta en büyük paya sahip ülkelerdir. Bu dört ülke toplam ihracatın %51'ini karşılamaktadır. Brezilya 2019 yılı itibariyle 1,6 milyon ton ihracatla ilk sırada yer alırken toplam ihracatın %16'sını yapmaktadır. Avustralya ve Hindistan ihracatta önde gelen diğer ülkelerdir. Aynı zamanda Brezilya dünya sığır eti üretiminde ikinci sırada yer almaktadır. Dünya üretiminde birinci sırada yer alan ABD ihracatta da 4. sırada yer almaktadır. AB ülkeleri de dünya ihracatında önemli bir paya sahiptir. Toplam ihracatın içinde Hollanda (%5), Polonya (%4), ve Almanya (%3) ile önemli pay alan ülkelerdir. Dünya sığır eti ithalatı 2019 yılı itibariyle 7,2 milyon ton olup, ABD, Çin ve Japonya önemli ithalatçı ülkeler konumundadır. ABD ve Çin mevcut üretimlerinin tüketimi karşılayamaması nedeniyle üretimde ilk üç de yer almalarına rağmen ithalatta önde gelen ülkelerdir. Japonya sığır eti bakımından üretimi yeterli olmaması nedeniyle ithalata bağımlı bir ülkedir. Dünya sığır eti ithal eden ülkeler arasında 3. sırada yer almaktadır. AB ülkeleri de dünya ithalatında önemli bir pay alırken, Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda ilk 10 içerisinde yer almaktadır.

Türkiye'de 2000 yılında 46,6 milyon baş olan toplam hayvan sayısı 2019 yılında %42,4 oranında artarak 66,4 milyon başa yükselmiştir. Kesilen hayvan sayısı ise 2000 yılında 9,4 milyon baş iken 2019 yılında %13 artarak 9,5 milyon başa yükselmiştir. Artış miktarının görece olarak düşük kalmasının en önemli sebebi kesilen koyun sayısındaki azalmadır. Kesilen hayvan sayısının oransal olarak düşük çıkması TÜİK tarafından açıklanan kesilen hayvan sayısının açıklama sisteminden kaynaklanmaktadır. Kesilen sığır sayısında %70'lik bir artış olmasına rağmen kesilen koyun sayısındaki azalış toplam kesilen hayvan sayısında ki artış miktarının düşük olmasına neden olmuştur. 2000 yılında 2,1 milyon baş olan kesilen sığır sayısı 2019 yılında 3,6 milyon başa, 6,1 milyon baş olan kesilen koyun sayısı ise 5,1 milyon baş olarak gerçekleşmiştir. Kesilen manda sayısı 2010 yılından itibaren ciddi oranda azalırken, 2019 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir. Türkiye'de son 17 yılda kırmızı et üretim miktarında sürekli bir artış gözlenmiştir. 2000 yılında toplam kırmızı et üretim miktarı 491 bin ton iken, 2010 yılında %90 artışla 781 bin tona yükselmiştir. Ancak bu artışın nedeni o dönemde TÜİK' in hesaplama yönteminde değişikliğe gitmesi ile mezbaha ve kombina kesimleri dışındaki kesim verilerini de hesaplama yöntemine dahil etmesidir. Bu hesaplama yönteminin değişmesi ile mevcut üretim bir önceki hesaplama yöntemine göre daha fazla olmasına neden olmuştur. 2010 yılında 781 bin ton olarak gerçekleşen kırmızı et üretimi 2019 yılında %54 artışla 1,2 milyon tona yükselmiştir. 2000 yılında üretilen kırmızı et miktarının %22,6'sı koyun etinden karşılanırken, sığır etinin payı %72,2'dir. Son 17 yıllık dönemde kesilen koyun sayısındaki azalmaya paralel olarak koyun eti üretiminin payı %22,6 dan 2019 yılında %9'a düşmüştür. Aynı dönemde de sığır etinin payı %72,2 den %89,5'e yükselmiştir. Türkiye'de 2019 yılı itibariyle toplam büyükbaş hayvan sayısı 17,8 milyon olup Konya, Erzurum, İzmir Diyarbakır ve Balıkesir en fazla hayvan varlığına sahip iller olmuştur. Konya toplam hayvan varlığının %5,2 sini oluştururken, Erzurum %4,6 ile Konya'yı takip etmektedir. Türkiye'de küçükbaş hayvan sayısı son 5 yılda %15 artış göstererek 2019 yılında 48 milyon baş olmuştur. Küçükbaş hayvan sayısı en fazla olan iller Van (%5,5), Konya (%5,1), Şanlıurfa (%4,2), Diyarbakır (%3,7), Ağrı'dır (%2,7). Bakanlığımızca uygulanan politikalar, yürütülen destek ve projeler ile küçükbaş hayvan varlığında artış yaşanmıştır. Küçükbaş hayvan varlığı 2019 yılında 48,5 milyon baş ulaşmış olup 2019 yılında ayrıca sürü büyütme ve yenileme projesine başlanmış olup, bir önceki yılın 1,8 milyon baş dişi kuzusu anaç vasfı kazanmıştır.

Kırmızı et kişi başına düşen tüketim miktarları incelendiğinde yıllar itibariyle bir artış olduğu görülmektedir. 2000 yılında 7,24 kg olan kırmızı et tüketimi, 2017 yılında ise 13,94 kg, 2019 yılında ise 14,45 kg olarak gerçekleşmiştir. Koyun eti tüketimi yıllar itibariyle çok fazla değişmemekle birlikte 1,7 kg seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de son yıllarda gerek hayvancılık sektörüne yönelik ciddi destekleme politikaları geliştirilmiş ve bunun doğal sonucu olarak özel sektör eliyle önemli yatırımlar yapılmıştır. Bu bağlamda Buzağı desteklemesi, anaç koyun keçi desteklemesi, Besilik Erkek-Sığır desteklemesi, Sürü yöneticisi istihdam desteği, Yem bitkileri desteği ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu desteklemeleri ve verilmektedir. Türkiye’de kırmızı et sektörünün karşılaştığı en önemli sorunlar; Buzağı kayıpları, üretimin yetersizliği, ıslah politikası, ırk sığır yetersizliği, fiyat istikrarsızlığı ve rekabet gücü yetersizliği, modernizasyon, tarımsal desteklerin etkisi, müdahale ve piyasa düzensizliği, köyden kente göç, tarımsal istatistik mevzuatı ve olarak tespit edilmiştir.

Sorunların çözümüne yönelik olarak geliştirilen öneriler arasında; Sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması, buzağı desteklerinin artarak devam etmesi, küçük aile işletmeleri desteklenerek optimum işletme ölçeği büyüklüğüne ulaştırılması, işletmelerin kayıt altına alınması, kayıt sistemlerinin güvenilirliğinin ve etkinliğinin artırılması, et ve et ürünleri borsalarının kurulması, meraların ıslah çalışmalarının hızlandırılması ve daha etkin şekilde kullanılmasının sağlanması, hastalıktan ari işletmelerin teşvik edilerek sayılarının artırılması ve tüketicilerin sağlıklı et tüketimi konusunda bilgilendirilmesi ve teşvik edilmesi gibi öneriler yer almaktadır.

GİRİŞ

1.GİRİŞ

Türkiye’de gıda ve tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanması kapsamında hazırlanan sektör politika belgeleri, sektörün mevcut durumunun, sorun alanlarının ve gelecek eğilimlerinin ortaya konması ve 2020-2024 döneminde izlenecek politikaların ve hayata geçirilecek uygulamaların sektör paydaşlarının katkı ve görüşlerinin alınması yoluyla belirlenmesi amacını taşımaktadır. “Kırmızı Et Sektör Politika Belgesi 2020-2024” bu amaçla hazırlanmıştır. Ayrıca, sektörün temel göstergeleri ile ilgili geçmiş dönem veri setleri arşiv amaçlı olarak çalışmanın eklerinde verilmiştir.

Sektör farklı istatistikî sınıflamalara göre şu şekilde tanımlanmaktadır:

NACE Rev2 No: 01.42.09-diğer sığır ve manda yetiştiriciliği (sütü için yetiştirenler hariç), 01.45.01 koyun ve keçi yetiştiriciliği, 10.11.01-Sığır, koyun, keçi vb. hayvanların kesimi ve kesim sırasındaki etin işlenmesi (mezbahacılık) (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş olarak saklanması dahil)

G.T.İ.P. No: 010229-Sığırlar, damızlık olmayan, 010239-Bufalo, damızlık olmayan, 01041030 Kuzu (1 yaşında/daha küçük); damızlık olmayan, 01041080 Koyun; damızlık olmayan, 020110-Büyükbaş hayvanlarının etleri; karkas, yarım karkas (taze/soğutulmuş) ,020120- Sığır eti taze soğutulmuş, 020130- Büyükbaş hayvanların etleri kemiksiz (taze/soğutulmuş) 020210-Büyükbaş hayvanlarının etleri; karkas, yarım karkas (dondurulmuş), 020220-Sığır eti diğer kemikli parçalar (dondurulmuş), 020230-Sığır eti kemiksiz (dondurulmuş), 021020-Sığır etleri (tuzlanmış/salamura/Kurutulmuş), 020110-Büyükbaş hayvanların etleri yarım karkas, 160250-Sıpir cinsi hayvanlardan hazırlanmış madde ve konserveler, 020442-Koyun eti kemikli dondurulmuş, 020443-koyun eti kemiksiz dondurulmuş.

Hayvancılık sektörü Türkiye’de, nüfusun yeterli ve dengeli beslenmesi, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, tarımsal işsizliğin azaltılarak köyden kente göçün önlenmesi gibi ekonomik ve sosyal açılardan stratejik bir öneme sahiptir (Saygın ve Demirbaş 2017).

Bunun yanında hayvancılık sektörü; nüfusun beslenmesine katkısı yanında, kendine yeterli, toplumun besin güvenliğinin sağlanması, kırmızı et sanayisinin gelişen ihtiyaçlarının karşılanması, değişik üretim kollarına hammadde sağlanması, istihdam, lojistik sektörün ve perakendeciliğin gelişmesine sağladığı değer artışları, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, kalkınma finansmanının öz sermayeye dayandırılması gibi önemli ekonomik fonksiyonlar üstlenmiştir. Tarımın içinde nasıl hayvancılık lokomotif bir öge ise ekonomik kalkınmada her şeyden önce sanayileşmeye bağlıdır. Sanayileşme için yatırımların mümkün olduğu kadar iç tasarruflarla karşılanması ve döviz gelirlerinin öngörülen düzeye çıkarılmasıyla mümkündür. Bu bağlamda karar vericiler, hayvancılık sektöründe; inovasyon ile ar-ge faaliyetlerine, hayvan ıslahı, besleme ve yetiştiricilik konularında yapılan eğitim ve altyapı çalışmalarını iyi planlamak ve pazarlama faaliyetlerine de büyük kaynaklar aktarmaktadır. (Anonim, 2018a).

Et ve et ürünleri sektörü küresel tarım ve gıda içinde en hızlı gelişen alt sektörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmede küresel et talebinin yükselmesinin yanı sıra üretim, işleme ve taşımada verimliliğin artmasının da etkisi olmuştur(Anonim, 2018a).

Kırmızı et sektörü için üretim maliyetleri, kalite, markalaşma, fiyat istikrarı, mera kalitesi, nitelikli iş gücü, AR-GE ve inovasyonun etkin kullanılması, hayvan sağlığı ve kayıtlılık önem arz etmektedir. Bu doğrultuda sürdürülebilir hayvancılık politikalarının oluşturulması, tarımsal üretim, tarımsal sanayi, çevre ve insan sağlığı açısından bütünsel bir yaklaşım içerisinde doğru uygulanabilmesi açısından oldukça gereklidir. Ayrıca dünyada 2019 Aralık ayında görülme-ye başlanan ve daha sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını neticesinde dünya tarım piyasaları, geleneksel olarak tarımın karşı karşıya olduğu yüksek risklere katkıda bulunan bir dizi yeni belirsizlikle karşı karşıyadır. En önemli belirsizlik kaynağı, tüketim, üretim, fiyatlar ve ticaret üzerinde etkileri olan COVID-19 salgınıyla ilgilidir ve pandeminin önümüzdeki birkaç yıl daha talebi bastırması, gıda güvenliğini zayıflatması beklenmektedir. Bu durum insan ve hayvan sağlığının yakından ilişkili olduğunu ve insan, hayvan ve çevre sağlığının birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), geliri düşük ve dayanıksız toplum kesimlerini korumak, gıda tedarik zincirlerini canlı tutmak ve pandeminin gıda sistemi üzerindeki etkilerini hafifletmek için hızlı önlemler alınması gerekliliğini belirtmiştir (OECD-FAO, 2020). Hayvancılık sektörü, gıda güvenliği, beslenme ve geçim kaynakları açısından temel ve vazgeçilmez bir sektör olarak önemini korumaktadır.

MEVCUT DURUM
DEĞERLENDİRMESİ

2

2. MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ

2.1 Temel Göstergelerle Kırmızı Et Sektörü

2.1.1 Dünya

Et ve et ürünleri sektörü küresel tarım ve gıda içinde en hızlı gelişen alt sektörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmede küresel et talebinin yükselmesinin yanı sıra üretim, işleme ve taşımada verimliliğin artmasının da etkisi olmuştur.

FAO verilerine göre dünya GSMH değeri 78,1 trilyon dolar olup, bunun 3,3 trilyon dolarını tarım sektörü oluşturmaktadır. Hayvancılık sektörünün buna katkısı ise %17 düzeyinde gerçekleşmiştir. Üretim değeri, en yüksek ürünler inek sütü (310 milyar ABD Doları), kanatlı eti (190 milyar ABD Doları) ve sığır etidir (180 milyar ABD Doları) (FAO, 2018).

Kesilen Hayvan Varlığı

Dünyada kesilen hayvan varlığı, 2018 yılında 2000 yılına oranla %25 artarak yaklaşık 1,4 milyar baş olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde kesilen hayvan sayısındaki en büyük artış %50,2 ile keçi varlığında görülürken, manda %33,3 ile ikinci sırada yer almaktadır. 2018 yılı itibariyle toplam kesilen hayvan varlığının %21,8'ini sığır, %41,5'ini koyun, %34,6'sını keçi ve %2,0'ını ise manda varlığı oluşturmuştur. Dünya genelinde yetiştirilen hayvan sayısındaki artışa paralel olarak kesilen hayvan sayısında da artış görülmüştür. Dünyanın en büyük sığır yetiştiricisi ülkeleri Çin, Brezilya, ABD, Arjantin ve Hindistan'dır. Orta ve Güney Amerika yaklaşık %25 civarında bir oranla en fazla sığır popülasyonuna sahip kıtadır. Ülkemiz sığır varlığı bakımından dünyada 22. sırada yer almaktadır.

Tablo 1. Dünya Kesilen Hayvan Varlığı (Milyon Baş)

	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2000	272	494	319	21	1.106
2005	283	514	383	21	1.201
2010	291	520	426	26	1.263
2011	290	513	429	26	1.258
2012	293	525	435	26	1.279
2013	298	541	443	26	1.308
2014	297	552	454	26	1.329
2015	294	557	463	27	1.341
2016	294	570	475	27	1.366
2017	298	564	470	27	1.359
2018	302	574	479	28	1.383

Kaynak: FAO,2020b

2.1.1.1 Üretim

Dünyada 2018 yılı itibariyle 87 milyon ton olan toplam kırmızı et üretiminin %77,1'ini sığır eti, %11,2'sini koyun eti, %6,8'ini keçi eti ve %4,9'unu ise manda eti oluşturmaktadır. 2000 yılında 70 milyon ton olan kırmızı et üretimi, 2018 yılında %24 artarak 87 milyon tona ulaşmıştır. 18 yıllık dönemde en fazla üretim artışı %53,1 ile keçi eti üretiminde

gerçekleşirken, manda eti üretimindeki artış %40,9, en fazla üretimin yapıldığı sığır etindeki değişim ise %23,9 düzeyindedir. Üretimin %60'ı gelişmekte olan ülkelerde yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde obezite, kalp damar hastalıkları gibi sağlık riskleri nedeniyle talep tavuk etine yönelmesine rağmen aralarında net ithalatçıların bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde nüfus ve gelir artışının etkisiyle kırmızı et talebi artmaktadır.

Tablo 2. Dünya Kırmızı Et Üretimi (Ton)

	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2000	55.835.848	7.717.572	3.902.627	3.014.412	70.470.459
2005	59.109.274	8.124.287	4.703.734	3.311.512	75.248.807
2010	62.654.388	8.484.009	5.206.939	3.899.147	80.244.483
2011	62.374.058	8.575.130	5.178.467	3.918.117	80.045.772
2012	62.938.922	8.680.443	5.272.170	3.949.320	80.840.855
2013	63.968.833	8.923.286	5.396.561	3.983.724	82.272.404
2014	64.471.317	9.173.477	5.543.929	4.002.020	83.190.743
2015	63.923.615	9.437.101	5.669.013	4.055.510	83.085.239
2016	64.568.004	9.567.978	5.794.581	4.078.593	84.009.156
2017	65.415.554	9.532.953	5.882.486	4.137.317	84.968.310
2018	67.353.900	9.788.315	5.977.020	4.247.413	87.366.648

Kaynak: FAO,2020b

2018 yılında dünya kırmızı et üretiminin %66'sı Tablo 3'te yer alan 14 ülke tarafından gerçekleştirilmiş olup en fazla üretime sahip ülke %18 ile ABD'dir. Ancak ABD'nin üretiminde son 18 yıllık dönemde önemli bir değişiklik olmamış hatta bir miktar düşüş göstermiştir. Aynı dönemde dünyanın en büyük sığır eti ihracatçısı olan Brezilya'daki üretim artışı %50, Çin'deki artış ise %25 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2018 yılında 1 milyon ton üretimiyle dünyada 9. sırada yer almaktadır. AB ülkeleri içerisinde 2018 yılı itibarıyla Fransa %2,2 ve Almanya %1,8'lik oranla dünya sığır eti üretiminde ilk 10 ülke arasında yer almıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Ülkelere Göre Sığır Eti Üretimi (Bin Ton)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ABD	12.017	11.181	11.819	11.970	11.916	11.789	11.698	10.777	11.470	11.907	12.219
Brezilya	6.579	8.592	9.115	9.030	9.307	9.675	9.723	9.425	9.284	9.550	9.900
Çin	4.642	5.134	5.677	5.512	5.547	5.533	5.557	5.566	5.566	5.726	5.811
Arjantin	2.718	3.131	2.630	2.499	2.596	2.822	2.674	2.727	2.644	2.049	3.066
Avustralya	1.988	2.090	2.129	2.129	2.152	2.359	2.595	2.662	2.361	2.049	2.219
Meksika	1.409	1.558	1.745	1.804	1.821	1.807	1.827	1.845	1.879	1.927	1.981
Rusya	1.898	1.809	1.727	1.625	1.642	1.633	1.654	1.649	1.619	1.614	1.608
Fransa	1.528	1.547	1.530	1.567	1.494	1.400	1.411	1.448	1.458	1.423	1.436
Kanada	1.263	1.470	1.276	1.141	1.060	1.056	1.100	1.092	1.133	880	1.231
Almanya	1.304	1.167	1.205	1.170	1.146	1.117	1.143	1.132	1.155	1.137	1.123
Türkiye	355	322	619	645	799	869	882	1.015	1.059	987	1.004
G.Afrika	582	746	897	878	875	953	1.001	1.072	1.109	1.014	1.003
Pakistan	420	464	733	761	789	822	850	882	922	948	985
İngiltere	705	762	908	936	885	847	877	885	912	902	922
Diğer	18.397	19.014	20.392	20.487	20.681	21.053	21.155	21.541	21.842	22.000	22.732
Toplam	55.813	59.296	63.130	62.956	63.585	64.738	65.283	64.958	65.974	66.250	67.354

Kaynak: FAO,2020b

Dünya kırmızı et üretiminin yaklaşık %18'ini oluşturan koyun ve keçi eti üretimi ülkeler bazında incelendiğinde son 18 yıllık dönemde üretim artışı %36 olarak gerçekleşirken, 2018 yılında toplam üretim 15,8 milyon ton olmuştur. Bu üretimin %65'ini oluşturan ilk 16 ülke Tablo 4'de verilmiştir. Çin 4,7 milyon tonluk bir üretimle dünya üretiminin %24'ünü tek başına karşılamaktadır. Çin dünya üretiminde önemli bir potansiyel olmasının yanında, aynı dönemde de üretimini sürekli artırmış ve bu dönemde üretim artışı %79 olarak gerçekleşmiştir. Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda ve Pakistan diğer önemli üretici ülkeler olmasına rağmen aynı dönemde üretim artışları sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu dönemde Hindistan'da %6, Avustralya'da %10 artış gerçekleşirken, Pakistan'da ise %11'lik bir artış gerçekleşmiştir. Türkiye ise 114 bin tonluk üretimiyle dünyada 22. sırada yer almaktadır.

Tablo 4. Ülkelere Göre Koyun ve Keçi Eti Üretimi (Bin Ton)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Çin	2.653	3.453	3.992	3.934	4.012	4.083	4.284	4.410	4.617	4.712	4753
Hindistan	690	748	774	764	755	747	740	732	740	734	734
Avustralya	691	614	582	545	584	692	754	755	715	703	763
Pakistan	467	532	434	443	452	467	473	479	466	505	516
Yeni Zelanda	540	534	475	453	457	482	488	488	482	453	473
Nijerya	337	394	458	382	340	375	384	394	395	393	391
Sudan	0	0	0	0	360	364	366	369	378	381	383
İran	436	432	372	370	373	354	366	429	380	383	414
İngiltere	383	331	287	301	275	289	298	302	291	299	289
Cezayir	176	191	221	270	279	298	322	330	341	344	344
Bangladeş	132	158	195	203	204	209	213	213	213	226	228
Rusya	140	154	185	189	190	190	204	204	213	219	224
Moğolistan	120	95	126	124	124	157	152	221	193	207	236
Fas	147	137	162	167	172	144	147	185	191	191	211
Güney Afrika	111	145	167	156	167	188	195	179	180	167	162
Türkiye	133	86	159	130	115	126	126	134	113	137	114
Diğer	4.443	4.742	4.937	5.167	4.946	4.987	5.040	5.045	5.070	5.422	5530
Toplam	11.599	12.746	13.526	13.598	13.805	14.152	14.531	14.788	14.932	15.352	15.765

Kaynak FAO, 2020b

Tablo 5. Ülkelere Göre Manda Eti Üretimi (Bin Ton)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Hindistan	1256	1360	1546	1559	1573	1610	1615	1609	1638	1650	1662
Pakistan	466	540	752	775	798	825	844	868	895	922	949
Mısır	288	354	398	396	385	390	380	407	375	369	382
Çin	361	569	630	611	615	614	616	617	617	635	645
Nepal	122	139	162	168	172	175	174	174	175	180	185
Filipinler	72	77	105	104	100	99	100	99	101	101	102
Vietnam	93	103	105	99	89	86	86	86	87	88	92
Myanmar	20	24	34	44	45	46	47	48	49	51	51
Endonez-ya	46	38	36	35	37	38	35	35	32	32	67
Tayland	71	44	46	39	33	30	28	30	26	28	28
İtalya	2	6	6	11	24	12	15	17	18	17	22
Türkiye	4	2	3	2	2	0,3	0,5	0,3	0,3	1,3	0,4
Diğer	62	57	75	75	77	60	60	60	58	58	62
Toplam	2.861	3.312	3.899	3.918	3.949	3.984	4.002	4.056	4.079	4.137	4.247

Kaynak: FAO, 2020b

Dünya kırmızı et üretiminin %4,8'ini oluşturan manda eti üretimi ülkeler bazında incelendiğinde 2018 yılında gerçekleşen 4,2 milyon tonluk üretimin %40'ını tek başına Hindistan karşılarken, Pakistan %22'lik bir pay ile ikinci sırada, %9 ile Mısır 3. sırada yer almaktadır. Pakistan ve Mısır aynı zamanda son 18 yıllık dönemde üretimini en fazla artıran ülkelerin başında gelmektedir. Çin ve Nepal ise diğer önemli üretici ülkeler olarak sıralanmaktadır. Türkiye ise son 15 yılda üretimde önemli düşüş yaşamış olup, 2018 yılı itibarıyla dünyada 11. sırada yer almaktadır. Özellikle göç nedeniyle kırsal nüfusun azalması, ekolojik dengede meydana gelen değişiklikler, sığır eti ve sığır sütü ile ürün verimi yönünden rekabet düşüklüğü, ürünlerin satışında yaşanan tanıtım problemleri ile manda alanlarının ve meralarının giderek azalması Türkiye'de manda popülasyonunun azalmasındaki en önemli etkenlerdir.

2.1.1.2 Dış Ticaret

BM ticaret istatistiklerine göre hayvansal üretim uluslararası ticarete toplam küresel ticaretin yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır. Dünya sığır eti ihracatı 2019 yılında son 17 yılda %95 artışla 9,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Hindistan, Brezilya, Avustralya ve ABD ihracatta en büyük paya sahip ülkelerdir. Bu beş ülke toplam ihracatın %51'ini

karşılmaktadır. Brezilya 2019 yılı itibariyle 1,6 milyon ton ihracatla ilk sırada yer alırken toplam ihracatın %16'sını yapmaktadır. Avustralya ve Hindistan ihracatta önde gelen diğer ülkelerdir. Aynı zamanda Brezilya dünya üretiminde ikinci sırada yer almaktadır. Dünya üretiminde birinci sırada yer alan ABD ihracatta da 4. sırada yer almaktadır. AB ülkeleri de dünya sığır eti ihracatında önemli bir paya sahiptir. Toplam ihracatın içinde Hollanda (%5), Polonya (%4), ve Almanya (%3) ile önemli pay alan ülkelerdir.

Tablo 6. Ülkelere Göre Dünya Sığır Eti İhracatı

	2002		2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018		2019	
	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar
Brezilya	430	1.080	1.052	5.159	1.285	5.984	1.329	6.441	1.184	5.320	1.180	4.941	1.300	5.593	1.459	6.029	1.672	7.126
Avustralya	987	2.273	1.035	4.968	1.170	5.546	1.361	7.045	1.364	7.044	1.090	5.582	1.060	5.779	1.187	6.530	1.314	7.578
Hindistan	-	-	1.035	2.998	1.559	4.486	1.487	4.800	1.290	4.100	1.260	3.736	1.313	3.992	1.111	3.384	1.099	3.109
ABD	931	2.626	812	4.837	861	5.470	860	6.329	759	5.451	847	5.467	952	6.419	1.045	7.478	1.000	7.152
Y. Zeland	338	803	382	1.791	393	1.825	428	2.157	472	2.384	434	2.028	423	2.130	452	2.276	469	2.487
Hollanda	261	1.147	396	3.107	371	3.124	378	3.063	364	2.585	394	2.688	469	2.877	475	3.037	491	2.926
İrlanda	267	921	326	2.266	320	2.281	366	2.526	354	2.208	399	2.276	440	2.450	433	2.609	442	2.403
Polonya	63	87	252	1.171	268	1.342	268	1.272	336	1.366	331	1.326	413	1.605	415	1.851	402	1.670
Kanada	459	1.322	234	1.057	234	1.118	267	1.522	279	1.559	309	1.537	332	1.682	358	1.966	393	2.239
Uruguay	148	271	255	1.442	242	1.338	249	1.474	264	1.467	299	1.478	310	1.546	333	1.675	-	-
Paraguay	-	71	179	756	233	1.005	278	1.285	272	1.122	278	1.101	269	1.146	261	1.101	-	-
Almanya	414	1.197	317	2.257	299	2.179	306	2.065	290	1.694	275	1.577	327	1.663	313	1.718	316	1.609
Arjantin	160	472	143	1.112	160	1.098	166	1.123	155	925	181	1.094	240	1.380	400	2.033	631	3.282
Meksika	3	30	143	753	118	654	139	918	163	1.098	184	1.100	189	1.070	182	1.080	229	1.295
Fransa	156	648	198	1.446	177	1.356	173	1.254	182	1.090	184	1.068	223	1.133	254	1.217	214	1.099
Diğer	464	2.137	960	6.805	919	6.996	1.035	6.909	1.148	6.681	1.161	6.463	1.515	6.928	1.580	7.695	1.214	5.771
Toplam	5.081	15.085	7.719	41.925	8.609	45.802	9.090	50.183	8.876	46.094	8.806	43.462	9.775	47.393	10.258	51.679	9.886	49.746

Kaynak: UNComtrade,2020

Tablo 7. Ülkelere Göre Dünya Sığır eti ithalatı

	2002		2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018		2019	
	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar	Milyon Ton	Milyon Dolar
ABD	915	2.860	743	3.795	751	3.878	987	5.767	1.129	6.835	1.009	5.381	1.017	5.391	1.020	5.730	1.038	6.103
Çin	11	17	61	255	294	1.269	297	1.287	474	2.321	580	2.516	696	3.067	1.047	4.825	-	-
Japonya	487	1.546	524	2.833	541	2.773	526	2.941	503	2.831	511	2.693	581	3.165	616	3.516	625	3.570
Hong K.	-	-	221	924	414	1.847	522	2.412	357	1.680	390	1.806	417	2.081	462	2.350	376	1.853
G.Kore	315	847	265	1.262	268	1.397	280	1.675	296	1.818	367	2.094	380	2.266	415	2.696	444	2.925
Almanya	131	534	274	2.358	273	2.368	285	2.399	316	2.210	317	2.135	392	2.402	378	2.309	380	2.341
Rusya	408	467	637	2.900	615	2.794	619	2.685	388	1.469	324	1.090	354	1.235	352	1.297	313	1.105
İngiltere	224	1.000	284	1.764	286	1.846	299	2.002	309	1.929	307	1.685	354	1.721	363	1.865	304	1.513
İtalya	252	1.268	313	2.760	314	2.718	332	2.694	330	2.276	322	2.161	387	2.215	395	2.354	393	2.201
Hollanda	143	541	249	2.083	249	2.044	257	2.060	287	1.928	280	1.906	371	1.973	396	2.053	403	1.938
Fransa	198	730	273	1.927	269	2.008	256	1.875	247	1.525	232	1.399	188	1.459	258	1.610	272	1569
Şii	47	174	106	858	113	912	98	884	107	824	119	900	204	1.021	226	1.097	258	1.098
Diğer	1.303	3.313	2.258	10.824	2.732	11.349	2.426	11.288	2.284	10.372	2.261	10.150	2.961	15.361	3.414	16.145	2.355	14.136
Toplam	4.529	14.777	6.559	38.084	7.303	40.779	7.470	43.950	7.547	42.087	7.513	39.446	8.302	43.357	9.342	47.847	7.161	40.352

Kaynak: UNComtrade,2020

Dünya sığır eti ithalatı 2019 yılı itibarıyla 7,2 milyon ton olup, ABD, Çin ve Japonya önemli ithalatçı ülkeler konumundadır. ABD ve Çin mevcut üretimlerinin tüketimi karşılayamaması nedeniyle üretimde ilk üç te yer almalarına rağmen ithalatta önde gelen ülkelerdir. Japonya sığır eti bakımından üretimi yeterli olmaması nedeniyle ithalata bağımlı bir ülkedir. Dünya sığır eti ithal eden ülkeler arasında 3. sırada yer almaktadır. AB ülkeleri de dünya ithalatında önemli bir pay alırken, Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda ilk 10 ülke içerisinde yer almaktadır (Tablo 7).

2.1.1.3 Talep

Dünya genelinde günlük yaşamda karşılaşılan pek çok ekonomik problemin neden sonuç ilişkisi incelendiğinde, arz-talep etkileşiminin ön plana çıktığı görülmektedir. Piyasa ekonomilerinde çeşitli ürün ve hizmetlerin artış ve azalış şeklinde gerçekleşen fiyat hareketleri, arz ve talepteki değişim ile açıklanmaktadır. Artan nüfus ve dengeli beslenme ihtiyacı kırmızı et talebini de artırmaktadır. 2013 yılında 68,7 milyon ton olan talep miktarı 2019 yılında 73 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Dünya sağlık örgütü verilerine göre sağlıklı bir insanın vücut ağırlığının her kilogramı için günde 1 gr protein tüketmesi ve bunun da %50'sinin hayvansal kökenli olması gerekmektedir. Günümüzde kişi başına düşen hayvansal protein miktarı ülkelerin gelişmişlik sınıflandırmasında kriter olarak ele alınmakta ve günlük tüketilen protein miktarı %40'ın üzerinde hayvansal protein içeren ülkeler, gelişmiş ülke olarak kabul edilmektedir. AB ülkelerinde bu oran %58, ABD de %64, dünya ortalaması %40 iken, Türkiye'de bu oran %34 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı kişi başına sığır ve koyun eti tüketim verileri incelendiğinde tüketimin en fazla olduğu ülke 40,9 kg ile Arjantin, 27,1 kg ile ABD ikinci sırada yer almaktadır. Ancak Türkiye'de kırmızı et tüketimi büyükbaş ve küçükbaş hayvan etini kapsamakta iken, diğer ülkelerde bunların yanında domuz etinin de tüketildiği dikkate almak gerekmektedir. Dünya ortalama tüketim verileri ise sığır etinde 6,4 kg, koyun etinde ise 1,7 kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Kişi Başına Kırmızı et tüketimi (kg/Yıl)

	Sığır Eti	Koyun Eti	Toplam
ABD	26,7	0,4	27,1
Avusturalya	18,3	8,5	26,8
Arjantin	39,7	1,2	40,9
İsrail	20,3	1,6	21,9
Brezilya	24,6	0,5	25,1
Rusya	10,3	1,4	11,7
Japonya	7,4	0,2	7,6
Dünya	6,4	1,7	8,1

Kaynak:ESK 2020

2.1.2 Türkiye

Türkiye'de 2010 yılında GSYİH değeri 1,16 trilyon TL olup, bunun %9,02'sini tarım, orman ve balıkçılık (104 milyar TL) oluşturmuştur. 2019 yılında GSYİH değeri bir önceki yıla göre %15 oranında artarak 4,3 trilyon TL'ye yükselmiştir (TÜİK, 2020).

2010 yılında 38,1 milyar TL olarak gerçekleşen hayvansal üretim değerinin %38'ini (14,3 milyar TL) et üretimi oluşturmuş, et üretim değeri içerisinde ise %79 ile en büyük payı sığır eti (11,3 milyar TL) almıştır. 2019 yılında ise hayvansal üretim değeri 253 milyar TL olarak gerçekleşmiş olup, bunun %63'ü canlı hayvan değeri 159 Milyar TL), %37'sini ise Hayvansal Ürün Üretim Değeri (94 Milyar TL), oluşturmaktadır. Hayvansal ürün üretim değerinin %40'ını (38,1 Milyar TL) et üretimi oluşturmaktadır. Et üretim değeri içerisinde sığır etinin payı ise %90 civarındadır (TÜİK, 2020).

Canlı Hayvan Varlığı

Türkiye’de kesilen hayvan sayısı 2000 yılında 9,4 milyon baş iken 2019 yılında %13 artarak 9,5 milyon başa yükselmiştir. Artış miktarının görece olarak düşük kalmasının en önemli sebebi kesilen koyun sayısındaki azalmadır. 2000 yılında 46,6 milyon baş olan toplam hayvan sayısı 2019 yılında %42,4 oranında aratarak 66,4 milyon başa yükselmiştir. Kesilen hayvan sayısının oransal olarak düşük çıkması TÜİK tarafından açıklanan kesilen hayvan sayısının açıklama sisteminden kaynaklanmaktadır. Kesilen sığır sayısında %70’lik bir artış olmasına rağmen kesilen koyun sayısındaki azalış toplam kesilen hayvan sayısında ki artış miktarının düşük olmasına neden olmuştur. 2000 yılında 2,1 milyon baş olan kesilen sığır sayısı 2019 yılında 3,6 milyon başa, 6,1 milyon baş olan kesilen koyun sayısı ise 5,1 milyon baş olarak gerçekleşmiştir. Kesilen manda sayısı 2010 yılından itibaren ciddi oranda azalırken, 2019 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Türkiye Kesilen Hayvan Sayısı (Bin Baş)

	2000	2005	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sığır	2.102	1.630	2.791	3.431	3.712	3.765	3.900	3.602	3.426	3.634
Koyun	6.111	4.145	4.541	4.958	5.197	5.008	4.084	5.134	4.652	5.057
Keçi	1.166	689	927	1.341	1570	1.999	1.756	2.069	693	837
Manda	24	9	7	2	2	1	2	6	2	0,3
Toplam	9.402	6.473	8.266	9.732	10.482	10.774	9.742	10.811	8.773	9.528

Kaynak: TÜİK.2020

2.1.2.1 Üretim Yapısı

Türkiye dahil çoğu ülkelerde son yıllarda hem hayvansal üretim hem de verimlilikte artışlar meydana gelmiştir. Bu artışlar çeşitli hayvancılık dallarında, yetiştirme, besleme, bakım ve hastalıklarla mücadele metotlarının geliştirilmesi sonucu elde edilmiştir. Hayvancılık sektörünün rekabet gücünü koruyabilmesi ya da artırabilmesi için hayvan başına üretim ve aynı zamanda üretimde verimliliğin artırılması gerekmektedir. Yani hem hayvan, hem de hayvanın içinde bulunduğu çevre şartlarının iyileştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Hayvanların fenotip değerleri veya verdikleri ürünler bakımından farklılıklarında çevre faktörlerinin ve genetik yapılarının etkileri vardır (Aksoy 2003).

Türkiye’de son 17 yılda kırmızı et üretim miktarında sürekli bir artış gözlenmiştir. 2000 yılında toplam kırmızı et üretim miktarı 491 bin ton iken, 2010 yılında %90 artışla 781 bin tona yükselmiştir. Ancak bu artışın nedeni o dönemde TÜİK in hesaplama yönteminde değişikliğe gitmesi ile mezbaha ve kombina kesimleri dışındaki kesim verilerini de hesaplama yöntemine dahil etmesidir. Bu hesaplama yönteminin değişmesi ile mevcut üretim bir önceki hesaplama yöntemine göre daha fazla artmıştır. 2010 yılında 781 bin ton olarak gerçekleşen kırmızı et üretimi 2019 yılında %54 artışla 1,2 milyon ton’a yükselmiştir. 2000 yılında üretilen kırmızı et miktarının %22,6’sı koyun etinden karşılanırken,

sığır etinin payı %72,2'dir. Son 17 yıllık dönemde kesilen koyun sayısındaki azalmaya paralel olarak koyun eti üretiminin payı %22,6 dan 2019 yılında %9'a düşmüştür. Aynı dönemde de sığır etinin payı %72,2 den %89,5'e yükselmiştir (Tablo 10). Kırmızı et üretim rakamları hesaplanırken ortalama karkas ağırlıkları dikkate alınarak mezbaha kesimleri ve tabakhaneye gelen deri miktarları üzerinden bir hesaplama yapılmaktadır. İthal edilen kasaplık canlı hayvanlarda bu hesaplamanın içinde yer almaktadır.

Türkiye'de belirli dönemlerde canlı hayvan ve kırmızı et ithalatına başvurulmuş olsa da kırmızı et üretiminin tüketimi karşılaması konusunda önemli bir sıkıntı bulunmamaktadır. Son iki yılda küçükbaş hayvan varlığında meydana gelen artış kırmızı et arzına önemli katkı sağlamaktadır.

Tarım Şurası sonuç bildirgesinde yer alan ve Bakanlığımızca yürütülen küçükbaş hayvan etinin özendirilmesi kampanyaları kırmızı et üretiminde küçükbaş hayvancılığın payının %10'dan kısa ve orta vadede %20-25 oranına çıkarılması yönünden önemlidir.

Ayrıca TÜİK kırmızı et veri hesaplama yönteminde değişikliğe gideceğini açıklamış olup, kasaplık gücü üzerinden kırmızı et üretim verisini açıklamayı planlamaktadır.

Tablo 10. Türkiye Kırmızı Et Üretimi (Ton)

Yıl	Koyun	Keçi	Sığır	Manda	Toplam
2000	111.139	21.395	354.636	4.047	491.217
2005	73.743	12.390	321.681	1.577	409.391
2010	135.687	23.060	618.584	3.387	780.718
2011	107.076	23.318	644.906	1.615	776.915
2012	97.334	17.430	799.344	1.736	915.844
2013	102.943	23.554	869.292	336	996.125
2014	98.978	26.770	881.999	526	1.008.272
2015	100.021	33.990	1.014.926	326	1.149.262
2016	82.485	31.011	1.059.195	351	1.173.042
2017	100.058	37.525	987.482	1.339	1.126.404
2018	100.831	13.603	1.003.859	402	1.118.745
2019	109.382	16.536	1.075.479	73	1.201.397

Kaynak: TÜİK,2020

Türkiye'de 2019 yılı itibariyle toplam büyükbaş hayvan sayısı 17,8 milyon olup Konya, Erzurum, İzmir Diyarbakır ve Balıkesir en fazla hayvan varlığına sahip iller olmuştur. Konya toplam hayvan varlığının %5,2 sini oluştururken, Erzurum %4,6 ile Konya'yı takip etmektedir Türkiye'de küçükbaş hayvan sayısı son 5 yılda %15 artış göstererek 2019 yılında 48 milyon baş olmuştur. Küçükbaş hayvan sayısı en fazla olan iller Van (%5,5), Konya (%5,1), Şanlıurfa (%4,2), Diyarbakır (%3,7), Ağrı'dır (%2,7). Bakanlığımızca uygulanan politikalar, yürütülen destek ve projeler ile küçükbaş hayvan varlığında artış yaşanmıştır.

Küçükbaş hayvan varlığı 2019 yılında 48,5 milyon baş ulaşmış olup 2019 yılında ayrıca sürü büyütme ve yenileme projesine başlanmış olup, bir önceki yılın 1,8 milyon baş dişi kuzusu anaç vasfı kazanmıştır.

Ülkemizde kasaplık hayvan kesimlerinin büyük bir kısmının küçük mezbahalarda gerçekleştirilmekte, hijyen, teknoloji ve standartlar açısından son yıllarda ilerlemeler yaşanmasına rağmen bazı küçük sıkıntıların olduğu bilinmektedir. Kırmızı et üretimi, çağdaş kesimhane ve entegre tesislerde gerçekleştirildiği takdirde, canlı hayvanın tüm organları değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalar, ortalama randımanda bir büyükbaş hayvandan, tüm teknik ve hijyenik kurallar uygulandığında, canlı ağırlığının %55'i oranında insan tüketimine uygun materyal elde edilebileceğini ortaya koymaktadır (ortalama randımanda büyükbaş bir hayvanın net ağırlığının %34'ü kırmızı et, %16'sı kemik, %16'sı deri ve deri yağları, %16'sı sakatat, %4'ü yağlı dokular, %3'ü kan ve geri kalan kısım ise boynuz, tırnak, kafatası, ayak ve sindirimdeki maddelerden oluşmaktadır).

Tablo 11. İllere Göre Kesimhane İşyeri Sayıları, Kurulu Kapasite ve Üretim Miktarı (2012)

İller	Yılı	Toplam İşletme Sayısı (Adet)	Toplam kurulu Kapasite (Baş/Gün)	Toplam üretim Miktarı (Ton/Yıl)
Afyon	Büyükbaş	20	1.264	21.581
	Küçükbaş	5	377	162
Ankara	Büyükbaş	10	830	19.844
	Küçükbaş	8	7.925	494
Antalya	Büyükbaş	10	564	4.845
	Küçükbaş	10	4.429	680
Aydın	Büyükbaş	22	448	9.014
	Küçükbaş	21	1.340	147
Balıkesir	Büyükbaş	20	847	30.658
	Küçükbaş	20	2.426	7.598
Bursa	Büyükbaş	16	884	15.022
	Küçükbaş	16	5.815	3.206
Çanakkale	Büyükbaş	12	118	5.147
	Küçükbaş	12	794	426
Denizli	Büyükbaş	14	380	4.737
	Küçükbaş	14	2.210	684
Erzurum	Büyükbaş	13	579	4.601
	Küçükbaş	13	3.648	187
Eskişehir	Büyükbaş	12	438	3.817
	Küçükbaş	12	2.605	187
Hatay	Büyükbaş	11	286	1.977
	Küçükbaş	10	410	1.828
İzmir	Büyükbaş	20	1.643	27.724
	Küçükbaş	19	10.250	7.515
Kayseri	Büyükbaş	27	18.921	19.292
	Küçükbaş	15	7.268	675
Malatya	Büyükbaş	12	218	6.049
	Küçükbaş	12	2.107	96
Manisa	Büyükbaş	19	583	7.070
	Küçükbaş	19	2.346	992
Ordu	Büyükbaş	19	242	2.014
	Küçükbaş	19	116	162
Samsun	Büyükbaş	12	334	2.985
	Küçükbaş	12	625	122
Diğer	Büyükbaş	308	145.174	382.433
	Küçükbaş	286	160.420	47.140
Genel Toplam	Büyükbaş	577	173.753	568.810
	Küçükbaş	523	215.111	72.301

Kaynak: Anonim,2018g

Tablo 12. Ortalama Karkas Ağırlıkları (Kg/Baş/Yıl)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2019
Sığır	216,6	237,7	250,8	286,4	253,4	237,6	269,5	271,6	274,1	296,0
Koyun	18,7	19,7	19,5	21,4	20,8	19,0	19,9	20,2	19,5	22,0
Keçi	19,3	18,9	18,6	18,8	17,6	17,0	17,0	17,7	18,1	20,4
Manda	207,0	215,5	222,6	233,8	139,9	241,7	234,0	234,3	218,7	230,0

Kaynak: ESK Sektörel Değerlendirme Raporu 2020

Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların ortalama karkas ağırlıkları incelendiğinde son 10 yılda verimdeki artışta etkiyle karkas ağırlıklarında artış olduğu görülmektedir. 2009 yılında 216,6 kg/baş olan sığır karkas ağırlığı 2019 yılında %36 artışla 296 kg/baş'a yükselmiştir. Aynı dönemde koyun karkas ağırlığı da 18,7 kg'dan 22,0 kg'a yükselmiştir.

2.1.2.2 Dış Ticaret

Kırmızı et sektöründe dış ticaret verileri et üzerinden belirlenen GTİP kodları itibariyle ele alınmakta olup bu çalışmada, büyükbaş için; 020120, 020130,020220, 020230, 021020, 020110, 160250, küçükbaş için; 020442,020443 kodları baz alınmıştır. Türkiye kırmızı et ticareti yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemekle birlikte belli dönemlerde tüketimi karşılamak amacıyla ithalat yapılmaktadır. 2010 yılında 51 bin ton karkas et ithalatı gerçekleşirken, 2018 yılında 56 bin tonluk ithalat yapılmış olup, 2019 yılında 5 bin ton kırmızı et ithalatı gerçekleşmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Katar ve KKTC en önemli ihracat yapılan ülkelerdir. Çok az miktarda olmakla birlikte koyun eti ihracatı da yapılmaktadır.

Dış ticaret miktarları detaylı incelendiğinde 2000 yılında 64 tonluk bir dana eti ihracatı yapılırken, değer olarak ise 300 bin dolarlık dana eti ihracatı yapılmıştır. 2019 yılında ise 182 ton ile en yüksek seviyeye ulaşan dana eti ihracatı karşılığında 1,7 milyon dolarlık gelir elde edilmiştir. Dana eti ithalatı incelendiğinde yıllar itibariyle değişmekle birlikte 2011 yılı 110 bin ton ile en yüksek ithalat yapılan yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçükbaş et ithalatı yapılmazken, az miktarda da olsa ihracat yapıldığı görülmektedir. 2019 yılı 72,5 ton ile 1 milyon dolarlık ihracat geliri elde edilmiştir. Türkiye'de atıl durumda bulunan besi işletmelerinin üretime teşvik edilmesi, yurt içi kırmızı et fiyatlarının kontrol altında tutulması, tüketicinin daha uygun fiyatla kırmızı ete erişiminin sağlanması amacıyla kırmızı et tüketiminin yoğun olduğu dönemleri de planlayarak besilik sığır ithalatına izni verilmektedir Ayrıca nitelikli damızlık hayvan varlığına katkıda bulunması amacıyla büyükbaş hayvanda 2019 yılında 17.775 baş küçükbaş hayvanda 83.154 baş olmuş toplam hayvan varlıklarının yaklaşık %0,1'ini geçmemiştir.

2019 yılında gerçekleşen büyükbaş ithalatının çoğunluğu besilik olmak üzere %33'ü Uruguay, %27'si Brezilya, %11'i Çekya'dan yapılmıştır. Türkiye 2019 yılında damızlık sığır ithalatının %32'sini Almanya, %18'ini Avusturya,%14'ünü Çekya dan sağlamıştır. Kasaplık sığır ithalatının %49'u Uruguay, %40'ı Brezilya ve %11'i Fransa'dan yapılmıştır. 2019 yılında canlı olarak ithal edilen küçükbaş hayvanların tamamı damızlık hayvanlardır. İthalatımızın %87'si Macaristan, Bulgaristan ve Ukrayna'dan yapılmıştır (ESK,2020).

Tablo 13. Türkiye'nin Kırmızı Et Dış Ticareti

	Dana Eti				Koyun Keçi Eti	
	İhracat (Ton)	İhracat (Bin Dolar)	İthalat (Ton)	İthalat (Bin Dolar)	İhracat (Ton)	İhracat (Bin Dolar)
2000	64	300	-	-	1	2
2005	34	305	-	-	8	66
2010	67	859	50.658	249.257	2	26
2011	59	642	110.731	511.868	2	20
2012	81	848	25.437	95.992	13	194
2013	63	632	6.140	24.272	9	187
2014	40	466	640	5.258	2	28
2015	40	467	17.574	104.916	11	257
2016	64	717	5.720	41.636	44	1.044
2017	43	517	18.858	85.190	28	654
2018	111	1.115	55.752	260.108	48	1166
2019	182	1.689	5.037	26.555	72	994

Kaynak: TÜİK,2020

Tablo 14. Türkiye'nin Ülkelere Göre Sığır Eti İhracatı (kg)

	2000	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Suudi Arabistan	-	-	-	-	-	3.120	120	-	-
BAE	1.300	-	12.860	10.796	10.373	14.183	33.720	28.638	26.889
Katar	-	-	-	-	-	-	3.687	12.596	30.821
KKTC	2.294	4.901	-	79	182	55	198	52.606	53.668
Azerbaycan	-	4.788	72	314	122	-	853	260	1.264
Irak	-	8.260	13.923	-	2.250	-	-	16.134	34.000
Afganistan	-	11.281	2.008	7.146	-	3.740	-	-	-
Bursa Ser. Böl.	-	39.641	27.219	18.206	24.752	40.937	5.063	-	-
Ege Ser. Bölgesi	659	-	3.748	-	-	-	-	-	-
Libya	-	1.555	1.567	-	-	-	-	-	-
Umman	-	-	-	131	1735	416	-	36	5.356
Nijer	-	-	-	-	-	-	-	-	1.010
İran	-	-	-	-	-	-	-	-	20.702
Genel Toplam	63.554	80.549	63.104	40.451	40.495	64.285	44.283	111.418	182.511

Kaynak:TÜİK,2020

2.1.2.3 Tüketim ve Kendine Yeterlilik

Kırmızı et kişi başına düşen tüketim miktarları incelendiğinde yıllar itibariyle bir artış olduğu görülmektedir. 2000 yılında 7,24 kg olan kırmızı et tüketimi, 2017 yılında ise 13,94 kg, 2019 yılında ise 14,45 kg olarak gerçekleşmiştir. Koyun eti tüketimi yıllar itibariyle çok fazla değişmemekle birlikte 1,7 kg seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Türkiye’de Kişi Başına Düşen Kırmızı Et Miktarı (Kg)

Kişi Başı Tüketim	2000	2005	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sığır Eti	9,5	11,0	11,4	13,1	13,6	12,4	12,9	13,0
Koyun Eti	2,4	1,4	1,6	1,7	1,4	1,7	1,4	1,5

Kaynak: TÜİK/TEPGE,2020

2.2. Üretim Yapısı

Türkiye coğrafi özellikleri bakımından hayvan yetiştiriciliği için önemli bir potansiyele sahiptir. Kırmızı et; insan beslenmesindeki öneminin yanı sıra coğrafi özelliklerinin büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa elverişli olması, kültürel yapısı itibariyle Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye’de türlere göre kırmızı et üretim miktarları değerlendirildiğinde 2019 yılı itibariyle toplam üretimin %89,5’i sığır, %9,1’i koyun, %1,3’ü keçi, %0,1’i ise manda etinden oluşmaktadır. Bu çalışmada hayvancılık sektörü besicilik açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.2.1 Üretim Sistemi ve İşletme Durumu Değerlendirmesi

Türkiye’de besi sığırcılığı işletmelerinin yapısına bakıldığında genel olarak küçük ölçekli aile işletmelerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. İşletmelerin sahip oldukları sığır sayısına göre kapasiteleri gruplandırıldığında, her ne kadar son yıllarda büyük ölçekli işletmelerin sayısı artsa da, Türkiye’de 2019 yılı kurulu toplam besi sığırcılığı işletmelerinin yaklaşık %80’ini 20 başın altında kapasiteye sahip olduğu görülmektedir. 20’den fazla hayvandan oluşan sürü genişliğine sahip işletmelerin oranı, %20, 50 baş üzeri işletmelerin oranı ise %6,5 olarak görülmektedir (Tablo 16). Küçük aile işletmeleri, geçimlik işletmeler olup, kırsal alanın en önemli kaynağıdır. Küçük işletmelerin altyapının zayıf olması, verimliliğin düşük olması, maliyetleri düşürücü tedbirleri hem eğitimden hemde imkânsızlıklardan dolayı gerçekleştirememesi sebebiyle, tarımdan uzaklaşmakta ve kırsalı terk ederek büyük şehirlere göç etmektedirler. Bu durum besi sığırcılığı işletmelerinde üretim maliyetlerini yükselterek rekabet koşullarını zorlaştırmaktadır.

Tablo 16. Yıllara ve Ölçeklerine Göre Besi Sığırcılığı İşletmesi Sayıları ve Oranları

Sığır Sayısı	2018		2019	
	İşletme sayısı	%	İşletme sayısı	%
1-5	103.961	44,44	99973	41,29
6-9	45.394	19,40	46915	19,38
10-19	42.759	18,28	43971	18,16
20-49	28.406	12,14	35424	14,63
50-99	9.552	4,08	11309	4,67
100-199	2.603	1,11	3176	1,31
200-499	978	0,42	1043	0,43
500+	302	0,13	326	0,13
Toplam	233.955	100,00	242.137	100,00

Kaynak: HAYGEM,2020

2.2.2 Maliyet Değerlendirmesi

Besi sığırcılığında besiyeye alınan materyalin ırkı (genotip), yaşı, kondisyonu ve cinsiyeti üretim maliyeti üzerinde etkili olan önemli faktörlerdir. Besicilikte karlılığı artırmak için üzerinde durulması gereken parametreler günlük canlı ağırlık artışı (GCAA), günlük yem tüketimi veya kuru madde tüketimi (KMT), yemden yararlanma oranı veya yem etkinliği veya yemin dönüşüm oranı (YYO) (her bir kg GCAA için tüketilen KM miktarı), karkas randımanı veya karkas verimi, karkas etlenme ve yağlanma durumu ve yenilebilir et oranıdır.

Ülkemizde sınırları kesin olarak birbirinden ayrılmamakla birlikte, sığır eti üretimi, süt sığıru ve sığır yetiştiriciliği işletmelerinde üretilen buzağı ve danaların entansif besi sığırcılığı işletmelerinde kesim ağırlığına kadar büyütülmesi şeklinde yapılmaktadır. Sektörde özellikle süt veya buzağı üreten yetiştiricilik işletmelerinin yem ihtiyaçlarını satın alarak karşılamaları, yüksek verimlilik için konsantre yem tüketiminin yüksekliği, hazır yem fiyatlarının sürekli artması hayvan fiyatlarının artması, yerine koyma ve büyüme maliyetinin yükselmesi, sütçü ırka dayalı sığırcılık sistemi, besi süresinin uzunluğu, döl verimi ve buzağı ölümlerinden kaynaklı buzağı kayıpları, bulaşıcı hayvan hastalıkları, taşıma maliyetleri, kesim sırasındaki kayıplar, kalifiye işgücü teminindeki zorluklar, pazarlamadaki sorunlar, bilgi ve profesyonel yönlendirme eksikliği de maliyeti yükselten diğer olumsuz faktörleri oluşturmaktadır.

Besi sığırcılığı işletmelerinde maliyeti etkileyen en önemli girdi kalemi besi materyali olup, besi materyali giderleri işletmenin ölçeği ve üretim teknolojisine bağlı olarak değişmekle birlikte %55-65'lik bir paya sahiptir. Yem masrafları ise ikinci sırada yer almakta ve %25-30'unu oluşturmaktadır. Ancak besi sığırının yetiştirilmesindeki en önemli gider yine yem masraflarının oluşturduğu unutulmamalıdır. Diğer masraflar ise (yönetim ve işletme giderleri, veterinerlik hizmetleri ve ilaç masrafları, faiz giderleri ve acil kesim kayıp giderleri) maliyetin yaklaşık %5-20'sini meydana getirmektedir (UKON 2020, ve TEPGE hesaplamaları). Bu değerlendirmeler doğrultusunda besi sonu sığır karkas üretim maliyeti işletme kapasitesine ve hayvan ırkına göre değişmektedir.

Tablo 17. İşletme Ölçeklerine Göre Sene Sonu Karkas Maliyeti (TL/kg)

MENŞEİ	İthal	İthal	Yerli	Yerli
BÖLGE	AVRUPA	G. AMERİKA	KARS	EGE-MARMARA
BESİ İRKİ	ETÇİ	ETÇİ	ETÇİ	HOLSTEİN
1-50 Baş Karkas Maliyeti (TL/kg)	44,6	40,4	44,3	41,5
50-100 Baş Karkas Maliyeti (TL/kg)	44,8	40,7	44,5	41,8
100-250 Baş Karkas Maliyeti (TL/kg)	44,9	40,8	44,6	41,9
250-500 Baş Karkas Maliyeti (TL/kg)	45,1	40,9	44,7	42
500-1000 Baş Karkas Maliyeti (TL/kg)	45,1	41	44,8	42
1000 Baş ve Üzeri Karkas Maliyeti (TL/kg)	45,1	41	44,8	42,1

Kaynak: UKON,2020

Yem

Üretilecek yemin kalitesi yem hammaddesi ile doğrudan ilişkili olup, iyi kalitede yem ancak kaliteli hammaddeden üretilmektedir. Bu husus karma yem üretiminin en temel ilkesidir. Türkiye’de besi sığırcılığında, sanayide temin edilen çeşitli özelliklerdeki yemler ile bir miktar kaba yeme dayalı besleme yapıldığı görülmektedir. Karma yem üretiminde belli oranlarda ithal yem hammaddelerinin kullanılması, karma yem maliyetlerini dolayısıyla kırmızı et üretim maliyetini yükseltmektedir (Anonim 2016). Hammade fiyatlarında son dönemde ciddi artışlar yaşanmaktadır. Bu artışların en fazla olduğu ürünler soya, ayçiçeği tohumu küspesi ve kepektir. Soya fasulyesinin borsa bazlı takibinin yapıldığı Güney Amerika bölgesinden son zamanlarda yağış miktarlarının az olması ve bununla üretim kaybına neden olabileceğinin tahmin edilmesi soya fiyatlarını artmasına sebep olmuştur. Ayrıca son dönemlerde gelen soya, gemilerde yasaklı genler ile ilgili bazı sorunların ortaya çıkması da soya fiyatlarını artırdığı düşünülmektedir. Diğer taraftan ülkemizin protein bazında önemli tedarikçisi olan Ukrayna’nın Çin ile yüksek miktarda ayçiçeği tohumu küspesi anlaşmaları küspe fiyatlarında artışa neden olmuştur. Rusya ve Kazakistan’daki değirmenlerin beklenenin altında çalışması kepekte talebin karşılanamaması ile birlikte fiyatların artmasına neden olmuştur. Son zamanlarda dolardaki artış, yem hammaddeleri fiyatlarının yükselmesine buna bağlı olarak da karma yem maliyetlerini artırmıştır. Kırmızı et üretiminde maliyetin büyük bir bölümünü yem oluşturduğu için üretim maliyeti de artmaktadır. Bütün bu sayılan sebepler aynı zamanda diğer ithalat yapılan hammadde fiyatlarını da etkilemiştir. Bu artış karma yem maliyetlerini dolayısıyla da kırmızı et üretim maliyetini yükseltmiştir (Anonim 2020b).

Türkiye’de besi sığırcılığında kullanılan karma yem üretimlerine bakıldığında, 2000 yılında 1,5 milyon ton olan besi yemi üretimi 2012 yılında 2 kat artarak 3 milyon tona 2019 yılında ise yaklaşık 4 kat artarak, yaklaşık 6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 18).

Tablo 18. Türkiye’de Yem Üretimi (Bin Ton)

	2000	2005	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Süt Yemi	1.817	2.028	4.393	5.195	5.658	5.433	5.900	6.255	6.541	6.618
Besi Yemi	1.504	1.355	3.065	3.062	3.782	3.764	4.214	5.061	5.538	5.922

Kaynak: TÜRKİYEMBİR, 2020

Fiyatlar

Dana eti ortalama karkas fiyatları incelendiğinde Türkiye’deki fiyatların AB, Brezilya, ABD ve Avustralya ile kıyaslandığında daha yüksek olduğu görülmektedir. Kırmızı etin pahalı olmasının ardında yatan başlıca yapısal faktör, hayvancılıktaki yüksek yem girdileri ve yem üretiminde kullanılan hammadde fiyatlarının dünya fiyatlarına göre yüksek olmasıdır. Son dönemde dünya piyasalarında yaşanan dalgalanmalar ve döviz kurunda yaşanan yükselmeye hammadde fiyatlarını etkilemiştir. Bu da üretim maliyetlerinin yükselmesine dolayısıyla karkas fiyatlarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Bunların yanında artan nüfusunda etkisiyle kırmızı et talebinin de artması tüketimde önemli artış getirmiştir. Buna bağlı olarak kısa orta ve uzun vadeli planlamalar kırmızı et arzında sıkıntı yaşanmasını önlemiştir. 2013 yılında Türkiye’de 6,09 Euro/kg olan karkas et fiyatları AB de 4,27 Euro olarak gerçekleşmiştir. Kırmızı et üretiminde ilk sırada yer alan Brezilya da ise 2,16 Euro/kg ile en düşük seviyede karkas fiyatlarına sahip ülkedir. 2015 yılında Türkiye’de ve dünyada karkas et fiyatlarının en yüksek olduğu yıl olarak gerçekleşmiştir. 2017 gümrük vergi oranlarının indirilmesi, Et ve süt kurumu tarafından ucuz et satışının yapılması fiyatların biraz düşmesine neden olmuştur. 2019 yılında Türkiye’de karkas fiyatı 4,75 Euro/kg, ABD’de 3,66 Euro/kg, AB de ise 3,72 Euro/kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo 19).

Tablo 19. Dana Eti Ortalama Karkas Fiyatları (Euro/Kg)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AB	4,27	4,00	4,32	3,93	3,99	3,98	3,72
Türkiye	6,09	7,79	8,01	7,67	6,46	4,97	4,75
Brezilya	2,16	2,44	2,41	2,39	2,34	2,03	2,24
ABD	3,32	4,08	4,68	3,82	3,78	3,47	3,66
Avustralya	2,31	2,29	3,14	3,58	3,46	3,10	3,25

Kaynak: ESK,2020

Tablo 20. Koyun Eti Ortalama Karkas Fiyatları (Euro/Kg)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
AB	4,89	5,11	5,13	4,98	4,93	5,21	5,07
Türkiye	7,04	9,25	10,6	9,18	7,81	6,66	6,36
İrlanda	4,58	4,75	4,83	4,82	4,62	4,99	4,73
Yeni Zelanda	3,13	3,55	3,54	3,35	4,01	4,51	4,68
Avustralya	3,11	3,53	3,67	3,63	4,16	4,20	4,60

Kaynak: ESK,2020

Koyun eti ortalama karkas fiyatları incelendiğinde dana etine benzer bir durum koyun etinde de görülmektedir. Türkiye’deki karkas fiyatları AB, ABD, Yeni Zelanda ve Avustralya’daki fiyatlara göre yüksektir. 2013 yılında Türkiye’de 7,04 Euro/kg olan karkas fiyatı 2015 yılında 10,6 Euro/kg seviyesine yükselmiş 2019 yılında ise 6,36 Euro/kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo 19). Koyun eti karkas fiyatlarının en düşük olduğu ülkeler ise üretimde ilk sıralarda yer alan Avustralya ve Yeni Zelanda da gerçekleşmiştir.

Dana eti karkas fiyatı yem paritesi incelendiğinde paritede son 19 yılda bir düşüş görülmüştür. 2000 yılında 1 kg karkas et ile 31 kg besi yemi alınırken, 2011 yılında 24,3 kg yem alınabilmektedir. 2011 yılından itibaren et fiyatlarındaki artışın yem fiyatlarındaki artıştan daha az olması nedeniyle paritede düşüş gerçekleşmiştir. 2012 ve 2013 yılında yem fiyatlarının artışının yüksek olması karkas et fiyatlarındaki artışın az olması nedeniyle parite 21,7 kg’a kadar gerilemiştir. 2019 yılında besi yemi karkas et paritesi 18,9 TL/kg olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında karkas et fiyatı 2,81 TL/kg iken 2013 yılında 15,40 TL/kg’a yükselmiş, 2019 yılında 29,82 TL/kg olmuştur. Son 5 yıllık dönemde karkas et fiyatı yaklaşık %32 artış gösterirken, besi yemi fiyatındaki artış ise yaklaşık 2 kat seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu hesaplama yapılırken besiye alınan hayvan ırklarının değişimi, beslenme tekniklerinde yapılan değişimler, karkas randımanı ve yeni protein oranının yükselmesi gibi kriterlerde göz önüne alınmalıdır.

Tablo 21. Kırmızı Et/ Yem Paritesi (TL/Kg)

	2000	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Karkas Et Fiyatı	2,81	14,12	14,58	15,40	18,44	22,67	24,50	25,83	27,43	29,82
Besi Yemi Fiyatı	0,09	0,65	0,68	0,71	0,74	0,75	0,80	0,91	1,26	1,46
Et/Besi Yemi	31,2	21,7	21,4	21,7	24,9	30,2	27,9	24,0	19,7	18,9

Kaynak:ESK ve TEPGE Hesaplamaları

Türkiye’de kırmızı et fiyatlarının oluşumunu; besi materyali, yem, işçilik vb. girdi maliyetlerinin yanı sıra, hayvan türlerine göre hayvan varlığındaki değişim, ikame ürünlerin (koyun-keçi eti, sığır eti) fiyatları, ithalat ya da ihracat durumu, devlet müdahalesinin varlığı, hayvancılık destekleri, faiz oranları, süt fiyatlarındaki istikrarsızlık, tüketici talebi, tüketici tercihleri ve alım gücü gibi faktörler doğrudan ya da dolaylı olarak farklı düzeylerde etkileyebilmektedir. Tüketicilere ulaşan et fiyatlarının düşmesi için karkas fiyatlarının düşmesi, bunun içinde kırmızı et üretiminin, dolayısıyla yerli hayvan varlığının, ot ve tane yem üretiminin artması ve üretim maliyetlerinin düşürülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Yem giderlerinin düşürülmesi için meraların ıslah edilmesi köy sakinleri veya hayvan sahipleri tarafından korunması, geliştirilmesi ve kullanımının artırılması gerekmektedir. Karkas fiyatlarını direk düşürmeye yönelik alınan et, kasaplık hayvan ve yem ithalatı tedbirleri, yerli üreticiyi bir miktar rekabete zorlamışsa da kırmızı et talebinin tahminlerin oldukça üzerinde olması ve ithalat pazar fiyatları ile ülkemize giriş fiyatları arasındaki farklar nedeniyle beklenen etkiyi gösterememiştir. Bunun yanında özellikle son yıllarda arpa, buğday, mısır ve yem bitkisi üretim miktarının durağan seyretmesi ve hayvan varlığının artması, yurt içi yem hammadde fiyatlarındaki artış hızlandırmıştır.

Kırmızı et üretiminin kaynağı durumundaki sığır, koyun ve keçi türleri aynı zamanda süt üretimine de uygundur. Ulusal düzeyde hazırlanan politika ve planlarda çiğ süt ve kırmızı et üretiminin birlikte ele alınmasına neden olmaktadır.

Ancak hayvancılığın geliştiği ülkelerde çiğ süt ve kırmızı et üretim amacı özellikle sütçü ve etçi olmak üzere, inek kategorisinde ayrılmıştır. Bir inekte süt verimi artışının, döl verimini azalttığı böylece hayvan varlığı artışını olumsuz yönde etkilediği konu ile ilgili çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin kendine yeterlilik politikaları süt ihracat artışını baskılamakta, ihracatçı ülkelerde arz fazlalığına neden olmaktadır. Bu ülkelerde süt ineklerinin döl verimi ve meme sağlığı gibi yetiştiricilik sorunlarının çözülmesi, kırmızı et talebinin karşılanması yönünde melezleme ve yeni etçi ırk geliştirme çalışmaları hızlanmaktadır. Ülkemiz coğrafyası, hayvan sağlığı ve yem maliyetleri göz önüne alındığında bir inekte süt ve et üretimini arttırmak oldukça güç ve maliyetli olacağı gibi kombine sığır ithalatının artmasını teşvik edecektir.

Süt ve kırmızı etin piyasa fiyatı ineğin sürüdeki ömrünü belirleyen kritik bir konudur. Çiğ süt piyasasında fiyatların üretici aleyhine gelişmesi halinde artan girdi maliyetleri karşısında işletmelerini devam ettirebilmek adına yetiştiricilerin ineklerinin veya damızlık düvelerinin bir bölümünü kesime gönderdikleri görülebilecektir.

Çiğ süt üreticisi, ürettiği ürünü sütü sadece 2 gün stoklayabilmekte, bu durum satışın sürekliliğini zorunlu hale getirmekte ve sanayiye göre dezavantajlı konumda olmasına neden olmaktadır. Çiğ süt piyasasında, tüm dünyada dönemsel olarak ciddi dalgalanmalar yaşanabilmektedir. Bu durumda yetiştiriciler sermaye yapısıyla orantılı bir şekilde, rekabet güçlerini korumak için sütçü inek sayısı, ürün kalitesi, teknoloji kullanımı, iş gücü verimliliğini artırmaya yönelik kararlar almaktadırlar.

Sütçü ineklerin, sığır eti fiyatlarının yükselmesi nedeniyle kesilmesi konusunda; inek karkas fiyatının dana karkas fiyatının oldukça altında olması, geçmişe göre yem fiyat artışları çiğ süt fiyatlarına daha iyi yansıtması, buzağı verimliliğini artırarak sığır eti üretimine yönelme yönünde karar alması gerekirken, üretimden çıkış yönünde karar almaları daha çok yetiştiricilik faaliyeti dışındaki acil nakit ihtiyacının karşılanması nedeniyle olduğu düşünülmektedir.

Süt inekleri sayısında, yıllık değişim 2008,2009 ve 2010 yılında sırasıyla saf kültür %6,6/6,2/10,5, melez %-2,1/1,2/5,9, yerli %-16,3/-5,2/-2,8 olarak gerçekleştiği, azalmanın yerli sığırlarda yaşandığı ve ülke genelinde süt üretiminde kriz oluşmadığı, sanayiye giden süt miktarından da anlaşılmaktadır. Ayrıca süt üretiminin ana kaynağı olan kültür ırkı inek sayısında yüksek artış yaşanmadığı, çiğ süt fiyatları nedeniyle ülke genelinde süt ineklerinin kesilmediği anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemde ülkemizde ve ithalat pazarlarında yaşanan kuraklık nedeniyle arpa ve süt yemi fiyatları oldukça yükselmesine rağmen, mısır, buğday ve çiğ süt fiyat değişimleri yakın gerçekleşmiş, 2009 yılında çiğ süt fiyatları yükselmiştir. Taze peynir tüketici fiyatları dışında; arz yönünde kriz olarak yorumlanacak bir gelişme yaşanmamıştır.

Kuraklığın yaşandığı 2007-2008 yıllarında yem maliyetlerinin artması, devam eden dönemde büyük sermaye gruplarının besiciliğe girişi, piyasa fiyatlarının üzerinde kesim amaçlı hayvan toplamaları, kültür ırkı sığra yönelme, yerli sığır sayısının tarihsel olarak devam eden düşüş eğilimi, canlı hayvan talebini artırmıştır. Bu durum, 2010 yılında üretici ve tüketici fiyatlarının oldukça yükselmesine ve ithalat kararlarının alınmasına neden olmuştur.

Kırmızı et üretimi açısından sığırcılık işletmelerinin gelişmelerinin teşvik edilmesinin yanı sıra sığır türü üzerindeki baskıyı azaltacak tek alternatif olan koyun keçi varlığı ve birim hayvan başına verimin artırılması gerekmektedir. Bunun yanında koyunculüğün gelişimi ve sürekliliği açısından yetiştiricilerin süt ve et üretiminden para kazanabilir

duruma kavuşturulmaları ve koyun ve keçi eti tüketiminin artırılması amacıyla kamuoyuna yönelik kampanyaların yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda Bakanlığımızca 'Küçükbaş Etinin Özendirilmesi projesi' yürütülmektedir. Proje ile küçükbaş hayvan etinin %10 olan kırmızı et tüketimindeki payının %20'ye çıkarılmasını, küçükbaş eti tüketiminin yaygınlaşmasını hedeflenmektedir.

Kırmızı et tüketici fiyatları incelendiğinde 2009 yılında 17,36 TL/kg olan dana eti fiyatı yıllar itibariyle sürekli artış göstermiş ve 2017 yılında 41,63, 2019 yılında ise 45,64 TL/kg seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde koyun eti fiyatı da benzer bir artış gösterirken, 2019 yılında dana etine göre daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiş ve 51,62 TL/kg olmuştur (Tablo 22).

Tablo 22. Türkiye Et Tüketici Fiyatları (TL/kg)

Ürünler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dana Eti	23,27	23,8	24,66	28,43	35,82	38,42	41,63	43,11	45,64
Koyun Eti	26,16	25,43	25,21	26,76	29,4	33,71	40,45	47,96	51,62

Kaynak:TÜİK,2020

2.2.3 Finansman Yapısı

Damızlık etçi ve kombine sığır yetiştiriciliği yatırım kredilerinde %100, işletme kredilerinde %50'ye varan faiz indirimi uygulanmaktadır. Damızlık etçi ve kombine sığır yetiştiriciliği kredisinin üst limiti 12.500.000 TL'dir. Bu krediden 750.000 TL'ye kadar kredi kullanmak isteyenler yatırım dönemi için %100, işletme dönemi için ise %50 faiz indiriminden faydalanabilmektedirler (Tablo 20). 750.001-5.000.000 milyon TL'ye kadar kredi kullanmak isteyenler yatırım dönemi için %75, işletme dönemi için ise %50 faiz indiriminden faydalanabilmektedirler. 5.000.001-12.500.000 TL'ye kadar kredi kullanmak isteyenler yatırım dönemi için %50, işletme dönemi için ise %25 faiz indiriminden faydalanabilmektedirler (Tablo 23).

Tablo 23. TCZB ve TKK Kredilerinde Faiz İndirim Oranları

Üretim Konuları	İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti (TL)
	Yatırım Dönemi	İşletme dön./Kre.	
Damızlık Süt Sığırları Yetiştiriciliği Damızlık Etçi ve Kombine Sığır Yetiştiriciliği	100	50	750.000
	75	50	750.001-5.000.000
	50	25	5.000.0001-12.500.000
Yaygın Hayvansal Üretim	75	50	200.000
Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği	50	25	3.000.000
Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği	100	75	5.000.000

Kaynak: Anonim 2017 (www.resmigazete.gov.tr/ Karar Sayısı: 2018/11188)

2018/11188 sayılı kararda, büyükbaş ve küçükbaş hayvan besiciliği yetiştiriciliğinde kredi üst limiti 5.000.000 TL, krediler için yatırım dönemi sübvansiyonu ise büyükbaş besi için %75, küçükbaş besi için %100 açıklanmıştır (Tablo 24). 2018/11188 sayılı kararda, damızlık süt sığırları yetiştiriciliğinde kredi üst limiti 7.500.000 olan krediler için yatırım dönemi sübvansiyonu %100 olarak açıklanmıştır (Tablo 23). Bu kredilerin tamamı faizsiz olarak kullanılacaktır. Karar kapsamında üreticilerin faiz indirimli işletme ve yatırım kredisi kullanılabilmesi için 10 baş ve üzerinde manda veya damızlık süt sığırları işletmesi kurları veya işletme kapasitesini 10 baş ve üzerine çıkarmaları gerekmektedir.

Tablo 24. Tarımsal Amaçlı Kooperatiflerin Faiz İndirim Oranları

Üretim Konuları	İndirim Oranı (%)		Kredi Üst Limiti (TL)
	Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi/Kredisi	
Damızlık Süt Sığırları Yetiştiriciliği	100	50	7.500.000
Büyükbaş Hayvan Besiciliği	75	50	5.000.000
Küçükbaş Hayvan Besiciliği	100	50	5.000.000

Kaynak: Anonim 2017 (www.resmigazete.gov.tr/ Karar Sayısı: 2018/11188)

2.3 Pazarlama Yapısı

Hayvancılıkta pazar yapısının canlı hayvan pazar yapısı ile birlikte ele almak gerekmektedir. Canlı hayvanlar mahalli hayvan pazarları, panayırlar ve merkezi hayvan borsalarında üreticiler, besiciler ve toplayıcılar tarafından satılmaktadır. Kırmızı et pazarlama kanalları içerisinde yer alan aktörler; tüketici, kasap, market, celep, mağaza ve ESK yer almaktadır.

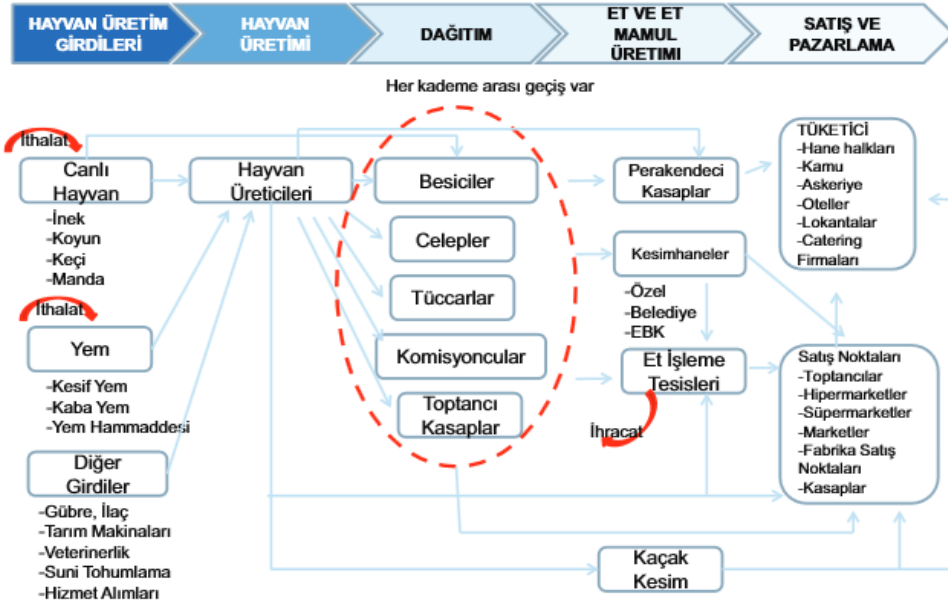
Büyük market zincirleri, büyük besi işletmelerinden karkas tedarik etmekte ve kesimlerini bu büyük çaptaki besicilere yaptırıp ürünleri buradan almaktadır. Küçük çaplı işletmeler ise ürünlerini belediye veya özel mezbahanelerde kestirdikten sonra küçük kasaplara satmakta ya da canlı olarak celep adı verilen araçlara satmaktadır. Celepler köylerden aldıkları hayvanları kestirdikten sonra et toptancılarına satmakta, bu toptancılardan da yine kasaplar veya marketler almaktadır.

Burada kırmızı et sektöründe değer zincirinin incelenerek üretimden tüketime kadar aşamaların nasıl gerçekleştiğini ortaya koymak gerekmektedir. Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı tarafından yapılan ‘Gıda Sektöründe Değer Zinciri Analizi’ adlı çalışmaya göre kırmızı et ve et ürünleri değer zincirinin birinci aşamasında, sektörün hammadde tedarikinin yapıldığı hayvancılıkla uğraşan işletmeler bulunmaktadır. Bu işletmeler hayvanların yetiştirilmesinden kesime hazır hale getirilmesine kadar olan süreci gerçekleştirmektedir. Sonrasında hayvancılık işletmelerinde yetiştirilen hayvanların kesime hazır hale getirilmesi ve kesilmesi yer almaktadır. Canlı hayvanı yetiştiricilerden alıp besicilere veya mezbahalar ile kombina tesislere satan araçların yanı sıra, mezbahalar ve karkas üretilen diğer tesisler bu aşamadaki ana aktörlerdir. Hayvancılık işletmelerinde yetiştirilen sığır, koyun ve keçiler ya doğrudan hayvancılık işletmeleri ya da araçlar tarafından, kasaplara, mezbahalara ve kırmızı et ve şarküteri ürünleri üretimi yapan tesislere satılmaktadır. Kırmızı et işleyen tesisler doğrudan canlı hayvan aldıkları gibi, mezbahalarda kesilip karkas haline getirilmiş ürünleri de satın almaktadır. Hayvan satışı yerel borsalarda veya borsa dışında yapılmaktadır. Türkiye’nin kırmızı et ihtiyacının yurtiçi arzla karşılanamayan bölümü canlı hayvan ya da karkas et ithalatı yoluyla gerçekleştirilmektedir. İthalat

kontrollü ve Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından akredite edilen kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Bundan sonra kırmızı etin tüketime hazır hale getirilmesi bulunmaktadır. Sektördeki büyük ve modern işletmeler, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) ve kasaplar bu aşamadaki aktörlerdir.

Pazarlamanın son aşamasında ise üretilen kırmızı et ürünlerinin tüketiciye ulaştırılması bulunmaktadır. Kırmızı et ürünleri dağıtım kanallarında organize ve geleneksel perakendeciler bulunmaktadır. Türkiye'deki perakende sektöründe organize zincirlerin payının artması, kırmızı et ürünlerinin de her geçen gün daha büyük bir bölümünün organize zincirler tarafından tüketiciye ulaştırılmasını sağlamaktadır. Organize zincirlerin artan payına rağmen geleneksel dağıtım kanalı olarak adlandırılan kasaplar halen çok yüksek bir paya sahiptir. Hane içi tüketim dışında, otel ve lokantalar, özel sektöre ait işyerleri ve kamu kurumları kırmızı etin tüketildiği önemli kanallardır.

Yukarıda bahsedilmeyen; ancak zincirin her aşamasında önemli bir yeri bulunan bir diğer aktör kamu kurumlarıdır. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın hayvancılığa verdiği destek, hayvan hastalıklarını önlemek ve kırmızı et ürünlerinin hijyenik koşullarda pazara sunulmasını sağlamak için aldığı tedbirler ve gerçekleştirdiği benzer faaliyetlerle değer zincirindeki önemli bir aktördür. Bununla birlikte, kırmızı et ithalatını kontrol eden Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB) ve kırmızı et üretiminde ve pazarlamasında aktif bir rol üstlenen ESK, değer zincirindeki diğer önemli kamu kurumları arasında sayılabilir (TEPAV, 2013)

Kaynak:TEPAV,2013

2.4 Kamu ve STK'ların Rolü

2.4.1 Kurumsal Yapı

Sektördeki kamu kuruluşlarını, Tarım ve Orman Bakanlığı-Hayvancılık Genel Müdürlüğü ile Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan Daire Başkanlıkları ve Et ve Süt Kurumu (ESK) oluşturmaktadır. Ayrıca sivil toplum kuruluşu olarak Ulusal Kırmızı Et Konseyi (UKON), Türkiye Süt, Et Gıda Sanayicileri Birliği Derneği (SETBİR), Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği (TDSYMB), Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği,

Türkiye Kırmızı Et Üreticileri Birliği (TUKETBİR), Kırmızı Et Sanayicileri ve Üreticileri Birliği (ETBİR), Türkiye Kasaplar Federasyonu, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) ile üretici kooperatifleri ve birlikleri sektörde yer almaktadır.

TOB ilgili birimleri, sektörün geliştirilmesi, işletmelerin niteliklerinin iyileştirilmesi, güvenilir gıda ve yem arzının sağlanması, hayvan hastalıkları ile mücadele ve hayvan sağlığı hizmetlerinin yürütülmesi, sektöre yönelik izin, onay ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesi gibi hususlarda görev ve sorumluluğa sahiptir.

ESK, Genel hayvancılık politikası çerçevesinde, hayvancılık sektöründe düzenleyici ve destekleyici bir rol üstlenilmesini temin etmek, piyasa ekonomisi kuralları içerisinde sektörde tam rekabet koşullarının oluşmasına katkıda bulunarak kârlılık ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda kamu yararını da gözeterek faaliyetlerini sürdüren bir kurumdur.

Kurum kendisine verilen yetki ve kota çerçevesinde öncelikli olarak besicinin ihtiyacı olan ana materyal ithalatı gerçekleştirilmekte, üreticinin yanında tüketicinin de yararını gözetmek amacıyla uygun fiyata et satışı projesiyle sektördeki fiyat dalgalanmalarının önüne geçmekte, ve çiğ süt fiyatlarının Ulusal Süt Konseyi tarafından belirlenen referans fiyatın altına inmesi durumunda süt piyasasında müdahale alımları uygulamaktadır.

TİGEM, tarım ve tarıma dayalı sanayi için tohumluk, damızlık ve hammadde üretilmesi, gen kaynaklarının korunması gibi hususlarda görev ve sorumluluğa sahiptir.

UKON, Kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde, sektörün gelişmesine, üreticinin desteklenmesine, piyasada fiyat istikrarının sağlanmasına ve tüketicilerin daha kaliteli, sağlıklı ve güvenilir kırmızı et ve et ürünleri tüketmesine katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunulmasında aktif görev alan önemli bir kuruluştur.

TÜDKİYEB, SETBİR, ETBİR, TUKETBİR, TDSYMB ve üretici kooperatifleri ve birlikleri ise sorumlu oldukları faaliyet alanında yer alan üyelerine üretim, pazarlama, eğitim gibi konularda yardımcı olmak ve üyelerini yönlendirmekle sorumlu üretici ve sanayii örgütleridir

2.4.2 Yasal Çerçeve

Et sektörü ile ilişkili, TOB tarafından çıkarılan kanun, yönetmelikler ve tebliğler aşağıdaki gibidir;

Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu

Gıda Hijyeni Yönetmeliği

Hayvansal Gıdalar İçin Özel Hijyen Kuralları Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği

Gıda İşletmelerinin Kayıt ve Onay İşlemlerine Dair Yönetmelik

Hayvansal Gıdaların Resmi Kontrollerine İlişkin Özel Kuralları Belirleyen Yönetmelik

Gıda ve Yemin Resmi Kontrollerine Dair Yönetmelik

Türk Gıda Kodeksi-Et, Hazırlanmış Et Karışımları ve Et Ürünleri Tebliği (Tebliğ No: 2018/52)

Türk Gıda Kodeksi Kırmızı Et ve Hazırlanmış Kırmızı Et Karışımları Tebliği

2.4.3 Denetim

Türkiye genelinde faaliyet gösteren et ve et ürünleri üreten, satan ve toplu tüketime sunan işletmelerin resmi kontrolleri 5996 sayılı Kanun kapsamında TOB bünyesinde yer alan Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü koordinasyonunda 81 İl

Tarım ve Orman Müdürlüğü ve yetkilendirilmiş İlçe Müdürlükleri'nde görevli kontrol görevlileri tarafından yürütülmektedir. Onay işlemlerini tamamlayarak faaliyete geçen işletmelerin resmi kontrol sıklığı “İşletmelerin Riske Dayalı Denetim Sıklığının Belirlenmesi Prosedürü” ne göre belirlenerek gerçekleştirilmektedir.

Et ve et ürünleri üretimi ve satışı yapan gıda işletmelerin denetiminde uyulması gereken kurallar 17.12.2011 tarih ve 28145 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Gıda Hijyeni Yönetmeliği” ve 27.12.2011 tarih 28155 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Hayvansal Gıdalar İçin Özel Hijyen Kuralları Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Resmi kontroller sırasında söz konusu Yönetmeliklerde belirlenen kuralların uygulanıp uygulanmadığı kontrol edilerek uymayanlar hakkında 5996 sayılı Kanun kapsamında yasal işlem uygulanmaktadır.

Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Beslenme ve Sağlık Beyanları Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Mikrobiyolojik Kriterler Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Bulaşanlar Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Hayvansal Gıdalarda Bulunabilecek Farmakolojik Aktif Maddelerin Sınıflandırılması ve Maksimum Kalıntı Limitleri Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Gıda ile Temas Eden Madde ve Malzemeler Yönetmeliği

Türk Gıda Kodeksi Hedef Dışı Yemlere Taşınması Önlenemeyen Koksidiyostatların ve Histomonostatların Hayvansal Gıdalardaki Maksimum Miktarları Hakkında Yönetmelik

Türk Gıda Kodeksi Gıdaların Ait Olduğu Partiyi Tanımlayan İşaretler veya Numaralar Hakkında Tebliğ Tebliğ No: 2012/7

Türk Gıda Kodeksi-Et, Hazırlanmış Et Karışımları ve Et Ürünleri Tebliği (Tebliğ No: 2018/52) Türk Gıda Kodeksi Hızlı Dondurulmuş Gıdaların Depolanması, Muhafazası ve Taşınması Sırasında Sıcaklığın İzlenmesi Hakkında Tebliğ (Tebliğ No: 2014/48)

2.4.4 Kalite ve Standardizasyon

Kırmızı et sektöründe yeterli miktarda ve kaliteli et üretimi ne kadar önemli ise bu üretimin hijyenik olarak yapılması ve tüketici sağlığının korunması da bir o kadar önem arz etmektedir. Bu kapsamda kırmızı et üretiminin ilk kademesi olan mezbahalar öne çıkmaktadır. Mezbaha işletmecilerinin kârlılığı ile hijyenik et üretimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Mezbaha işletmecilerinin hijyenik et üretimi yapabilmelerinin önünde engel teşkil eden bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlar;

1) Aynı yıl içerisinde ve yıllar arasında hammadde (canlı hayvan) arzında ciddi dalgalanmalar meydana gelmektedir. Bu problem kârlılık açısından önemli olup arz güvenliği ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

2) Yukarıdaki hususu teyiden, mezbahaların ortalama kapasite kullanım oranının %26 civarında olduğu bilinmelidir.

3) Mezbahalar genel olarak fason kesim ağırlıklı çalışmakta, çoğunlukla kasap, celep kesimleri yapılmakta ve az miktarda da birincil üreticilerin getirdikleri hayvanlar kesilmektedir. Bu sistem yerine, kesim için getirilen hayvanların mezbaha işletmecisi tarafından satın alınarak kesimlerinin yapılması ve hayvanlara ait et, sakatat ve insan tüketimine uygun diğer ürünlerin işletmeciye kalarak, katma değer artırılması yolu ile kârlık yükseltilmelidir.

4) Yeterli oranda kâr elde edemeyen mezbaha işletmecileri, işletmelerinin bakım-onarım, temizlik ve dezenfeksiyon, haşere ve kemirgen mücadelesi ve personel hijyeni ve eğitimi gibi hijyenik et üretimi için önem arz eden pek çok konuda harcamalarını önemli ölçüde kısmaktadırlar. Bunlara ilaveten, atık su arıtma tesisine sahip olan mezbaha işletmecilerinden bazıları elektrik giderlerini azaltmak için kurmuş oldukları arıtma tesislerini bile çalıştırmaktan kaçınmaktadırlar.

5) Mezbahalarda önemli harcama kalemleri arasında elektrik, su ve ısıtma amaçlı enerji giderleri başta gelmektedir. Kullanılan elektrik, sıcak su ve ısınma amaçlı enerji giderlerinin birim fiyatlarının bu işletmeler için düşürülmek suretiyle destek olunması kârlılık oranlarının artmasına sebep olacaktır (GKGM,2018).

Et ürünlerinde kalite ürünün fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve duyuşal özelliklerine göre belirlenmektedir. Proses sırasında üretim akım şemasına göre her aktarma noktasında kalitenin sağlanması için kimyasal, fiziksel, mikrobiyolojik ve duyuşal analizlerin yapılması gerekir. Et ve et ürünlerinde kalite kontrol sistemleri ve kayıtlar;

- Et değerlendirme raporu (Kesim tarihi ve raporun verildiği tarih/Kesim randımanı (%) /Karkasın geldiği yer/ Konulduğu depo/ Raporu hazırlayan kişinin adı/ Kasaplık hayvanın cinsi/ Irkı/ Cinsiyeti/ Yaşı/ Karkas parçasının türü)
- Kalite kontrol raporu,
- Kılçık diyagramı,
- Et ürünleri değerlendirme raporu
- Duyusal değerlendirme şeklinde yapılmaktadır.

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ve buna bağlı olarak yayınlanmış Gıda Hijyeni Yönetmeliği, gıda işletmecisinin birincil üretim aşaması dahil üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamalarında gıda hijyenini sağlamak üzere uyması gereken hijyen kuralları ile sorumluluklarına ilişkin usul ve esasları, Hayvansal Gıdalar İçin Özel Hijyen Kuralları Yönetmeliği ise işlenmemiş ve işlenmiş hayvansal gıda üreten gıda işletmecisinin uyması gereken özel hijyen gerekliliklerini, sorumluluklarını ve yürüttüğü otokontrollere ilişkin usul ve esasları kapsar.

2.4.5. Desteklemeler

Tarım ve Orman bakanlığı tarafından kırmızı et sektörüne sağlanan destekler şunlardır;

Buzağı destelemesi

Programlı aşıları yapılmış 4 ay ve üzeri yaştaki her buzağı için temel buzağı desteği ödenmektedir. Bunun yanında Etçi ve kombine ırk boğaların spermaları ile suni tohumlama sonucu doğan buzağılara, döl kontrolü kapsamında suni tohumlama ile doğan buzağılara ve soy kütüğü kapsamındaki işletmelerin buzağılarına ilave destekleme ödemeleri yapılmaktadır.

Ayrıca Buzağı desteğine 2019 yılından itibaren döl verimi şartları uygulanmaya başlanmış olup, uygulamaya başlanmıştır. (İlkine buzağılama yaşı 810 gün, iki buzağılaması arasındaki süre 450 gün)

Anaç koyun-keçi destelemesi

Anaç koyun keçi desteği ödemeleri 2008 yılında 94 milyon TL iken 2019 yılında 5,7 kat artarak 583,5 Milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır. Ayrıca bir önceki yılın anaç vasfı kazanmış küçükbaş hayvanlarına ödenen sürü büyütme ve yenileme desteği kapsamında 187,3 milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.2019 yılında küçükbaş hayvanlarda

ulusal ıslah programına başlanmış ve soy kütüğü kaydı tutulan küçükbaş hayvanlar için 100 TL bu işletmelerden koç teke alan yetiştiriciler için 500 TL ödeme destekleme kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda 2020 toplamda 844,7 milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.

Besilik Erkek Sığır Desteklemesi

Bakanlık Hayvancılık Bilgi Sistemine (HBS) kayıtlı, yurt içinde doğmuş, besi süresini tamamlamış erkek sığırlarını (manda dâhil), mevzuatına uygun kesimhanelerde kestiren yetiştiricilere, Bakanlıkça ırk ve tür bazında belirlenecek karkas ağırlığı kriterini sağlayan 1- 200 baş için (200 baş dâhil) hayvan başına 250 TL/baş destek ödenmektedir. (Etçi ırk ve melezi 320 kg, kombine ırklar 300 kg, sütçü ırklar 280 kg, yerli ırk 220 kg)

Sürü yöneticisi istihdamı desteği

Çobanlık mesleğinin sürdürülebilirliği ve iş gücünün niteliğini artırmak amacıyla; 2014 yılında, 500 baş ve üzeri koyun-keçi varlığına sahip işletmelerden, istihdam ettiği sertifikalı sürü yöneticisine ait Sosyal Güvenlik Primlerini (SGK) kesintisiz olarak 5 ay süre ile yatıran 817 işletmeye işletme başına bir defa olmak üzere yılda 5.000 TL, toplamda ise 4.milyon destekleme ödemesi yapılmıştır. 2015 yılında, işletme ölçeği 300 baş ve üzeri olan işletmelerde ise, işletme başına ödeme miktarı 5.000 TL olarak belirlenmiştir. 2019 yılında bu destekten faydalanan işletmelere ödenen ücret 35 milyon TL'dir.

Yem Bitkileri Desteği

Hayvancılık sektöründe en önemli maliyet kalemini hayvan beslemede kullanılan yemler oluşturmaktadır. Hayvancılık işletmelerinde karlılığı artırmak adına özellikle kaba yemlerin işletmede üretilmesi önemlidir. Bu destekleme ile ülkemizde kaba yem bitkisi ekilişleri teşvik edilmekte, işletmelerin maliyetlerini azaltma yönünde katkı sağlanmaktadır. Hayvancılık sektörünün vazgeçilmez bir unsuru olan ve et-süt maliyetinin önemli bir girdisini teşkil eden yem bitkileri üretimi bakanlık tarafından desteklenmektedir. Bu bağlamda 2002 yılında 35,6 milyon TL olan yem bitkileri üretim desteği hem ekiliş alanları hem de toplam ödeme miktarları bazında artış göstermiştir. 2008 yılında yem bitkileri desteklemeleri uygulamalarında gidilen değişiklikler sayesinde destekleme miktarı 300,3 milyon TL ye yükselmiştir. 2019 yılında ise toplam ödeme miktarı 2002 yılına göre yaklaşık 22 kat artarak 786,2 milyon TL ye yükselmiştir.

Kırsal kalkınma destekleri kapsamında tarıma dayalı yatırımların desteklenmesi

Bu desteklemeler kapsamında tarımsal üretime yönelik sabit yatırımlar içerisinde sığır alt konusu kapsamında 2006-2020 yıllarında toplam 218 sığırcılık projesine 105,7 milyon TL destek verilmiştir.

2.4.6. Örgütlenme Durumu

Kırmızı Et sektöründe örgütlenme Türkiye Süt, Et Gıda Sanayicileri Birliği Derneği (SETBİR), Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği (TDSYMB), Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Birliği, Türkiye Kırmızı Et Üreticileri Birliği (TUKETBİR), Kırmızı Et Sanayicileri ve Üreticileri Birliği (ETBİR), Türkiye Kasaplar Federasyonu ile üretici kooperatifleri ve birlikleri çatısı altında yer almaktadır

SETBİR, hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren sanayi firmaları ve sektöre hammadde tedarik eden firmaların üye olduğu bir sanayi üretici örgütü olup 54 adet firma ve 92 üyeden oluşmaktadır.

Türkiye Kırmızı Et Üreticileri Merkez Birliği; 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununun kapsamında kurulmuştur. 119 kırmızı et üretici birliği üyesi bulunan birlik üyelerini ürettikleri kırmızı etin ulusal düzeyde üretim planlamasını yapmak, Pazar araştırmasını yapmak ve üyelerini bu konuda yönlendirmek önemli görevleri arasındadır.

Tablo 25. Üretici Örgütleri (2020)

Kooperatifler/Birlikler	Bağlı Kooperatif/Birlik	Üye Sayısı
1163 sayılı Kanun'a göre kurulmuş kooperatifler		
KöyKoop	13	146.332
HayKoop	36	193.251
OrKoop	28	211.376
Tarkoop	17	809.725
5996 sayılı Kanun'a göre kurulmuş ıslah amaçlı yetiştirici birlikleri		
Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği	81	240.314
Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birliği	80	249.409
Damızlık Manda Yetiştiricileri Birliği	30	8.898

Kaynak: TRGM,2020

SEKTÖRÜN
SORUNLARI

3

3. SEKTÖRÜN SORUNLARI

3.1. Buzağı kayıpları

Buzağı ve danaların inek varlığına oranı; buzağı desteği ve artan kayıtlılıkla birlikte 2015 yılında %53,6'dan, 2018 yılında %60,9'a yükselmesine rağmen halen AB ortalaması olan %74'ün altında olup, bununla birlikte Hollanda'da %93, İrlanda'da %88, İspanya'da %88, Birleşik Krallık'ta %86, Almanya'da ise %76 seviyesindedir. Sütçü sığırların yaygınlaşması, süt verimliliğinin artışı, sperma ticareti nedeniyle bazı boğaların fazla kullanımı, fertilitenin gerilemesine sonuçta besilik materyal üretimi baskılanmaktadır. Ülkemizde zaman zaman artışlar gösteren bulaşıcı salgın hastalıklar besi hayvanlarının canlı ağırlıklarında azalma ve hatta ölümlere neden olabilmektedir.

3.2 Yem Üretimini Yetersizliği

Besilik materyal üreten yetiştirici işletmelerin yem ihtiyaçlarının hammadde kaynağı çayır ve meralardır. En önemli sorunların başında üreticinin yem ihtiyacını kendisinin karşılayamamasıdır. En ucuz yem temin kaynağı olan meraların verimi ve kullanımı düşüktür. Bu durum, üreticinin maliyetini arttırmakta ve besi hayvanlarının da verimlerini düşürmektedir. Türkiye'de mera kuru ot üretimi ortalama 700 kg/hektar, Avrupa'da çayırlarda 5,8 ton/hektar, meralarda 1,3 ton/hektar'dır. Mera varlığı ve ot üretim artışı, hayvansal ürünlerde doğrudan maliyet düşürücü etkiye sahiptir. Yeni Zelanda süt üretim maliyeti 100 kabul edildiğinde Danimarka'da 500, ABD ve Almanya'da 400, Hollanda'da 350, Fransa ve Birleşik Krallıkta 300, İrlanda'da 200'e yükseldiğini gösteren araştırmalara bakıldığında ülkemizdeki maliyetin çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tahsis işlemlerinin uzun yıllardır tamamlanamamış olması; stratejik öneme sahip ıslah çalışmalarının önüne geçmektedir.

Hayvan beslemede yaşanan kaba yem açığı, arpa başta olmak üzere enerji yoğun tane yemlerle karşılanmakta, bunun sonucu olarak döl verimi düşüklüğü ve üretim maliyetlerinde önemli artışlar meydana gelmektedir. Yem bitkileri üretiminde 2012 yılında 10,4 milyon ton kuru ot üretilirken bu rakam %60,6 lık bir artışla 2019 yılında 16,7 milyon tona yükselmiştir. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığımız büyükbaş hayvan birimi cinsinden %47 oranında artmasına rağmen; Türkiye'de yeterli, kaliteli ve uygun fiyatlı ot üretilememektedir.

Ot üretiminin su ihtiyacı yüksek yem bitkilerine dayalı yapılması, yıllık yağış miktarının düşüklüğü nedeniyle üretim maliyetlerini artırmaktadır.

Bunun yanında büyükbaş hayvan varlığında Bakanlığımız sayı artışının yanında verimliliği önceleyen politikalar geliştirmekte olup, buzağı desteklemelerine ilave döl verim kriterleri getirilmiş, kalite esaslı çiğ süt desteği uygulaması pilot illerde başlanmış ve sığır karkas yönetmeliği çalışmalarına başlanmıştır. Son iki yılda besilik sığır ithalatında büyük bir düşüş gerçekleşmiştir. 2018 yılına kıyasla ithal edilen hayvan sayısı %50 oranında azalarak 2019 yılında 665 bin baş seviyelerine inmiştir.

3.3. Islah Politikası

Hayvancılıkta verim artışına yönelik ıslah çalışmaları uzun yıllar alan yoğun bir süreç olup özellikle ülkemizde hayvan sağlığı ve refahı, kaliteli ve yeterli yem ve yetiştirici ilgisi gibi çevresel sorunlar nedeniyle uzun sürmektedir. Islah hedefleri bölge ve çevre koşulları göz önüne alınarak belirlenmelidir.

Ülkemizde uzun yıllardır uygulanan başta Holstein olmak üzere sütçü ırklarla çevirme melezlemesine dayalı ıslah programı ihtiyacın ötesinde sütçü ırk popülasyonunda artışa sebep olmuştur. Sütçü ırkların artışı ile süt üretiminde

önemli gelişmeler sağlanmasına karşılık, sığır eti üretiminde talebi karşılayacak üretim seviyesine ulaşamamıştır. Sütçü ırklarla sığır eti üretimi, ülkemiz şartlarına uygun değildir.

Sütçü tip besilik materyalin diğer ırklara göre daha ucuz olmasına rağmen, besi süresi, yemden yararlanma, hastalıklara karşı direnç, karkas randımanı, yetiştiricinin görece yüksek gelir elde etmesi, kombine ırklara talebi arttırmaktadır. Türkiye’de 90’lı yıllarda holstein sığıra artan talep, son yıllarda Şimmental ırkına yönelmiştir

Türkiye’de Simmental ırkına olan talep artışı, aylık nakit süt geliri, karkas veriminin yüksekliği, hastalıklara ve olumsuz bakım şartlarına daha dayanıklı olması ve bunun sonucunda buzağı ve dana fiyatlarının Holstein’a göre yüksek olmasıdır. Canlı hayvan gelirinin yüksekliği, Holstein’a dayalı mevcut süt işletmelerinin ve yeni yatırımların Simmental yetiştiriciliğine yönünde üretim kararı almalarına neden olmaktadır.

Ancak Simmental ırkı yetiştiricilikte yüksek maliyetli süt sağım yatırımının amortismanı uzun, yem dönüşümü, oburluk, üretim maliyetinin sütçü ve etçi ırklara göre yüksekliğine, karlılığın düşmesine, canlı hayvan fiyatlarının artmasına, yerine koyma ve büyüme maliyetlerinin yükselmesine, dünya genelinde yaygınlaşmaması gerçeğinin üzerini örtmektedir. Türkiye’nin yüksek Simmental ırkı kombine sığır varlığıyla, dünyada en ön sıralarda yer aldığı unutulmamalıdır. Bakanlığımızca Ulusal Islah Programı kapsamında ıslah komitesi kurulmuş, sektörün tüm paydaşlarının katılımları ile ortak akla dayalı ıslah politikaları oluşturulmaktadır.

3.4. Irk Sığır Yetersizliği

Gerek genetik eksiklik, gerekse beslenme maliyetinin yüksekliği nedeniyle dana ve kuzuların yeterli ağırlığa ulaşmadan kesime gitmesi büyük ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Ülkemizde hayvan başına süt veriminin artırılmasına dayalı kalkınma planları, süt sanayinin hızlı gelişimi, aylık nakit geliri, ıslah programı ve destekleme politikaları sütçü ırkların artışı sağlamıştır. Bu durum sığır üretimini dolayısıyla sığır eti üretimini tercih eden yetiştiricilerin sadece sütçü ırkları kullanmalarına neden olmuştur.

Türkiye’de damızlık kalitesinin gelişiminde coğrafya, kaliteli kaba yem, hayvan sağlığı, refahı ve ıslah kültürü konusunda çevresel etkilerin rolü yüksektir. Çevresel faktörlerde ıslah çalışmalarında sağlanacak ilerlemede büyük ölçüde etki göstermektedir.

Sütçü inek; uluslararası standartlar, AB hayvancılık istatistikleri mevzuatı ve Eurostat’a göre sadece kaba yem tüketerek yılda 3 ton süt veren ve esasen sütü sanayi tarafından toplanan ineklerdir. Ülkemizde karkas ağırlığı 2002-2010 yılları arasında kültür ırkı ve melezi sığır varlığının oranı %63’ten %78’e yükselmesinin etkisiyle 238 kg’a ulaşarak %28,7 artmıştır. Ardından 2010-2017 yılları arasında kültür ve melezi oranın %90’a yükselmesine rağmen, bir önceki döneme göre kültürleşme hızının azalmasına rağmen, 274 kg’a yükselerek %15,3 artmıştır. Buna karşın; kırmızı et üretiminde AB’de lider ülke olan Fransa’da ortalama karkas ağırlığı 312 kg olup, sütçü olmayan inek (etçi ırk) varlığının, toplam inek varlığı içerisindeki payı %54, Birleşik Krallık’ta 329 kg/%45, İrlanda’da 333kg/%43, Belçika’da 305 kg/%45, AB15’te ise 297 kg/%38’dir. Sığır eti üretiminin; sütçü, kombine ırk ve melezlerine dayalı yetiştiricilik sistemi karkas verimini ve kırmızı et üretim artışı baskılamakta, maliyetleri yükseltmektedir.

3.5.Fiyat İstikrarsızlığı ve Rekabet Gücü Yetersizliği

Ülkemizde yem, damızlık ve besilik hayvan fiyatlarının sürekli yükselişi; yerine koyma ve büyüme maliyetlerini arttırmaktadır. Yetiştirici işletmelerinde, yerine koyma, ilkinde gebe kalma yaşı, döl tutmama, meme ve ayak hastalıkları nedeniyle artan maliyetler işletmelerde verimliliğin önemini ön plana çıkarmaktadır.

2019 yılından itibaren uygulamaya konulan politikalarda büyükbaş işletmelerinde verimliliğin ön plana çıkarılması esas alınmıştır. Bu doğrultuda döl verimi kriterlerinin destekleme şartı yapılmasının yanında etçi ve kombine ırkların spermaları ile tohumlamadan doğan buzağılara verilen ilave destek besilik materyal temininde önemli katkı sağlayacaktır.

Ülkemizde yatırım, doğrudan destek ve artan fiyatların etkisiyle 50 baş ve üzeri sığır bulunduran işletme sayısı 2011-2017 arasında %43 artarak 40 bine, hayvan sayısının %26'sına, besici işletmelerde ise %38'ne sahip duruma geçmişlerdir. Büyük işletmelerin sermaye yapısı nedeniyle ithal canlı hayvana erişimleri kolay ve döviz kuruna göre değişimle birlikte süreklidir. Büyük işletmelerin ölçek ekonomisi ile elde ettikleri avantaj, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücüne olumsuz etkilemektedir.

2019 yılından itibaren besilik sığır ithalatında uygulamaya başlanan kapasitenin belirli oranında ithalat izni uygulaması büyük kapasiteli işletmelerin yurt içinden besilik teminini dolayısıyla yurt içinde besilik fiyatlarında istikrarın korunmasını sağlamıştır. Bununla beraber orta ve küçük ölçekli işletmelerinde rekabet şansı artmaktadır.

3.6.Modernizasyon

Hayvan barınakları, pazar yerleri, kesimhanelerin genel durumu, insan ve hayvan sağlığı ve refahı şartlarını karşılamamakta, Bu durum üretimi, ıslahı ve özellikle gençlerin iş gücüne katılımın oldukça olumsuz etkilemektedir. Mevcut küçük işletmelerin zayıf sermaye yapısı nedeniyle yatırım için yeterli teminat ve kaynak bulamamaktadırlar.

Ancak iller ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak; mevcut büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmelerinin altyapılarının geliştirilmesi, hayvansal üretimde verimlilik ile kalitenin artırılması ve modern hayvancılık işletmelerine dönüştürülmesi için yapılacak yatırımlar Bakanlığımızca desteklenmektedir.

Bu kapsamda işletmesi en az 1 yıldır aktif olan, Bakanlık kayıt sistemlerine kayıtlı olan gerçek ve tüzel kişi yetiştiricilere; büyükbaş için en fazla 50 baş anaç kapasiteli, küçükbaş için en fazla 300 baş anaç kapasiteli yeni ahır/ağıl yapımı ve/veya kapasite artırımı / rehabilitasyonu, hayvan barınağı amaçlı çadır alımı ile makine alet ve ekipman alımlarına hibe desteği verilmektedir.

3.7.Tarımsal Desteklerin Etkisi

Tarım Kanununun amacı; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu Kanunda tarım politikalarının amaçlar, ilkeleri, öncelikleri belirlenmiştir.

Tarımsal Desteklemelere İlişkin Kararın amaç ve kapsamı; çevreye duyarlı, verim ve kalite, araştırma ve geliştirme, politikaların etkinliği, öncelikli problemlerinin çözümü, sürdürülebilirlik ve kayıtların güncelliği konularında daha iyi seviyelere gelmek, şekilde belirlenmiştir.

Ülkemizde tarımsal işletmeler ekonomik faaliyetin tipine ve büyüklüğüne göre tanımlanamamış ve sınıflandırılmamıştır. Bu sebeple hayvancılık ve bitkisel üretim birimleri, tek yönetim esasına göre, tek işletme olarak kabul edilmemekte, aynı üretim biriminin farklı desteklemelerde ayrı bir işletme olarak değerlendirilmesine, işletme sayısının artmasına ve kapsam hatalarına neden olmakta, idari kayıtların anlamlı istatistiksel verilere dönüştürülmesini ve Çiftlik Muhasebe Veri Ağının gelişimini engellemektedir. Bir tarımsal işletme; tarımsal desteklerle birlikte, yatırım ve finansman desteklerinin tamamına yakınından faydalanabilmektedir. Bu durum ülke çapında desteklerin ekonomik etkilerinin hesaplanmasını güçleştirmektedir.

3.8. Müdahale ve Piyasa Düzensizliği

Ülkemizde üreticilerin korunması amacıyla son dönemde piyasa müdahalesi yerinde uygulanmakta üreticilerin ürettiği ürünlerin değer kaybı yaşamaması için taban fiyat açıklamaları yapılmaktadır. Et ve süt kurumu tarafından yerli hayvan karkas alım fiyatı ve ithal hayvan karkas alımı fiyatı belirlenmesi uygulamaya konulmuş üretici fiyat dalgalanmalarına karşı korunmaktadır. Ayrıca Et ve süt kurumunun kendi kombinaları dâhil 28 kesimhanede 2019 yılında 242,5 bin hayvan kesimi yapılmıştır.

3.9. Köyden Kente Göç

Kırsal alanlarda kentlere kıyasla sosyal imkânların yetersizliği, özellikle genç nüfusun kırsalda yaşamını sürdürmek yerine çok daha az bir gelir karşılığı kentlerde yaşamayı tercih etmesine ve kırsalda yaşlı nüfusun yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Hayvancılığın fiziksel güç gerektiren zor bir iş olması, kırsalda kalan yaşlı nüfusun, üretimin sürdürülebilirliği konusunda yetersiz kalmasında etkili olmaktadır. Genç nüfusta meydana gelen azalma, hayvancılıkla uğraşan kişi sayısında ve hayvan sayısında azalmayı beraberinde getirmektedir.

3.10. Tarımsal İstatistik Mevzuatı ve Kayıtlılık

Ülkemizde birçok resmi bilgisayar veri tabanı ve sistemi olmasına rağmen tarımsal istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi ve üretilmesini düzenleyecek tarımsal istatistik mevzuatı bulunmamakta, sınıflandırma yapılamamakta, özellikle hesaplamalarda kullanılacak katsayıların üretilmesini sağlayacak anket metodolojisi üretilmemektedir. Bu sorunun ana nedeni bir tarımsal işletmenin birden fazla sahiplik durumu, hayvan ve bitkisel üretim birimlerinin farklı işletmeler olarak kabul edilmesidir.

Tarımsal politikaların sığır, koyun ve keçi eti piyasası üzerinde etkisinin izlenmesi, ülke çapında mali durumlarının tespit edilmesi, ölçek ekonomisinin belirlenmesi, desteklerin etkinliğinin değerlendirilmesini sağlayacak Çiftlik Muha-sebe Veri Ağı sisteminin daha hızlı gelişmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

4

KIRMIZI ET
PROJEKSİYONLARI

4. KIRMIZI ET PROJEKSİYONLARI

Türkiye kırmızı et üretimi 1994-2019 yıllarına ait zaman serisi verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde, kırmızı et üretim miktarı, ithalat ve ihracat miktarları, kişi başına tüketim verileri kullanılmıştır. Yöntem olarak Çift üstel düzeltme (Double Exponential Smoothing) yöntemi kullanılmıştır. Zaman serisini oluşturan verilerin otoregresyon ve kısmi otoregresyon testleri yapılarak durağanlıkları kontrol edilmiştir. Durağan olmayan veriler fark alma ve gecikme işlemleri ile durağan hale getirilerek analiz edilmiştir.

Kırmızı Et Üretim Öngörüsü

Kırmızı et üretim miktarı ve dış ticaret verilerine ilişkin yapılan tahmin sonuçları Tablo 26'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde, kırmızı et üretim miktarının tahmin yıllarında artış göstereceği öngörülmüştür. Söz konusu artışın sebebi olarak hayvan sayısında ve veriminde yıllara göre artış trendinden kaynaklandığı söylenebilir. Kırmızı et ihracatında ve ithalatında azalma eğilimi söz konusu iken, kırmızı et tüketim miktarının, yurtiçi arz ile karşılanmaması durumunda artan et fiyatlarına karşılık yapılan tahminlerin üstünde et ithalatı yaşanabilir.

Tablo 26. Kırmızı et üretim miktarı ve Dış Ticareti

Yıllar	Kırmızı Et Üretim Miktarı (Ton)	Kırmızı Et İthalat (Ton)	Kırmızı Et İhracatı (Ton)
2018	1.118.715	55.752,0	1.166,0
2019	1.201.470	5.037,0	994,0
2020*	1.233.385	10.462,1	537,5
2021*	1.271.883	10.066,1	475,1
2022*	1.310.382	9.318,4	371,1
2023*	1.348.880	8.965,6	328,0

* Tahmin yılları

Kişi Başı Kırmızı Et Tüketimi

Türkiye kırmızı et tüketimi, 26 yıllık zaman serisinde artış trendi gösterdiği tespit edilmiş ve tahmin yıllarında da artacağı öngörülmektedir. Kırmızı et tüketiminde görülen artışın en büyük sebeplerinden biri nüfus artışı ve kişi başına düşen kırmızı et miktarında yaşanan artış ile açıklanabilir. Nüfus değişkeni Türkiye'ye gelen yıllık turist sayısının Türkiye nüfusuna eklenmesi ile oluşturulmuş veri seti üzerinden değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede Türkiye kişi başı kırmızı et tüketim miktarı 2019 yılında 13,87 kg olarak gerçekleşmiş ve 2023 yılına kadar artarak 14,79 kg düzeyine çıkacağı hesaplanmıştır. Bu hesaplama Türkiye kırmızı et tüketim miktarının projekte edilen toplam nüfusa bölümüyle elde edilmiştir. Tablo 28'de kişi başına kırmızı et tüketim zaman serisi ile tüketim miktarı tahmin edilmiş, söz konusu trendin yaşanması durumunda Türkiye'nin ihtiyaç duyacağı kırmızı et miktarı hesaplanmıştır.

Tablo 27. Kırmızı Et Kişi Başı Tüketim Miktarı

Yıllar	Kırmızı Et Tüketim Miktarı	Nüfus	Kişi Başı Tüketim (kg)
	(ton)		
2018	1.173.301,0	85.294.582	13,76
2019	1.205.513,0	86.909.854	13,87
2020*	1.243.309,7	88.195.939	14,10
2021*	1.281.474,0	89.403.508	14,33
2022*	1.319.329,2	90.611.076	14,56
2023*	1.357.517,6	91.818.644	14,79

* Tahmin yılları

Kırmızı et tüketimi aşağıda yer alan eşitlikle hesaplanmıştır.

Kırmızı et tüketimi = (Yurtiçi Kırmızı Et Üretimi + Kırmızı Et İthalatı) – Kırmızı Et İhracatı

Kırmızı Et İhtiyacı

Türkiye Kırmızı et ihtiyacının belirlenmesinde, toplam yurtiçi kırmızı et üretim miktarının kişi başına kırmızı et tüketim tahmini ile hesaplanan, tüketim miktarını karşılaması durumuna göre değerlendirme yapılmıştır. Tablo 27’de 2023 yılında 14,79 kg olarak hesaplanan kişi başı kırmızı et tüketimi, artış trendi göz önüne alınarak yapılan hesaplamada 14,99 kg olarak tahmin edilmiştir. Nüfusta ve kişi başı tüketimde yaşanması muhtemel artış kırmızı et ihtiyacımızı, üretim miktarının üstünde gerçekleşmesine sebep olacaktır. Türkiye’nin 2019 yılında 4.043 ton olarak gerçekleşen kırmızı et ihtiyacı, 2023 yılında 27.334 ton olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

Tablo 28. Kırmızı Et İhtiyaç Analizi

Yıllar	Kişi Başı Tüketim (kg)	Kırmızı Et Tüketim Miktarı (Ton)	Kırmızı Et Üretim Miktarı (Ton)	İhtiyaç (Ton)
2018	13,76	1.173.301,0	1.118.715	54.586,0
2019	13,87	1.250.513,0	1.201.470	4.043,0
2020*	14,08	1.241.904,7	1.233.385	8.519,6
2021*	14,38	1.285.944,3	1.271.883	14.061,3
2022*	14,69	1.330.714,3	1.310.382	20.332,3
2023*	14,99	1.376.214,6	1.348.880	27.334,6

* Tahmin yılları

Genel Değerlendirme

Artan nüfus artışına ek olarak, Türkiye’ye her yıl gelen turistler ve misafir ettiğimiz mültecilerin yarattığı talep ve artan gelir düzeyi kırmızı et üretim miktarının artırılmasını gerekli kılmaktadır. Toplam arzın, toplam talebi karşılayamadığı durumlarda, talep baskısından dolayı kırmızı et fiyatlarında artış yaşanması muhtemel görünmektedir. Fiyatlarda yaşanacak artış enflasyonist bir etki yaratacağı gibi, fiyat baskısını azaltılmak içinde ithalat yoluna başvurulabilecektir. Kırmızı et

mızı et ithalatı, kırmızı et tüketici fiyatlarını baskılamada geçici bir çözüm yolu olarak başarılı görünse de, orta ve uzun dönemde sorun çözücü bir etki yaratmayacağı açıktır. Tüm dünyada yaşanan Covid-19 salgını ülkelerin gıda konusunda kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek konumda olmalarının gerekliliğini açıkça ortaya koymuştur. Bu sebeple kırmızı et gibi stratejik önem taşıyan bir üründe kendine yeterlilik düzeyinin %100 olması hatta tüm üretim olanaklarına sahip olan Türkiye gibi bir ülkenin üretim fazlası vermesi beklenmektedir.

Türkiye’de kırmızı et üretiminin yeterli düzeye gelebilmesi ve üreticilerin üretimden vazgeçmemesi için çiftçi eline geçen fiyatlarda istikrarın sağlanması ve yüksek olan üretim maliyetlerin azaltılması gerekmektedir. Kırmızı et üretiminde en önemli masraf unsuru yem maliyetleridir. Yem fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar kırmızı et üretim maliyetlerini artırmakta hatta üreticileri üretimden vazgeçirmektedir. Birçok tarımsal destekleme politikası araçları ile yem bitkilerinin üretilmesi desteklense de üretim masraflarının düşürülmesinde yeterli olmadığı görülmektedir. Kırmızı et üretim maliyetlerinin düşürülmesi için farklı destekleme politikaları uygulamaya alınmalı, girdi ve ürün piyasalarında fiyat istikrarı sağlanmalıdır. Ayrıca geniş bir mera potansiyeli olan Türkiye’de, meraların ıslahı ve üreticiye kullanılması konusunda yeni yöntemler denenmelidir.

Kırmızı et üretim masraflarını azaltmanın bir diğer yolu da verimliliği artırmaktan geçmektedir. Bu çerçevede, Türkiye iklim ve coğrafyasına uygun, verimi yüksek hayvan ırklarının geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir.

SEKTÖRE YÖNELİK
POLİTİKALAR

5

5. SEKTÖRE YÖNELİK POLİTİKALAR

5.1. Mevcut Politikaların Değerlendirilmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurulduğu dönemlerde yaşanan savaşlar, toprak kayıpları ve salgın hayvan hastalıkları nedeniyle hayvan varlığında önemli kayıplar olmuştur. 1912 yılı tarım sayımına göre 7 milyon baş olarak tespit edilen sığır varlığı; 1927 yılında 4 milyon başa, 19 milyon olan koyun varlığı 10 milyon başa düşmüştür. Bu dönemde hayvancılık sektörünün geliştirilmesi için konu ile ilgili faaliyetleri yürütecek bir teşkilatın oluşturulmasına karar verilmiş ve 1923 yılında İktisat Vekâleti bünyesinde Hayvan Üretimi Şube Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde nüfusun büyük bir bölümünün köy ve kasabalarda yaşaması nedeniyle kırsal kesime götürülecek kamu hizmetlerinin sektörel bir kamu örgüt yapısı içerisinde yürütülmesinin gerekli olduğu anlaşılmış ve böylece, tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerini geliştirmek için alınacak ekonomik politika tedbirlerini uygulamak üzere, etkin bir kamu örgüt yapısı meydana getirilmiştir. Bu amaçla 1937 yılında 3202 sayılı Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilat Kanunu ile Ziraat Vekâleti bünyesinde Ziraat İşleri, Veteriner İşleri ve Orman Genel Müdürlükleri oluşturulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında hayvancılığın ülke ekonomisi açısından taşıdığı öneme uygun olarak mevcut hayvan varlığının ıslahı hedeflenmiştir. Bu amaçla, 1926 yılında 904 sayılı Hayvan Islahı Kanunu çıkarılmıştır. Hayvan ıslahı çalışmaları çerçevesinde üstün nitelikli damızlık hayvanlar yetiştirerek bunları halka dağıtmak, böylece halk elinde mevcut hayvanların niteliklerini iyileştirmek amacıyla Cumhuriyetin ilanını izleyen ilk yıllarda Karacabey, Çifteler, Konya, Çukurova ve Sultansuyu Haraları faaliyete geçirilmiştir. Bu dönemde sığırcılıkta süt verimi yanında et verimi de yüksek kombine ırklar, koyunculukta merinos ırkı (ince yapağı veren ırklar) damızlık hayvanların çoğaltılmasına özen gösterilmiştir. Daha sonraki yıllarda hayvan varlığına bakıldığında; 1939 yılı itibarıyla 1927 yılına göre sığır varlığı yaklaşık %135 oranında artış göstererek 9,4 milyon başa, koyun varlığı ise %150 oranında bir artış göstererek 25 milyon başa çıkmıştır. 1929-1950 yılları arasında dönem ortalaması olarak sütte %3,2; ette %3,5 ve yapağında %2,9 oranında yıllık artışlar sağlanmıştır (Anonim 2018).

Türkiye'de 1950 yılı, siyasi ve ekonomik alanda yeni bir dönemin başladığı yıl olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde hayvancılık sektörünü etkileyecek önemli gelişmelerin başında, hayvancılığa dayalı Et ve Balık Kurumu, Yapağı ve Tiftik ile Yem Sanayi AŞ'nin kurulması gelmektedir. Bu dönemde, tarımda makineleşmenin etkisi ile hayvancılığın temel girdisi ve ülkenin en önemli doğal kaynaklarından olan çayır ve meralar önemli ölçüde tarım alanlarına dönüştürülmüştür. Meraların tarımsal üretime açılması toplam tarımsal üretimi sınırlı ölçüde artırmakla birlikte, hayvancılık sektörü için en ucuz kaba yem kaynağı olan çayır ve mera alanlarının önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. Çayır mera alanları 1935 yılında 44,3 milyon hektar iken, 1950 yılına kadar %14,7 oranında azalarak 37,8 milyon hektara gerilemiştir. 1960 yılına gelindiğinde ise toplam çayır ve mera alanı ise 28,6 milyon hektara düşmüştür. Hayvan ıslah çalışmalarına 1950-1960 yılları arası dönemde sığırcılıkta damızlık hayvan ithalatı ile devam edilmiş, koyunculukta ise ıslah çalışmaları merinoslaştırma faaliyeti şeklinde yürütülmüştür (Anonim 2018).

Türkiye'de 1963 yılında, kalkınmanın 5 yıllık plan dönemleri halinde sürdürülmesini öngören bir süreç başlamıştır. 1960-1980 yılları arasında Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde hayvansal üretimdeki beklenen hedefler, sektörle ilgili öngörülen tedbirlerin alınmaması nedeniyle istenen başarıya ulaşamamıştır. Bu dönemde hayvancılık sektörü açısından önemli sayılabilecek bir diğer gelişme ise, üretim-sanayi entegrasyonunu sağlama ve süt sanayinin geliştirilmesi amacıyla 1965 yılında kurulan, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun faaliyete geçmesi olmuştur (Anonim 2018).

Hayvancılık sektörü bu dönem içinde 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan ekonomik istikrar tedbirlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu tedbirler kapsamında 1970'li yıllarda uygulanan başta kasaplık hayvan ve et olmak üzere bazı hayvansal ürünler destekleme kapsamından çıkarılmıştır. Böylece üretim, arz ve talebin piyasa ekonomisi koşullarında oluşacak fiyatlara göre belirlenmesi kararı, desteğe ve korunmaya muhtaç olan hayvancılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Destekleme kapsamına alınacak ürünlerin seçiminde hayvansal ürünler aleyhine devamlı bir dengesizlik meydana gelmiştir. Hayvancılık sektöründe 1980 yılı sonrası hayvansal üretim yetersizliği ve enflasyon nedeniyle kırmızı ette yaşanan fiyat yükselmeleri kısmi bir kıtlık hali ve spekülatif artışlar olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde yükselen hayvansal ürün fiyatları karşısında piyasayı dengelemek, tüketiciye ucuz et yedirme ve fiyat istikrarı sağlamak amacıyla ithalata gidilmiştir. Bu dönemde hayvancılık sektöründe üretimin rasyonelleşmesi için hayati önem taşıyan kredi ve finansman ihtiyacı yeterince karşılanamamış, sektörün toplam tarımsal krediler içerisindeki payı ortalama %10 civarında kalmıştır (Anonim 2018).

2003 yılı sonrası, tarım ve hayvancılık sektöründe büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, hayvancılık sektörünün gelişmesi için yapılan çalışmalar aşağıda sıralanmıştır.

1. Tarım Strateji Belgesi hazırlanmış ve tarım sektörü içinde hayvancılık sektörü, en önemli sektör olarak değerlendirilmiştir.
2. Tarım Kanunu çıkarılmıştır. Tarımsal üretimde, özellikle hayvancılığın gelişmesi için ayrıcalıklı desteleme bütçesi düzenlenmiş ve tarım politikalarının temel dayanağı olarak sektöre önemli bir güç kaynağı olmuştur.
3. Üretimi talebe göre plânlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamak amacıyla 5200 sayılı Üretici Birliği yasası çıkarılmıştır.
4. Gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak korumak amacıyla 5996 sayılı yasa yürürlüğe girmiş bunula birlikte; • Arı Üreticileri Birliği, • Damızlık Koyun – Keçi Yetiştiricileri Birliği, • Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği kurulmuş ve bu birliklerin ıslah çalışmalarını daha etkin ve verimli yürütmeleri için kayıt sistemleri geliştirilmiş ve teşkilatlanmaları için yasal zemin oluşturulmuştur.
5. Ürün konseyleri kurulmuştur. Üretici, sanayici ve kamudaki ilgili tüm aktörleri, mahiyetinde bulunduran Ulusal Süt Konseyi ve Ulusal Kırmızı Et Konseyi kurulmuştur.
6. Küçükbaş hayvancılığın geliştirilme projeleri uygulanmıştır. • Küçükbaş hayvancılık 2006 yılında destekleme kapsamına alınmıştır. • Halk elinde ıslah projesi ile elit sürüler oluşturulmuştur. • Sürü yöneticisi projesi uygulanmaya başlanmış ve destekleme kapsamına alınmıştır. Kalkınma bölgelerine %50 hibe desteği verilmiştir. • Koyun ve keçilerde verimi artırmak amacıyla koç ve teke dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca kalkınma bölgelerinde koç ve teke alımları da %80 hibe desteği kapsamına alınmıştır. • Koyun ve keçilerde ıslah verilerini geliştirmek amacıyla Soy Kütüğü ve Ön Soy Kütüğü (SOYBİS) Bilgi Sistemi kurulmuş ve ıslah birliklerinin paylaşımına açılmıştır. • IPARD projeleri ile modern ağıl yapımı ve donanımı %50 -65 arasında hibe desteği kapsamına alınmıştır. • Yatırım işletmelerinin finansmanı için, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla 2 yıl ödemesiz, "0" faizli küçükbaş hayvancılık kredileri kullanılmaya başlanmıştır.
7. Büyükbaş hayvancılığın geliştirilmesine yönelik projeler uygulanmıştır. • Alt yapı yatırımlarına öncelik verilmiştir. •

Hayvancılık işletmelerinin finansman ihtiyacını karşılamak için sübvansiyonlu krediler kullanılmıştır. • IPARD projeleri ile modern ahır yapımı ve donanımı %50-65 arasında hibe desteği kapsamına alınmıştır. • DAP (Doğu Anadolu Projesi) ve GAP (Güney Doğu Anadolu Projesi) kapsamında bulunan illerde ahır yapımına %30, damızlık hayvan ve alet-ekipman alımına %40 hibe desteği sağlanmıştır. • Alet-ekipman alımlarına %50 hibe desteği verilmiştir. • Anaç hayvan desteği, • Buzağı desteği, • Süt piri mi desteği, • Süt regülasyon desteği, • Süt kalite piri mi desteği, • Gen kaynaklarının korunması için anaç hayvan desteği, • Ari ve onaylı işletme desteği, • Yem bitkileri desteği, Besi desteği ve besilik materyal desteği ödenmeye başlanmıştır.

8. Döl kontrolü projesi, Suni tohumlama, Soy Kütüğü ve Ön soy kütüğü programları etkin bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır.

9.Suni tohumlama ile ıslah süreci hızlandırılmış ve senkronizasyon programları ile buzağılama aralığı optimize edilmiştir (Anonim 2018).

10. 2005 yılında hayvancılık sektöründe düzenleyici ve destekleyici bir rol üstlenmesi amacıyla Et ve Balık Kurumu özelleştirme kapsamından çıkartılmış, 2013 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile adı Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiş ve faaliyet konularına süt ilave edilmiştir.

5.2. Uzun Dönemli Gelişme Eğilimleri

Dünyada gelişmekte olan ülkelerin sığır eti özelinde hayvansal gıdalara talebi artacaktır. Gelişmiş ülkelerdeki yüksek üretim miktarı, işletme verimliliği ve kalitesinin sağladığı rekabet gücü ile birlikte tüketici talebinin kanatlı etine yönelmesiyle şekillenen fiyat avantajı, ihracat bazlı üretim artışını desteklemeye devam edecektir. Bu süreçte Kyoto protokolü taahhütleri çerçevesinde özellikle AB’de sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik görünen politikaların, karkas ağırlığı, döl verimi, yaşam gücü ve uzun ömürlülük, ürün kalitesi, yem ve gübre toplama, işleme ve depolama, yemden yararlanma gibi konularda faktör verimliliğini ve sonuçta rekabet gücünü artacağı tahmin edilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde kendine yeterlilik yönünde eğilim artacak özellikle gelişmiş ülkelerdeki çevre politikaları nedeniyle uluslararası yatırımlar bu ülkelere yönlenecektir. Türkiye’de kırmızı et talebinin gelişmekte olan ülkelere göre yükseleceği, canlı hayvan varlığı ve yem talebinin artacağı, bunda tüketici fiyatlarından ziyade üretici fiyatlarına yansıtacağı, hayvancılık politikalarında fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik baskının artacağı ön görülmektedir. Bu nedenle hayvancılık sektöründe fiyat istikrarının sağlanması için; hayvan, yem üretimi, işletme verimliliği, maliyet, kamu müdahalesi ve rekabet gücü konularında eğilim göstereceği düşünülmektedir.

Türkiye’de et sektörünün uzun dönemdeki gelişme eğilimlerini pozitif ya da negatif yönde olmasını, birincil olarak toplam ve kesilen hayvan sayısındaki dalgalanmaların belirleyeceği bir gerçektir.

2019 yılında destekleme modelinde uygulamaya konulan döl verim kriterleri, kaliteli üretimi önceleyen destekler ve yetiştiricilerin üretiminin sürdürülebilirliğin korunması amacıyla destekleme politikaları uygulanmaktadır. Sektörün tüm paydaşlarının katılımı ile uygulanan politikalarla büyükbaş hayvancılıkta kaliteyi önceleyen küçükbaş hayvancılıkta sürü büyütme yi esas alan stratejiler uygulanmaktadır. 2019 yılında küçükbaş hayvan varlığı 48,5 milyona ulaşmıştır. Özellikle kasaplık küçükbaş hayvan ihracatında önemli gelişme sağlanmış 2019 yılında 163 bin baş hayvan orta doğu ülkelerine ihraç edilerek yıllık 28 milyon doların üzerinde döviz girdisi sağlanmıştır. Bunun yanında 2019 yılında 72 bin ton küçükbaş eti ihracatı yapılmıştır.

Ülkemizde toplam 1.444.000 işletme (284.000 besi, 1.160.000 damızlık işletmesi) mevcuttur. Sığırcılık işletmelerinin

%72,5'u 10 baş ve altı (hayvan sayısının %27'si), 10-49 arasındakiler %25 (hayvan sayısının %47'si), %2,5'u ise 50 ve üzeri (hayvan sayısının %27'si) hayvan sayısına sahiptir. Mevcut küçük işletmelerin korunması ve geliştirilmesi daha fazla önem kazanacağı, büyüme kabiliyeti olan küçük ölçekli işletmelerin optimum işletme ölçeği haline getirilmesi, ihtisaslaşması ve finansmana erişim sorunlarının çözümleneceği politikaların oluşturulması ve teşvik edilmesi beklenmektedir.

Yatırım, doğrudan destek ve tüketici fiyatlarının etkisiyle rekabet gücü gelişmektedir. Besilik sığır ithalatının 2018 yılına kadar tarihsel olarak en yüksek seviyeye ulaşmasına rağmen sığır varlığının yaklaşık yarısı 10-49 baş ölçeğe sahip işletmelerde yoğunlaşmaktadır. Ancak hazır yem olmak üzere girdi fiyat artışlarının, canlı hayvan üretici fiyatlarının üzerinde artması yerli üreticinin büyüme yönünde karar almalarını zorlaştıracığı, döviz kurunun etkisiyle yükselen ithalat fiyatlarına rağmen, bir miktar kazanılmış olan rekabet gücünü zayıflatacağı ön görülmektedir.

Yem sorununun çözümünde mera ıslahı, kullanımı ve yem bitkisi üretiminin artırılması stratejik önemini koruyacağı, yem bitkisi üretimi ile hayvan varlığı arasında pozitif ilişkinin artarak devam edeceği, Ülkemizde hayvan beslemede yaşanan kaba yem açığı, kısa ve orta vadede arpa başta olmak üzere enerji yoğun tane yemlerle karşılanmaya devam edeceği, hazır yem talebinin artacağı, bunun sonucu olarak hayvansal üretim maliyetlerinin artacağı, büyüme kabiliyeti olan işletmelerin uzun vadede mera ıslahı ve yem bitkisi üretimine yönelecekleri, baraj veya HES projeleri sonrası sulamaya açılan alanların kaba yem üretimine tahsis edileceği, meralarda toplulaştırmalarının yapılacağı, yem bitkisi, soya, mısır, buğday, ayçiçeği ve arpa havzalarının gelişeceği, nadas alanlarının ve ikinci ürün olarak yem bitkisi ekiminin artacağı düşünülmektedir.

Üretim maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla, genç aile iş gücü kullanımı ve birleşmelerinin artacağı, hayvancılık işletmesi, pazar ve kesimhanelerin modernizasyonunu artıracığı beklenmektedir.

Besi sığırcılık işletmelerinin uygun kapasitede kullanımı ve buna bağlı olarak işletmelerin daha modernleştirilmesiyle et verimi ve üretiminin daha da artabileceği tahmin edilmektedir. Et işletmelerinin üretim kapasitelerini artırmaya yönelik yatırımların yapılması ile birlikte et ve et ürünlerinin üretiminin artması ve daha geniş bir pazar payına sahip olması beklenmektedir.

Yerli sığırla besicilik yapan işletmeler, yetiştiricilerin üretimlerini sürdürmelerine önemli katkı yapmaya devam edeceklerdir. Sürekli artan yem maliyetlerini, ithalat nedeniyle, canlı hayvan satışlarına yeterince yansıtamamakta, yerine koyma maliyetlerini yükseltmekte, sonuçta orta ve uzun vadede besiciliğe devam etme veya büyüme kararı almalarını güçleştirmekte, Bakanlıktan müdahale beklentilerinin artacağı, sığır eti, koyun ve keçi eti, kaba yem piyasa düzeni sağlayacak mekanizmaların gelişeceği düşünülmektedir.

Hayvan fiyatlarının sürekli artışı kısa ve orta vadede yetiştirici ve besiciler için karlı olsa da yerine koyma ve büyüme maliyetlerini artıracığı, artan ithalata karşı rekabet gücünü zayıflatacağı düşünülmektedir.

Son 40 yılda kırsal nüfus %40'lardan %20'nin altına düşmüş olup, kırsalda nüfus giderek yaşlanmaktadır. Bu durum hayvancılık sektöründe, üretim artışı ve sürdürülebilirliği bakımından önemli bir risk oluşturmaktadır. Bu sebeple yatırım teşvik ve hibe programlarında, yetiştiricilik için genç girişimci, mesleki eğitim ve tecrübe göz önünde bulundurulmalı, planlamalar buna göre yapılmalıdır.

Küçükbaş hayvancılık yapanların yaş ortalamaları genelde 40 yaşın üzerindekilerden oluşmaktadır. Genç kuşaklar bu faaliyeti sürdürme eğiliminde değildirler. Bu durum uzun vadede risk oluşturmaktadır.

Besi hayvancılığı havzası, süt üretim havzası ve kırmızı et üretim havzası gibi bölgesel bazlı uygulamaya konulan "Zi-

raat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince tarımsal üretime dair düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanımına ilişkin kararlarla bölgesel bazlı indirimli kredi uygulanacak illerin belirlenmesi bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında önemli rol oynamaktadır.

Hali hazırda projeleri onaylanmış ve inşaat faaliyetleri devam eden Organize Hayvancılık Bölgeleri'nin bir an önce tamamlanması ve yeni projelere buradan elde edilecek tecrübeye göre karar verilmelidir. Ayrıca Organize Hayvancılık Besi Bölgelerinde sözleşmeli üretim teşvik edilmelidir.

Büyükşehir Belediyeleri kanunu ile köyler mahalle statüsüne dönüştürülmüş ve bu yerleşim yerlerinde hayvancılık yapmak imkansız hale gelmiş, meralar üzerindeki baskılar artmıştır. Bu durum, yıllardan beri hayvancılık yapan kesimin üretimden uzaklaşmasına, sosyal yönden ve istihdam açısından da olumsuz yönde etkilenmesine gelişmelere yol açmıştır. Tarımsal yapıların inşasındaki ruhsat prosedürü ve maliyetler artmıştır. Kanun değişikliği ile bu olumsuzluklar düzeltilmelidir.

Bölge şartlarına uygun barınaklar tercih edilmeli, yatırım ve işletme maliyetleri azaltılmalı ve uygun teknolojinin kullanılması ile hayvan sağlığı ve refahı şartları iyileştirilmelidir. Bu kapsamda mevcut hayvancılık işletmelerinin altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi için ilave projeler geliştirilmeli ve desteklenmelidir.

Mevcut popülasyonun ıslahında, cinsiyeti belirlenmiş sperma ve moleküler metotlar uygulanarak, ihtiyaca göre üretim planlaması yapılmasının yanında Bakanlığımızda yürütülen genomik seleksiyon çalışmaları da mevcut popülasyonumuzun damızlık niteliğinin önemli ölçüde arttıracak projelerdir. Nitelikli damızlık hayvan varlığımız da önümüzdeki süreçte önemli artışlar olacağı öngörülmektedir. Bunun yanında 2019 yılında uygulamaya konulan etçi ve kombine boğaların spermaları ile tohumlama dan doğan buzağılara verilen ilave destek besilik hayvanlarımızın karkas verimine önemli katkıda bulunacaktır.

Hayvancılık sektörüne girecek genç girişimcilerin sektöre kazandırılmasına yönelik eğitim dahil proje ve planlamalar yapılmalı bu alanda eğitim almış nitelikli kişilere desteklemelerde öncelik tanınmalıdır.

Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde bulunan çalılık alanlar olatmaya açılmalıdır. Çayır-mera alanları verim ve kalite yönünden iyileştirilmeli, mera ıslahı çalışmaları ve yönetimi etkin şekilde yürütülmelidir. Tarımsal üretimde değerlendirilmeyen arazileri suni mera olarak tesis edilip hayvancılıkta kullanılması sağlanmalıdır.

Hayvancılıkta üretim maliyetlerini aşağı çekmede, karlı ve verimli üretimde önemli rol oynayan kaba ve kesif yem gereksiniminin ihtiyacı karşılayacak şekilde bol, kaliteli ve ucuz temin edilmesi gereklidir. Yem hammaddelerinin ülke içerisinde üretilmesine ağırlık verilmelidir. Yem bitkileri üretiminde sağlanan destek artarak devam ettirilmelidir. Yem bitkisi ekiliş alanların toplam ekim alanları içerisindeki payı artırılmalıdır.

Üretici ve tüketici düşünülerek hayvan ve hayvansal ürünler ile yem hammaddeleri ve katkı maddelerinin ithalatında yerli üreticiyi koruyacak ve haksız rekabeti önleyecek şekilde tedbirler alınmalı ve gümrük vergileri bu çerçevede düzenlenmelidir.

Kırmızı et üretimi ve karkas verimliliğinin artırılması, ürün standartlarının belirlenmesi ve kalite-fiyat ilişkisinin geliştirilmesi açısından 2019 yılında çalışmalarına başlanan Sığır Karkasının Sınıflandırmasına Dair Yönetmelik büyük önem taşımaktadır.

Et ve Süt Kurumu, mevcut yapısı itibarıyla ekonomik gereklere uygun olarak karlılık ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda faaliyet göstermek zorunda olan 233 Sayılı KHK hükümlerine tabi İktisadi Devlet Teşekkülüdür.

Et ve Süt Kurumunun üreticiye güven veren ve piyasada arz-talep dengesini sağlamada etkin bir müdahale kuruluşu

olarak gerekli zamanlarda müdahale alımlarında bulunması piyasada istikrarı sağlama açısından gereklidir. Et ve Süt Kurumu sadece ithalata dayalı piyasayı düzenleyici bir görev anlayışından uzaklaşmalıdır. Et ve Süt Kurumu sektörde spekülâtif hareketlere ve fiyat dalgalanmalarına izin vermemeli, önleyici tedbirleri almalı ve uygulamalıdır.

Piyasalarda oluşan üretim, fiyat ve ticarete ait olumsuzlukların giderilmesine yönelik piyasa düzenlemesi (regülasyon) genellikle müdahale alımları şeklinde gerçekleşmektedir.

Piyasa müdahale uygulamaları genellikle zararlar sonuçlanmaktadır. Görev zararının Hazine tarafından karşılanması için görevlendirme kararlarının çıkması gerekmektedir. Görevlendirme Kararnamesi çıksa dahi görev zararı kuruma ilave mali yükler getirmesi nedeniyle sermaye yapısını bozmaktadır. Dolayısıyla piyasa müdahale alımları hızlı hareket etmeyi ve güçlü sermaye yapısı gerektirdiği için ESK'nın, KİT statüsünden çıkarılarak müdahale kurumuna dönüştürülmesi için yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.

Türkiye'de kasaplık hayvan ve kırmızı et pazarlama konusunda yaşanan problemlerin temelinde, işletme ölçeklerinin küçük, dağınık yapıda ve örgütlerinin yetersiz kalması, pazarlama zincirinin uzamasına ve pazarlama maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Hayvancılık sektöründe faaliyet gösteren örgütlere ilişkin mevzuat yenilenmeli, dikey/yatay örgütlenmeleri yeniden oluşturulmalı, görev yetki ve sorumlulukları belirlenerek daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir.

Hayvancılık sektöründe teknoloji kullanımı, Ar-Ge faaliyetleri, ürün işleme ve çeşitlendirme, kalite-kontrol uygulamaları gibi hususlar üzerinde durulmalı, kırmızı et üretiminin artırılması yönünde mera ve hayvan ıslahı, piyasa ve işletmelerin ekonomik analizi, kalite fiyat ilişkisi, tarımsal politika ve desteklerin etki analizi konularında tarımsal Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır.

Türkiye'de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği büyük ölçüde ekstansif olarak yürütülen bir faaliyettir. Hayvancılığın tüm alanlarında görülen bilgi yetersizliği küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde daha belirgindir. Bu nedenle küçükbaş hayvancılığa ilişkin güvenilir bir envanter oluşturulmalıdır.

Islah hedefleri bölge ve çevre koşulları göz önüne alınarak belirlenmelidir. Küçükbaş hayvancılıkta yapay tohumlama çalışmaları yapılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Ülkemizin ihtiyaç duyduğu damızlık koç-teke ihtiyacını karşılayacak işletmelerin kurulmasına yönelik Damızlık Koç Teke Yetiştiriciliği Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi ile, ıslah amaçlı koç teke üretim merkezleri kurulmalı, buralarda damızlık nitelikleri iyi koç ve teke üretilmeli ve bunların testleri yapılmalıdır. Halk elinde ıslah projesinden yararlanılmalı, elde edilen damızlık koç tekelerden istifade edilmelidir.

Küçükbaş hayvancılık için verilen çoban desteğine devam edilmeli ve çoban istihdamında karşılaşılan güçlüğü aşılması için yabancılara çalışma izni verilmelidir. Sürüleri yöneten ve bakıp besleyen çobanların eğitimlerine önem verilmelidir. Ayrıca çoban olarak çalışmayı özendirerek destek politikaları geliştirilmelidir.

Mera tespit ve tahdit işlemleri tamamlanarak mera alanları belirlenmeli, geliştirilmeli ve korunmalıdır. Çayır ve mera alanlarının amaç dışı kullanımları engellenmeli, mera komisyonu üyeliğine birliklerde dahil edilmelidir (Anonim 2019/a).

5.3. 2020-2024 Dönemi Politikaları

Türkiye hayvancılığının uzun vadeli politikalara ihtiyacı olduğu tüm kesimler tarafından bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Bu ihtiyaçtan yola çıkılarak oluşturulan "2023 Vizyonu ve Hedefleri", "Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023 Projesi: Tarım, Gıda ve Hayvancılık Stratejik Vizyon Belgesi" kapsamında genel anlamda, gerekse TOB tarafından

oluşturulan “2010-2014 Stratejik Plan” ve diğer ilgili belgelerde ise, özel olarak sektörle ilgili öncelikler tespit edilmiş ve önümüzdeki yaklaşık 10 yıllık politika hedefleri belirlenmiştir.

Tarım sektörünün hedefleri genel olarak, nüfusunu yeterli, kaliteli ve güvenilir gıda ile besleyen, tarım ürünlerinde net ihracatçı durumunu daha da geliştirmiş, rekabet gücünü artırmış, ürettiğiyle ve insan gücüyle dünyada ve bölgede söz sahibi olacak bir ülke konumuna erişmek olarak belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşılmasında;

- Dünya fiyatlarında yaşanacak muhtemel dalgalanmalardan üreticilerin olumsuz etkilenmemesi için tarımsal girdilerde desteklerin artarak devam edeceği,
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)’ne bağlı işletmelerde çiftçinin ihtiyaç duyduğu bitkisel ve hayvansal üretimde kullanılan girdilerin sağlanması ve üretimi için kamu-özel sektör işbirliğine devam edileceği,
- Üretici birlikleri ve diğer çiftçi kuruluşlarının daha etkin çalışmasının sağlanması, bu sayede çiftçilerin ürünlerinin pazarlanmasında ve tarımsal destekleme işlemlerinin yürütülmesinde daha etkin rol alarak ihtisaslaşmalarının sağlanacağı,
- Hayvancılık yatırımlarına imkân tanıyacak düzenlemeler ile birlikte meralarda verimlilik ve mülkiyet sorununu çözecek düzenlemeler gerçekleştirileceği,
- Türkiye için özel bir önem arz eden et ve süt başta olmak üzere potansiyel ihraç ürünleri olan hayvansal ürünlerinde “ideal pazar” şartlarının oluşması için bir dizi önlemin hayata geçirileceği,
- Sektörde şimdiye kadar farklı kurum ve kuruluşlar bünyesinde yönetilen pazarlama ve üretim faaliyetleri, birleştirilerek aynı çatı altında organize edileceği,
- Önümüzdeki yıllarda süt piyasasında fiyat dalgalanması olasılığı, mevcut kırmızı et talebinin sığır dışındaki diğer türlere hatta kanatlı ve su ürünleri sektörüne yönlendirilmesi ihtiyacı doğması, hayvan hastalıklarıyla mücadele amacıyla bir politika belgesinin hazırlanacağı,
- Program kapsamında önümüzdeki yıllarda hayvancılıkta bölgesel programlarla arz yönetimi yapılması, bu sayede piyasa istikrarını sağlayacak yapılanmaların oluşturulması, mera ıslahına yönelik sürdürülebilir ve verimli kullanım için gerekli düzenlemelerin yapılması işbirliğinin artırılması öncelikli tedbirler olarak belirlenmiştir (Anonim 2019/b).

Hayvancılık sektörünün geleceğine yönelik temel çözülmesi gereken alanlar ise aşağıda belirtilmiştir.

- Buzağı kayıplarının azaltılmasına yönelik hayvan ıslahı, sağlığı ve refahın çalışmalarında kurumsal olarak bütüncül bakış geliştirilmeli, nedenleri sınıflandırılmalı, envanter oluşturulmalıdır. Bölge ıslah ve hastalık mücadele stratejisi geliştirilmeli, sosyo-ekonomik düzey, epidemiyolojik, coğrafik yapı ve risk faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır. Mevcut mücadele programının kapsamı genişletilmeli, paraziter, genetik, bakım, besleme ve eğitim durumu göz önünde bulundurulmalı, modernizasyon projeleri geliştirilmelidir.
- Yetiştirici, kalkınma bölgeleri ve diğer yerlerde belli bir ölçüde ve kalitenin altında çiğ süt üreten işletmelerde, mevcut anaç sığırların, kombine ırklar yerine, etçi ırklarla suni tohumlama yaptırılması teşvik edilmeli, damızlık değeri olmayan boğa altı ineklerin safkan etçi ırklarla melezlenmesi çalışmaları ülke çapında yaygınlaşması sağlanmalıdır. Bölgesel etçi ırk geliştirmeye yönelik ıslah programları uygulanmalıdır.

- Küçükbaş hayvancılık işletmelerinde sürü büyütme programı uygulanmalıdır.
- Safkan etçi ırk geliştirilmesi için yerli ve yabancı kuruluşlar ile teknik işbirliği sağlanmalı, belirlenecek yetiştirici birliklerinin bölgesel düzeyde, ekonomik büyüklükte damızlık hayvan ve germinal ürünleri üretim merkezleri kurmaları desteklenmelidir.
- Ülkemizde ekonomik ve kültürel bir değer olan göçer hayvancılık üzerindeki bürokratik engeller kaldırılmalı, üretimden kopmalarını ve şehire göçlerini engelleyecek, sosyal ve ekonomik destekleme modeli geliştirilmelidir.
- Tarımsal destekler, stratejik ürünlerde, üretici fiyatlarında istikrarın sağlanması doğrultusunda, işletme tipi ve coğrafya bazında yeniden yapılandırılmalıdır. Büyüme ve yerine koyma, yem üretimi ve mera ıslahı, kalite ve ürün geliştirme, arılık, birleşme ve modernizasyon ve eğitim konularında etki analizleri yapılabilecek programlar halinde, tek bütçeden destek verilmelidir.
- Tarımsal işletmelerin; hayvancılık ve bitkisel üretim birimleri, tek yönetim esasına göre, tek işletme olarak başvuru yapmaları, sağlanmalıdır.
- Tarımsal üretim, yatırım ve kırsal kalkınma destek bütçeleri birleştirilmeli; kalkınma plan ve stratejiler doğrultusunda; Tarım ve Orman İl Müdürlükleri, TKDK İl Koordinatörlükleri ve Kalkınma Ajansları, vb yapılar tarafından, su havzaları düzeyinde hazırlanan plan, program ve bütçe doğrultusunda yürütülmelidir.
- Baraj veya HES projeleri sonrası sulamaya açılan alanların kaba yem üretimine tahsis edilmeli, mera toplulaştırmalarının yapılarak uygun yem bitkisi, soya, mısır, buğday, ayçiçeği ve arpa havzaları oluşturulmalı, nadas alanlarının ve ikinci ürün olarak yem bitkisi ekimi zorunlu hale getirilmelidir.
- Sözleşmeli yetiştiricilik ve besicilik geliştirilmeli, kayıt altına alınmalı, aykırı durumlar için tedbirler geliştirilmelidir. Üretici örgütlerinin üyeleri adına kırmızı et işleyen tesislerle yapacakları sözleşmeli tedarik, yetiştiricilik ve üretim uygulamaları desteklenerek yaygınlaştırılmalıdır.
- Genç çiftçi projesinde, hayvan yoğunluğunun azaldığı, işletme sahibinin yaşının arttığı ve nüfusun azaldığı yerlere öncelik verilmelidir.
- Tarımsal pazar eğilimi, politika ve ekonomik koşullar nedeniyle, işletmelerin nerede, hangi noktada daha fazla etkilendiğinin tespit edilmesi, araştırılması, piyasanın izlenmesi, politikaların olası etkisinin değerlendirilmesi, farklı büyüklükteki işletmelerin karşılaştırılması, analizlerin yapılmasını kolaylaştıracak, istatistiklerin güvenilirliğini artıracak, tarımsal işletme sınıflandırması yapılmalıdır.
- Tarımsal işletmeler mevcut üretim değeri ve ekonomik büyüklük bakımından öncelikle istatistiki olarak sınıflandırılmalıdır. Talep, coğrafya, sanayi ve sağlık boyutuna göre, hayvansal ve yem üretim alanları, imar ve çevre mevzuatına uygun belirlenmeli, işletmeler ruhsatlandırılarak uzmanlaşmaları sağlanmalıdır.
- Hayvan barınak, pazar ve kesimhanelerin modernizasyonu yapılmalıdır. Ülke genelinde bulunan kesimhanelerin ve hayvan pazarlarının tamamen kayıt altına alınması, modernize edilmesi ve kesimhanelerde uygulanan karkas sınıflandırma sistemine geçilmesi, kesim tekniklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Meslek standartları geliştirilmelidir. Yetiştiricilik, yetiştiricilik ve besicilik, besicilik, yem üretimi alanlarında mesleki standartlar geliştirilerek, sürü yönetim elemanı tabanı genişletilmelidir.
- Hayvancılık özelinde tarımsal istatistik mevzuatı oluşturulmalı, özellikle piyasa fiyatları olmak üzere veri toplama hizmetleri geliştirilmelidir. Bölgesel olarak üniversitelerin koordinasyonunda, kırmızı et üretimine yö-

nelik; anket ve veri toplama hizmetlerinin kolay ve kaliteli yürütülmesini sağlayacak metodoloji, güvenilirlik, raporlama, değerlendirme, yayınlama için gerekli alt yapı oluşturulmalıdır.

- Tarımsal politikaların sığır, koyun ve keçi eti piyasası üzerinde etkisi izlenmelidir. Sığır, koyun, keçi eti ve yem üreten işletmelerin ülke çapında mali durumlarının tespit edilmesi, ölçek ekonomisinin belirlenmesi, desteklerin etkinliğinin değerlendirilmesini sağlayacak sayıda işletmenin; Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sistemine girişleri teşvik edilmeli, yıllık olarak raporlanmalı, değerlendirilmelidir.
- Koyun ve keçi eti tüketim planlaması, sığır eti üzerinde yoğunlaşan talep baskısının hafifletilmesi, son yıllarda yakalanan büyüme hızının devam ettirilmesi için yurt içinde koyun ve keçi eti tüketiminin artırılması için, kamu alımları ve tanıtım faaliyetleri düzenlenmelidir. Kamunun tasarrufunda bulunan toplu tüketim yapılan sahalarda tedarik stratejisinin koyun ve keçi tüketimine yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Toplumda gelişen sağlıklı ve dengeli beslenme algısı, koyun ve keçi etine tüketici talebini artıracak şekilde yönlendirilmelidir, bu amaçla çeşitli tanıtım faaliyetleri yürütülmelidir.
- Örgütlenme; ürüne (damızlık, besilik hayvan ve çiğ süt) göre ülke üretiminin örneğin en az %7'sini temsil edecek şekilde il, havza, bölge düzeyinde yeniden yapılandırılmalı, anonim şirket statüsünde doğrudan ticari faaliyet yapmaları sağlanmalıdır. Üyelik işletmenin üretim değeri temelinde sermaye ortaklığına dönüştürülmeli, asıl ve yedek üyelik kaldırılmalı, seçim zamanı tüm üyelere duyurulmalı, sanayicilerin üye olmaları sağlanmalı, üye olma kısıtlanmamalı, üyelik şartlarını yerine getirmeyenler üyelikten çıkartılmalıdır. İslah amaçlı birlikler sadece damızlık hayvan ve ıslah programı, süt üreticileri birlikleri süt, yem ve kalite, kırmızı et üreticileri birlikleri besilik hayvan, yem ve kalite konularında faaliyet göstermelidir.
- Tüm örgütler hayvancılık piyasası merkezi kayıt kuruluşu şeklinde tek çatı altında toplanmalıdır. Hayvancılık piyasası alım-satım sözleşme ve faaliyetleri bu kuruluş çatısında yapılmalıdır. Alım-satım şartlarına uymayanlar desteklemelerden faydalanmamalıdır. Yönetim kurulu üyeleri her ürün için en yüksek sermayeye sahip 3 birliğin başkanı ve Bakanlık temsilcisinden oluşturulmalı, başkan Bakan tarafından belirlenmelidir.
- Merkez birlikleri en yüksek üretime sahip birliğin başkanlığında, oylar üretim miktarına göre ağırlıklandırılmalı, damızlık sığır yetiştiricileri birliği sütçü ve etçi sığır birliği şeklinde kurumsallaşmalıdır. Örgütlerin; ıslah programı, mera ıslahı, ot ve tane yem üretimi, ürün toplama, depolama, işleme, pazarlama, kalite artırma ve veri toplama hizmetleri doğrudan desteklenmeli, hayvancılık desteklerinden kesinti yapılmamalıdır.
- Küçük işletmelere üretici örgütleri aracılığı ile kefalet sistemi oluşturulması, besi işletmelerinin, kırmızı et işleyen işletmeler, perakende zincirleri, doğrudan kasaplar ve bunların 5362 Sayılı Kanunla Kurulmuş Meslek Kuruluşları ile sözleşmeli üretime dayalı entegrasyonlarına, uzun vadeli kredi imkânı ve faiz muafiyeti sağlamak için çalışmalar yapılmalıdır.
- Mevcut tarımsal kooperatiflerin son durumları tespit edilmeli, fayda-maliyet analizi, ihtiyaç ve deneyim durumlarına göre, saha tecrübesi yüksek teknik ve sağlık personeli tarafından oluşturulmuş komisyon marifetiyle yeniden canlandırılmalıdır.
- İhtisas Organize Hayvancılık Bölgelerinin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Farklı bölgelerin üretim koşulları göz önüne alınarak yem bitkileri çeşitliliğinin ve üretiminin artırılması,
- Hayvan genetik kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımında farkındalığın artırılması ve bu alandaki çalışmaların desteklenmesi ve genişletilmesi.

- Üretici örgütlerinin etkinliğinin artırılması ile yapısal sorunların çözümünde üretici sorumluluğu ve katkısı artırılmalıdır.
- Kaba ve karma yem piyasa düzeni oluşturulmalıdır.
- Girdi maliyetlerinin düşürülmesine yönelik desteklerin tüm üreticileri kapsayacak şekilde genişletilmelidir.
- Küçük aile işletmeleri desteklenerek üretimde sürdürülebilirlik sağlanması ve gelişime uygun olanlar rehabilitasyon projeleri ile optimum işletme ölçeği büyüklüğüne ulaştırılması gerekmektedir.
- İşletmelerin faaliyetlerinin kayıt altına alınması, kayıt sistemlerinin güvenilirliğinin ve etkinliğinin artırılması sağlanmalıdır.
- Ülkemizde arz açığı olan ve bu açığın ithalat yoluyla karşılandığı ürünlerde üretimin artırılmasına yönelik yürütülen çalışmalarla rekabet gücünün artırılması hedeflenmektedir. Milli Tarım Projesi kapsamında Havza Bazlı Destekleme Modeli ile 941 havza bazında iklim, toprak, topografya, su kısıtı ve ekim nöbeti dikkate alınarak hangi ürünün, hangi havzada, ne kadar üretileceği belirlenerek, tarımsal hasılayı artıracak planlı üretim amaçlanmaktadır. Mevcut proje ve proje kapsamındaki destekler, gıda ve yem güvencesinin sağlanmasına ve sorunların çözümlenmesine büyük ölçüde katkı sağlayacaktır.

Dünyada gıda ürünleri yerel ve küresel ölçekte birçok oyuncunun iç içe geçtiği, girdi tedarikçilerinin, üreticilerin, alıcıların, lojistikçilerin ve sanayicilerin sırayla rol aldığı çok fazla sayıda değer zincirinin sonunda tüketicilere ulaşmaktadır. Söz konusu zincirleri oluşturan halkalarda yaşanan bir aksaklık zincirin işlememesine, dolayısıyla yetersiz arza neden olabilmektedir. Bu durum gıda güvencesinin sürekliliğini tehdit etmekte, sektörel çöktüşlere neden olabilmektedir. Dünyada 2019 Aralık ayında görülmeye başlanan ve daha sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını neticesinde insan ve hayvan sağlığının yakından ilişkili olduğunu ve insan, hayvan ve çevre sağlığının birlikte düşünülmesi gerektiğini göstermiştir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), geliri düşük ve dayanıksız toplum kesimlerini korumak, gıda tedarik zincirlerini canlı tutmak ve pandeminin gıda sistemi üzerindeki etkilerini hafifletmek için hızlı önlemler alınması gerekliliğini belirtmiştir.

Covid-19, ortamında politika oluşturucular ve uluslararası toplum, salgının olumsuz etkilerini (mevcut ve potansiyel) azaltmanın yanında gıda güvenliği, beslenme ve geçime katkı sağlayan temel sektörlerle ilgili çabalar için girişimde bulunmalıdır. Hayvancılık sektörü, gıda güvenliği, beslenme ve geçim kaynakları açısından temel ve vazgeçilmez bir sektördür

FAO'nun dünyada Covid-19 un hayvancılık sektörüne olası etkileri ile ilgili tespitleri şunlardır;

Hayvan Yemlerine Erişimin Azalması: Fiziksel mesafe ve ekstra kişisel koruyucu donanım gereklilikleri, endüstriyel yem işletmelerinin verimliliğini azaltmaktadır. Hareket sınırlamaları ve hastalık, iş gücü kayıpları ile sonuçlanmakta ve ham madde ve diğer bileşenlerin arzını azaltmaktadır. Dünyanın en büyük soya küspesi ihracatçısı Arjantin'de sınırlamalar yem fabrikalarına soya arzını yarıya indirmiştir olup bu da küresel ticaret akışını etkileyebilmektedir.

Girdi ve Hizmetlere Erişimin Azalması: Hareket sınırlamaları ve ulusal ve uluslararası ticaret rotalarının bozulması, çiftçilerin hayvan yetiştirme materyalleri ve ikame depolarına erişimini sekteye uğratmaktadır. İthalat kısıtlamaları, üretimi sürdürmek için ithalata dayanan veya tüketim için süt ve et ithalatına bağlı olan alanlarda daha fazla etkiye

sahip olacaktır (örneğin Afrika'nın çoğu bölümü ve gelişmekte olan küçük ada devletleri).

Pazarlara Erişimin Azalması: Çoğu ülkede canlı hayvan pazarlarının kapanması, küçük ölçekli üreticilerin mallarını satamamaları anlamına gelir. Lojistik kanalın bozulması ve talepteki azalma satışları azaltmakta ve fiyatları düşürmektedir.

İşleme Kapasitesinin Azalması: Karantina önlemleri nedeniyle iş gücündeki azalmalar, et ve süt işleme sanayinin emek yoğun doğasından ötürü et ve süt işleme sanayilerini sınırlandırmaktadır. Fransa'da çocuk bakımı, karantina ve hastalık izni gibi nedenlerle personel eksikleri bazı kesimhanelerde %30'a ulaşmıştır.

Depolama ve Muhafazanın Tehlikeye Düşmesi: Ulaşımında aksaklıklar, perakendecilikte değişim ve tüketim alışkanlıkları bazı dağıtım kanallarını stok yapma konusunda zorlamaktadır.

Ulusal Ulaşımın Sınırlanması: Hareket kısıtlamaları ulaşımı tehlikeye atmaktadır ki bu hayvancılık ve hayvancılık ürünlerinin arzını azaltmaktadır.

Uluslararası Ulaşımın Sınırlanması: Ticaret kısıtlamaları, gelirleri ihracata dayanan çiftçilerle birlikte hayvancılık ürünleri ihraç eden ülkeleri etkilemektedir. Canlı hayvan ulaşımındaki problemler ithalatçı ülkelerde ürün mevcudiyetine ilişkin de önemli neticelere yol açabilir.

Değişen Perakendecilik ve Ürün Talebi: Perakendecilik süpermarketlere ve online platformlara doğru yön değiştirmektedir. Çin'de kriz öncesi taze gıda tüketim payı sadece %3 olan önemli gıda e-ticaret teslimat platformları 2020 Şubat ayında hacimlerini %400 artırmıştır. Bunun anlamı; daha fazla paketlenmiş, uzun ömürlü ve işlenmiş et ve süt ürünlerinin sevk edilmesidir.

Talep ve Kamu Satın Alımının Düşmesi: Çoğu ülkede restoranların kapanması ve turizmin azalması bu sektörlerde gıda talebinde keskin bir düşüşe yol açmaktadır. Okul beslenme programlarının askıda olması da milyonlarca çocuğun gıda erişiminden mahrum kalmasına neden olmaktadır.

FAO tarafından Önerilen eylemler;

- Yeni veya tekrar arz edilen yem stokları da dâhil üretim güvenlik ağları oluşturma, girdi akışını sağlamak için tarımsal gıda sistemleri faaliyetleri konusunda uzak yerlerde hayvan yemi dağıtımı için sürücülere imkân veren özel izinler, toplu pazarlama ve satın alma kanalıyla pazarlığı sağlamak için üretici örgütlerine yetki verilmesi, hayvancılık üretim girdileri arzını koordine etme ve hayvan yemi ve katkılarının yerel kesimden üretimi ve elde edilmesinin teşvik edilmesi.
- Fiziksel mesafeyi korumak şartıyla açık kalmaları için gıda pazarlarına izin vermek.
- Değer zincirindeki ilgili tüm ağlara ithalat ve ihracat için açık sınırlar sağlama, sınır ötesi hayvancılık hareketini destekleme ve yaylacı göçebe çobanlar için gerekli doğal kaynaklara erişimi sağlama.
- Değer zinciri aktörleri ve onların ailelerini arz zincirleri ile birlikte korumak için COVID-19 kontrol ve önleme kılavuzunu oluşturma. Bu kılavuz artırılmış biyo-güvenlik, kişisel koruyucu ekipman ve hijyen hükümlerini de kapsamalıdır.
- Paketleme ve dondurma kapasitelerini artırmak için hibeler verme. Küçük ve orta ölçekli işletme ve fabrikalar güvenli uzun raf ömürlü ürünleri üretme konusunda teşvik edilmeli.
- Hayvan kesimlerindeki düzensizliği ve et kontrolünü artırmak için soğuk zincir tesisinin desteklenmesi ve gruplandırılmış kesim noktalarının tasarlanması,

- Tahsis edilen mali kolaylıklar ile kısa dönem COVID-19 etkilerini azaltmak için küçük ve orta ölçekli işlere yardım etmek (geçici vergi rahatlaması, acil kredi programları, doğrudan teşvik ödemeleri, vergi muafiyetleri, günü geçmiş kredi geri ödemeleri için süre uzatmaları, mülhet verme, düşük faiz oranları ve doğrudan kamu yatırımı ve destekleri gibi),
- Karantina esnasında faaliyetlerini sürdüren tarımsal gıda sektörlerine destek verme, hayvancılık ürünlerinde enflasyonu düşürmek için fiyat kontrolleri yapma (FAO, 2020a).

Avrupa Birliği'ndeki Gelişmeler

Avrupa Birliği, 11 Aralık 2019 tarihinde, iklim değişikliği ile mücadele açısından AB'nin 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını net olarak sıfırlamayı amaçladığı "Avrupa Yeşil Mutabakatı" (AYM) başlığı altında yeni büyüme stratejisini açıklamıştır. Ayrıca söz konusu Mutabakat kapsamında, 20 Mayıs 2020 tarihinde Çiftlikten Çatala Stratejisi'ni yayımlamıştır.

Çiftlikten Çatala Stratejisinde, bahse konu stratejinin AYM'nin merkezinde yer aldığı, bu stratejinin aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerine ulaşmak için önemli olduğu, Covid-19 salgınının, her koşulda işleyen sağlam ve esnek bir gıda sisteminin ve vatandaşlar için yeterli miktarda uygun gıda tedarikine erişim sağlayabilmenin önemini ortaya çıkardığı, pestisitlere, anti mikrobiyalere ve aşırı gübrelemeye bağımlılığı azaltmanın, organik tarımı artırmanın, hayvan refahını iyileştirmenin ve biyolojik çeşitlilik kaybını tersine çevirmenin acil bir ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir.

Bu çerçevede 2030 yılına kadar pestisit kullanımının %50, gübre kullanımının %20 ve antimikrobiyal satışların %50 oranında azaltılması ile toplam ekilen alanların %25'inde organik tarımın yapılması gibi ana hedefler yer almaktadır.

Bahse konu stratejide et sektörü ile ilişkili olarak aşağıdaki hususlar yer almaktadır:

- Çiftçilerin yenilenebilir enerji üretimini geliştirerek ve tarım atıkları ile gübre gibi artıklardan biyogaz üretimi için anaerobik çürütücülere yatırım yaparak hayvanlardan kaynaklanan metan emisyonlarını azaltma fırsatlarını kullanması gerektiği,
- Tarımsal işletmelerde yer alan evlerin ve ahırların genellikle güneş panelleri yerleştirmek için çok uygun olduğu ve bu tür yatırımlara öncelik verilmesi gerektiği,
- Tarımdaki aşırı bitki besin maddesi kullanımının (özellikle azot ve fosfor) doğada biriktiği, bu konuda bir eylem planının hazırlanacağı, 2030'a kadar gübre kullanımının en azından %20 azaltılmasının hedeflendiği,
- Tarım sektörünün sera gazı emisyonunun AB'nin sera gazı emisyonlarının %10,3'ünü oluşturduğu ve bunun yaklaşık %70'inin hayvancılık sektöründen kaynaklandığı, toplam tarım arazisinin %68'inin hayvansal üretim amacıyla kullanılmakta olduğu;
- Hayvansal üretimin çevresel ve iklim üzerindeki etkisinin azaltılmasına yardımcı olmak, ithalat yoluyla karbon kaçağını önlemek ve daha sürdürülebilir hayvancılığa geçişi desteklemek için Komisyon'un sürdürülebilir ve yenilikçi yem katkı maddelerini piyasaya süreceğini,
- Soya gibi kritik öneme sahip yem materyallerine olan bağımlılığı azaltmak için AB kurallarının inceleneceği,
- AB'de yetiştirilen bitkisel proteinlerinin yanı sıra böcekler, deniz yemi stokları (yosunlar gibi) ve biyo ekonomiden (örneğin balık atıkları) elde edilen yan ürünler gibi alternatif sürdürülebilir ve yenilikçi yem katkı maddelerinin pazara erişimini kolaylaştıracağı,

- Tarımsal ürünlerle ilgili olarak AB tanıtım programının sürdürülebilir üretim ve tüketim ile beslenme alışkanlıklarının geliştirilmesi için gözden geçirileceği, bu kapsamda et ile ilgili olarak bu gözden geçirmenin AB'nin tanıtım programını en sürdürülebilir ve karbon etkili hayvansal üretim metotlarını desteklemede nasıl kullanacağına odaklanacağı,
- Ortak Tarım Politikası kapsamında hayvancılığa yönelik olarak verilen üretimle bağlantılı desteklemelere ilgili olarak yeni tekliflerin değerlendirileceği,
- Ayrıca, çiftlik hayvanları ve su ürünleri yetiştiriciliği için AB'de toplam anti mikrobiyal satışının 2030 yılına kadar %50 azaltılmasının hedeflendiği, AB'nin yeni çıkaracağı veterinerlik tıbbi ürünler ve ilaçlı yem ile ilgili mevzuatların bu amaca ulaşmak için katkı sağlayacağı,
- Hayvanların nakli ve kesimi de dahil olmak üzere hayvan refahı mevzuatının gözden geçirileceği, Komisyonun gıda zinciri kapsamında hayvan refahı etiketleme seçeneklerini de değerlendireceği,
- Yeşil Mutabakat ile gerçekleşecek dönüşüme halihazırda reform süreci devam eden Ortak Tarım Politikasının katkı sağlayacağı,
- Covid-19 pandemisinin tarım-gıda endüstrisi gibi kritik öneme sahip sektörlerde çalışan işçilerin önemini ortaya çıkardığı, işçilerin sosyal koruma, çalışma ve barınma koşullarının yanı sıra sağlık ve iş güvenliği konularının dikkate alınmasının adil, güçlü ve sürdürülebilir gıda sistemlerini oluşturmak adına önemli olduğu,
- AB'de hâlihazırdaki gıda tüketim kalıplarının sağlık ve çevre açısından sürdürülebilir olmadığı, aşırı kilolu ve obezite oranlarındaki artışın 2030 yılı öncesinde tersine çevrilmesinin önem arz ettiği, daha az kırmızı et ve işlenmiş et içeren ve daha fazla bitkisel temelli bir beslenme şeklinin yalnızca hastalık risklerini azaltmayacağı aynı zamanda gıda sisteminin çevresel etkisini de azaltacağı, bu kapsamda tüketicilerin bilinçli, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda seçimleri için Komisyon'un uyumlaştırılmış zorunlu paket önu gıda etiketlemesi önereceği,
- Komisyon'un sürdürülebilir ürünlerin ucuz ve erişilebilir olmasını sağlamak ve kurumsal yiyecek hizmetlerinde sağlıklı ve sürdürülebilir beslenme şeklini teşvik etmek için sürdürülebilir gıda temininde zorunlu kriterleri asgaride tutmayı hedeflediği, yine aynı amaçlara ulaşmak için vergi indirimlerinin sağlanabileceği,
- Komisyonun Yeşil Mutabakat öncelikleri kapsamında Ufuk 2020 programı için 1 milyar avro bütçe ayıracığı, ayrıca araştırma ve yenilik kapsamında gıda, biyo ekonomi, doğal kaynaklar, tarım, balıkçılık, su ürünleri, çevre, dijital teknolojilerin kullanımı ve çevre bazlı çözümlere yönelik 10 milyar avroluk bir bütçe önerdiği, önemli bir araştırma alanı olarak bitki, mikrobiyal, deniz ve böcek bazlı proteinler ve et ikameleri gibi alternatif protein kaynaklarına yönelik projelerin destekleneceği, Komisyon'un, tüm gıda zinciri aktörlerini kapsayan etkili Tarımsal Bilgi ve Yenilik Sistemlerini (AKIS) teşvik edeceği, Çiftlikten Çatala ve Biyoçeşitlilik Stratejilerinin hedeflerine ve diğer sürdürülebilirlik göstergelerine de veri toplamak amacıyla Çiftlik Muhasebe Veri Ağını, Çiftlik Sürdürülebilirlik Veri Ağına dönüştürmek için mevzuat değişikliği önereceği belirtilmektedir.

Avrupa Yeşil Mutabakatına Yönelik Ülkemizde Gerçekleştirilen Çalışmalar

- 11 Aralık 2019 tarihinde, iklim değişikliği ile mücadele açısından AB'nin 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını net olarak sıfırlamayı amaçladığı "Avrupa için Yeşil Mutabakat" başlığı altında yeni büyüme stratejisi yakından takip edilmektedir.
- Bu konunun önemine binaen AB yeşil Mutabakatı kapsamında öngörülen değişikliklerin AB'ye ihracatımıza olası etkilerinin incelenmesi ve atılabilecek adımların belirlenmesine ilişkin olarak ilgili Bakanlıkların Bakan yardımcılarını nezdinde bir çalışma grubu oluşturulmuştur.
- Bu kapsamda ülke olarak AB'ye paralel olarak atılması gereken adımları içeren ve bir yol haritası niteliğinde olan AYM taslak eylem planı; kamu, STK ve özel sektörün de görüşleri alınarak Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanmakta olup, nihai hale getirilmek üzere.
- Ayrıca Bakanlığımız bünyesinde "Çiftlikten Çatala Stratejisi Çalışma Grubu" tesis edilmiştir.

2020-2030 AB Tarımsal Piyasalara Bakış Raporu

Bakanlığımızca hazırlanan 2020-2024 Sektör Politika belgelerinde, tarım ürünleri ticaretinde en önemli partnerimiz olduğu düşünüldüğünde, AB'deki gelişmelerin ihracat ve ithalatımıza olası etkileri öngörebilmek bakımından, AB piyasalarına ilişkin kısa ve orta vadeli değerlendirmeleri ortaya koyan raporların da dikkate alınmasında yarar görülmektedir.

Avrupa Komisyonu Tarım ve Kırsal Kalkınma Genel Müdürlüğü tarafından her yıl yayımlanan kısa ve orta vadeli tarımsal piyasalara bakış raporunun sonuncusu 16 Aralık 2020 tarihinde yayımlanmış olup,

Bahse konu raporda AB et piyasalarında özetle;

- Üretici ve tüketici açısından, sürdürülebilirliğin sağlanması en temel husus olacağı,
- Kısa vadede, pandemi şartlarında, ete olan küresel talep konusunda bir belirsizlik yaşanmakta olduğu,
- Tüketicilerin beslenme alışkanlıkları ve sağlıklı ilgili endişeleri değiştikçe, 2030 yılına kadar kişi başı sığır eti tüketiminde 1,1 kg'lık bir azalma beklendiği,
- Sürü başına hayvan sayısındaki azalmayı takiben, ihracat olasılıkları ve bir miktar düşen yem fiyatlarına rağmen, sığır eti üretiminde de bir azalma beklendiği,
- Yine de ihracat fırsatlarının orta vadede artacağı, aynı şekilde, yeni serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesi ile birlikte tarife kotalarındaki artışa bağlı olarak ithalatta da yavaşça bir artış yaşanacağı düşünüldüğü,
- AB koyun ve keçi üretimi ve tüketiminin stabil kalacağı,
- Sığır etinde olduğu gibi, ihracat fırsatlarının orta vadede artacağı, aynı şekilde, yeni serbest ticaret anlaşmalarının yürürlüğe girmesi ile birlikte tarife kotalarındaki artışa bağlı olarak ithalatta da yavaşça bir artış yaşanacağı tahmin edildiği vurgulanmaktadır.

Türkiye'de salgın sırasında döviz kurlarının yeniden artışı hayvancılık işletmelerinde yem giderlerini artırmıştır. Bu noktada daha önce tavsiye edilen hububat ve baklagil üretiminin artırılması hayvancılığın kaba yem (sap, saman, silaj) ihtiyacını da azaltacağı düşünülmektedir. Büyükbaş hayvan ve kanatlı hayvan işletmelerinde önemli bir yem kalemi olan ve neredeyse tamamen ithalata bağımlı olduğumuz soya bitkisinin de bu dönemde diğer endüstriyel bitkilere göre üretiminin teşvik edilmesi hem çiftçiye gelir kazandıracak hem de hayvancılık işletmelerinin ayakta kalmasına

katkı sağlayabilecektir. İşçi ve çoban tedariki hayvancılık işletmelerinde de salgın sırasında önemli konulardan birisidir. Koronavirüs hayvanlardan insanlara geçmiş bir hastalık olduğundan ve insanlardan tekrar hayvanlara geçebileceği göz önüne alınarak, hayvancılık işletmelerinde salgın süresince temas, hijyen, rutubet kurallarına daha fazla uyulması önem arz etmektedir. Hayvancılık değer zincirinde salgın dönemine bağlı önemli risklerden birisi hayvan ve hayvansal ürünlerin taşınması ve süresinde işlenmesidir.

	SORUN ALANLARI	ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	HEDEF VE STRATEJİLER
1	Üretimde sürdürülebilirlik	<p>-Sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması</p> <p>-Üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla üreticilerin ve özellikle küçük aile işletmelerinin desteklenmesi</p> <p>-TOB tarafından verilen hayvancılık desteklerine yönelik etki analizlerinin yapılması ve sonuçlara göre desteklerin üretimin sürdürülebilirliğini temin edecek şekilde uzun vadeli olarak planlanması</p>	<p>-Mevcut kapasitenin üzerinde üretimin öngörülmesi durumunda yeni yatırımlara teşviklerin sağlanması</p> <p>-Kırmızı et ve et ürünleri sanayinin ihtiyacı olan hammadde talebinin sürdürülebilir bir şekilde karşılanabilmesi için sözleşmeli üretim modelinin oluşturulması (Üreticinin mağdur olmasını önlemek amacıyla tip sözleşmelerin düzenlenmesi ve kullanılmasının sağlanması)</p>
2	Kayıt dışı üretim	<p>-Denetimlerin sıklaştırılması</p> <p>-Cezai yaptırımların artırılması</p>	<p>-TOB taşra teşkilatında denetimlerin sıklaştırılması</p> <p>-Cezai yaptırımlarla ilgili mevzuat güncellenmesi</p> <p>-Tüketicilerin kayıt dışı ürünlere karşı bilinçlendirilmesi</p>
3	Et ve et ürünleri borsalarının kurulması ve yaygınlaştırılması	-Et ve et ürünleri fiyatlarında istikrar sağlanması ve sürdürülebilir fiyat politikalarının oluşturulması için borsalarının kurulması ve etkin bir şekilde faaliyet göstermelerinin sağlanması	-Borsaların kurulması için mevzuat düzenlemeleri yapılarak kurumsal altyapının oluşturulması
4	Et ve et ürünlerinde piyasa istikrarının sağlanması	- Özellikle küçük aile işletmelerine kaynak aktarılmasını sağlamak ve gerekli olan fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması	<p>-Konuyla ilgili mevzuat çalışmalarının yapılması</p> <p>-Fiyat istikrarını sağlamaya yönelik kurumsal altyapının oluşturulması</p>
5	Et üretiminde bölgesel farklılıklar dikkate alınarak ıslah programlarının geliştirilmesi ve desteklenmesi	<p>-Farklı iklim ve çevre şartlarına sahip bölgelere uygun et verimine yönelik hayvan ıslahı çalışmalarının başlatılması,</p> <p>Damızlık nitelikteki işletmelerin hastalıktan ari olmalarının sağlanması.</p>	- Bölgesel yapılacak projelerle sektör paydaşlarından da destek alınarak projeler başlatılması üreticiye eğitim ve altyapı desteği verilmesi
6	Yem hammaddelerinin ülke içerisinde üretiminin artırılması amacıyla gerekli tedbirlerin alınması	-Kaliteli kaba yem üretiminin artırılması ile ilgili projelerin geliştirilmesi, bölgelere göre ürün desenlerinin belirlenmesi, farklı yem bitkisi türlerinin yer aldığı bölgeye uygun ekim nöbeti sistemlerinin uygulanmasının sağlanması	-Kaliteli kaba ve kesif yem üretimine yönelik gerekli tedbirlerin alınması

7	Hayvancılık destekleri ve yem bitkileri desteklerinin artırılması ve tüm üreticileri kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması	-Hayvan başına verilen desteğin kar-kas kalite sınıflandırması göz önüne alınarak yeniden düzenlenmesi, Buzağı desteğinin mutlaka devam ettirilmesi, Ülkemizin kaba ve kesif yem ihtiyacının yerli kaynaklardan sağlanması için yem bitkileri için verilen desteklerin toplam destekler içerisindeki payının artırılması	-Desteklerden şartları sağlayan tüm üreticilerin faydalanabilmesi amacıyla gerekli mevzuat değişikliklerinin yapılması gerekmektedir.
8	Mera kullanımı	-Meraların ıslah projelerinin artırılarak hızlandırılması -Mera alanlarının amaç dışı kullanımının engellenmesi -Yem bitkileri tohum ıslahı programlarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.	-Bütçe imkanları artırılması. -Konuyla ilgili program ve projelerin geliştirilmesi, bölgelere göre ürün desenleri belirleyecek çalışmalara ağırlık verilmesi.
9	Hayvancılık işletmelerinin yapılan faaliyetin türüne ve iş büyüklüğüne göre sınıflara ayrılması, optimum işletme ölçeği belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapılması	-Küçük ölçekli aile işletmesi tanımının yapılması - Ekonomik hayvancılık işletme büyüklüklerinin belirlenerek, destekler dahil tüm politikaların bu yönde uygulanmasının gerekliliği	-Hayvancılık işletmelerinin sınıflandırılması ve ekonomik ölçeklerin belirlenmesi için komisyon kurulması.
10	Küçük ölçekli aile işletmecilerinin sosyal güvencelerinin iyileştirilmesi	-Hayvansal üretimin sürdürülebilirliği açısından küçük ölçekli aile işletmelerinin kırsalda kalması için sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından ödenmesi	-Çiftçilere yönelik bireysel emeklilik mevzuatı hazırlanmalı, -Çiftçilerin sosyal güvenlik primlerinin tamamının ya da bir kısmının devlet tarafından karşılanmasına yönelik mevzuat çalışmasının yapılması.
11	Hayvan sayımının yapılması, tanımlama ve kimliklendirme sisteminin gözden geçirilerek iyileştirilmesi	-Tarım sayımıyla birlikte hayvan sayımının da yapılarak küpeleme sisteminin etkinleştirilmesinin sağlanması	-Hayvan sayımının yapılması, tanımlama ve kimliklendirme sisteminin geliştirilmesi için TÜİK ve TOB ilgili birimlerinde kurumsal altyapının güçlendirilmesi.
12	İllegal hayvan hareketleri	-İllegal hayvan hareketlerinin önlenmesine yönelik denetimlerin çalışmalarının artırılması	-İllegal hayvan hareketlerinin kontrolünde ilgili kurumların görev ve sorumluluklarını daha etkin yürütmelerinin sağlanması.
13	Salgın hayvan hastalıklarının kontrol ve eradikasyonu faaliyetlerinin etkinliğinin artırılması	-Salgın hayvan hastalıkları ile mücadele ve hayvan hareketlerinin kontrolünde ilgili kurumların görev ve sorumluluklarını daha etkin yürütmelerinin sağlanması -Hastalıktan arı bölgelerin artırılması için gerekli önlemlerin alınması	-Salgın hayvan hastalıklarını içeren sigorta sistemi kurulmalı, -Salgın hayvan hastalıklarının kontrol altına alınması için kamu kurumlarında yeterli uzman personel ve laboratuvar altyapısının oluşturulması.

14	Üretim kayıt altına alınabilmesi ve izlenebilmesi için tüm pazarlama kanallarını da içeren kayıt sistemleri geliştirilmesi	<p>-Pazarlama kanallarında yer alan faaliyetlere ait veri tabanlarının oluşturularak, izleme ve değerlendirme yaklaşımının sağlanması,</p> <p>-Her hayvancılık işletmesinden en az yılda iki kez kayıt sistemlerindeki hayvan varlığını kontrol edebilecek mekanizmanın oluşturulması sağlanmalı,</p>	<p>-Kayıt sisteminin oluşturulabilmesi için TOB'un ilgili birimlerinin kurumsal altyapılarının güçlendirilmesi.</p>
15	Birliklerin eğitim konusunda etkinleştirilmesi	<p>-Üretici örgütlerinin yetiştiricilerin ihtiyaç duyduğu konularda sertifikalı eğitim vermeleri sağlanmalıdır. Bu kapsamda birliklere tarım danışmanı desteği verilmesi</p>	<p>-Üretici örgütlerinin eğitim faaliyetlerinde yardımcı olacak tarım danışmanları istihdamı için TOB kurumsal altyapısı güçlendirilmeli,</p> <p>-Birliklerin üreticilere eğitim verebilmesi için altyapıları iyileştirilmeli,</p> <p>-Üreticinin bilgi eksiklikleri saptanarak gerekli eğitim ve yayım çalışmaları yapılmalı,</p> <p>-Teknik elemanların bilgi tazeleme ve geliştirmelerini sağlamak üzere eğitim programları düzenlenmeli,</p> <p>-Üretici örgütleri ve kooperatifler teşvik edilmeye devam edilmeli, Bununla birlikte üretici örgütlerinin ve kooperatiflerin görev tanımları netleştirilmelidir.</p>
16	Yetiştiricilikte teknik bilgi eksikliği	<p>-Yetiştiricilerin eğitim ve bilinç düzeyinin artırılması</p> <p>-Yetiştiriciliğin yoğun yapıldığı bölgelerde İlçe, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nün eğitim ve yayım çalışmalarına ağırlık verilmesi,</p> <p>-İlçe Tarım Müdürlükleri, Yetiştirici Birlikleri, Kooperatifler aracılığı ile düzenlenecek olan eğitimler zorunlu hale getirilmesi.</p>	<p>-Sağlıklı, güvenilir et ve et ürünleri üretimi için teknik konularda kurslar ve eğitimlerin düzenlenmesi.</p> <p>-Yetiştiriciliğin yoğun yapıldığı bölgelerde TOB taşra teşkilatlarında ve birliklerde konu uzmanı personelin artırılmasına yönelik düzenlemelerin yapılması.</p> <p>-Hayvancılık işletmelerinde ve üretici örgütlerinde et üretimi ile ilgili uzman personelin istihdam edilmesinin desteklenmesi.</p>
17	Örgütlenmeye ilişkin sorunlar	<p>-Üretici örgütlerinin görev ve yetki alanlarını net olarak belirleyen yasal düzenlemelerin yapılması,</p> <p>-Et sektöründeki sorunların çözümüne yönelik örgütlerin altyapısının güçlendirilmesi</p>	<p>-İlgili mevzuatlar oluşturularak üretici örgütlerinin görev ve sorumluluklarının net olarak belirlenmesi ve yeniden düzenlenmesi</p> <p>-Örgütlerin etkin hale getirilmesi ve ekonomik/teknik altyapılarının iyileştirilmesi açısından mevzuatlarının güncellenmesi ve desteklenmesi</p>

18	İşletmelerde yönetim organizasyonu eksikliği, maliyet ve karlılık analizlerinin yeterince yapılamaması	-İşletmelere yönetim organizasyonu konusunda eğitimlerin verilmesi -İşletmelerde düzenli kayıt tutulmasına yönelik altyapının oluşturulması -İşletmede yönetim organizasyonu ve karlılık analizleri yapabilecek personel (danışman) istihdam ettirilmesi	-STK'ların üniversiteler ve ilgili kurumlarla işbirliğini sağlayarak eğitimlerin düzenlenmesi, -İşletme kayıtlarının düzenli tutulması amacıyla bilgisayarlı muhasebe sistemlerinin yaygınlaştırılması ve teşvik verilmesi, -İşletmede yönetim organizasyonu ve karlılık analizleri yapabilecek personel (danışman) istihdamının teşvik edilmesi,
19	Verilerin sağlıklı olmaması	Kamu kurum ve STK'ların veri tabanındaki farklılıkların giderilmesi	-TÜİK, TOB ve ilgili diğer kurumlarla koordinasyonun sağlanarak ortak veri tabanı oluşturulması ve verilerin tek sistem üzerinden işlenmesi, - Veri setlerinin devamlılığı, veriye ulaşımında sorunun ortadan kaldırılmasının sağlanması.
20	Hayvancılık İşletmelerinin ruhsatlandırılması, kimliklendirilmesi ve tanımlanması	İşletmeler her tür içinde, gelişmişlikleri dikkate alınarak belli sayıda gruba ayrılıp her bir grup için tanımlanma oluşturulması.	İlgili birimlerin etkinliğinin artırılması.
21	Yetki karmaşasının giderilmesi, izin, onay ve denetim işlemlerinin tek elden yürütülmesi ve izlenmesi	Görev ve yetkilerin tanımlanması, uygulanabilir nitelikte mevzuat oluşturulması	Yetkili kurular arasında etkin koordinasyon ile mutabakat sağlanması.
22	Veri tabanlarının veri paylaşımı ve raporlamaya uyumlu hale getirilmesi	Veri tabanlarının kontrol edilerek mükerrer yada yanlış bilgilerin düzeltilmesi ve konu ile ilgili yapılacak çalışmalara uygun hale getirilmesi.	İlgili tüm paydaşların kullanabileceği ve verilerin analiz edilebileceği bir hale dönüştürülmesinin sağlanması.
23	Et üretimini artırmaya yönelik melezleme çalışmalarının yaygınlaştırılması	Ekstansif koşullarda yetiştirilen yerli büyükbaş ve küçükbaş hayvanların sürü devamlılığı için ihtiyaç fazlası damızlıkların etçi sperma ile tohumlanarak elde edilecek erkek ve dişi tüm mezelerin kasaplık olarak değerlendirilmesi.	Melezleme çalışmalarının daha fazla desteklenmesi.
24	İşletmelerin ekonomik verim seviyesine uygun hayvanlarla çalışmasının sağlanması, bu koşullara uygun genotiplerin geliştirilmesi gerekmektedir.	Farklı bölge ve işletme koşullarına uygun nitelikte hayvan tipleri geliştirilmesi ve bu tipleri yetiştiren damızlıkçı işletmelerin oluşması sağlanmalıdır.	Damızlık düve, manda, koç teke merkezleri kurulumu faaliyetlerine devam edilmesi Düve alım desteği uygulanmasına devam edilmesi Soy kütüğü desteğine devam edilmesi Küçükbaş soy kütüğü desteğine devam edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, A.R. 2003. Hayvan Islahı Ders Notları. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Kars
- Anonim 2016. Süt Raporu Dünya ve Türkiye’de Süt Sektörü İstatistikleri. Ulusal Süt Konseyi
- Anonim 2017. Tarım ve Orman Bakanlığı: T.C Ziraat Bankası A.Ş. Ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişki Uygulama Esasları Tebliği (Tebliğ No: 2017/15), 8 Mart 2017 ve 30001 Sayılı Resmi Gazete
- Anonim 2018 <https://www.tarimorman.gov.tr/HAYGEM> (Erişim tarihi: 10.12.2018)
- Anonim 2019/a. <http://yem.org.tr> (14.01.2019). Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvancılık Çalıştay Sonuç Raporu Antalya
- Anonim 2019/b. 10. Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu Kalkınma Bakanlığı, Ankara
- Anonim 2020. <http://www.yem.org.tr/> (Erişim Tarihi: 04.11.2020)
- ESK 2020. <https://www.esk.gov.tr/tr/10255/Sektorel-Değerlendirme-Raporlari> ((Erişim tarihi:10.11.2020)
- FAO, 2018. The Foodand Agriculture Organization Corporate Statistical Database (FAOSTAT), <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QV> (Erişim Tarihi:12.12.2018)
- FAO, 2020a. Novel Coronavirus (COVID-19), Q&A: COVID-19 pandemic – impact on food and agriculture, <http://www.fao.org/2019-ncov/q-and-a/impact-on-food-and-agriculture/en/>
- FAO, 2020/b. TheFoodandAgricultureOrganizationCorporate Statistical Database (FAOSTAT), <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QV> (Erişim Tarihi:12.11.2020)
- GKGM, 2018. Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü Verileri
- HAYGEM, 2020. Hayvancılık Genel Müdürlüğü Verileri
- UKON, 2020. Ulusal Et Konseyi Hesaplamaları
- UNCOMTRADE, 2020. <https://comtrade.un.org/data/InternationalTradeStatistics> Database (Erişim tarihi:10.11.2020)
- Saygın Demirbaş, N.,2017, “Türkiye’de Kırmızı Et Sektörünün Mevcut Durumu ve Çözüm Önerileri” Hayvansal Üretim Dergisi 58(1): 74-80, 2017
- TEPAV, 2013. Gıda Sektöründe Değer Zinciri Analizi-Kırmızı Et Sektörü, ISBN 978-9944-927-63-5
- TRGM, 2020. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Verileri
- TÜİK, 2020. www.tuik.gov.tr Tarımsal İstatistikleri (Erişim Tarihi: 22.10.2020)

GÖSTERGELERE AİT
VERİ SERİLERİ

EK

EK: GÖSTERGELERE AİT VERİ SETLERİ*Tablo 1-Dünya Kırmızı Et üretimi (ton)*

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
1961	27.684.560	4.930.306	1.101.886	1.071.154	34.787.906
1962	29.203.329	5.039.647	1.127.134	1.104.344	36.474.454
1963	30.855.740	5.038.051	1.125.275	1.120.445	38.139.511
1964	31.276.594	5.016.465	1.141.659	1.160.552	38.595.270
1965	31.858.470	5.039.501	1.172.643	1.182.078	39.252.692
1966	33.554.401	5.110.365	1.207.492	1.199.698	41.071.956
1967	35.269.224	5.271.257	1.222.564	1.228.088	42.991.133
1968	36.965.205	5.428.243	1.244.382	1.262.915	44.900.745
1969	37.929.078	5.375.128	1.275.078	1.283.146	45.862.430
1970	38.349.456	5.536.456	1.294.486	1.313.001	46.493.399
1971	38.073.242	5.634.239	1.327.438	1.341.044	46.375.963
1972	38.539.081	5.660.347	1.357.759	1.360.291	46.917.478
1973	38.839.467	5.401.305	1.383.816	1.421.249	47.045.837
1974	41.850.386	5.143.378	1.418.451	1.461.588	49.873.803
1975	43.734.816	5.307.306	1.484.365	1.463.913	51.990.400
1976	46.091.330	5.315.834	1.504.076	1.491.582	54.402.822
1977	46.486.430	5.336.575	1.547.770	1.500.322	54.871.097
1978	46.989.773	5.416.032	1.628.071	1.524.325	55.558.201
1979	45.785.103	5.386.272	1.657.902	1.572.082	54.401.359
1980	45.566.785	5.647.384	1.694.149	1.605.914	54.514.232
1981	45.954.189	5.866.889	1.754.616	1.680.284	55.255.978
1982	45.915.112	5.887.957	1.824.270	1.812.532	55.439.871
1983	47.160.772	6.081.255	1.912.178	1.838.735	56.992.940
1984	48.484.894	6.102.073	1.970.058	1.910.284	58.467.309
1985	49.308.076	6.220.515	2.028.267	1.995.979	59.552.837
1986	50.984.708	6.223.229	2.112.546	2.101.747	61.422.230
1987	50.940.956	6.351.798	2.298.416	2.107.527	61.698.697
1988	51.340.629	6.651.204	2.402.032	2.202.040	62.595.905
1989	51.558.609	6.835.390	2.545.586	2.206.962	63.146.547
1990	53.029.398	7.033.484	2.666.651	2.266.851	64.996.384
1991	53.518.723	7.124.355	2.734.875	2.334.810	65.712.763
1992	52.653.726	7.122.348	2.845.153	2.403.796	65.025.023
1993	52.042.825	7.137.896	2.947.597	2.507.575	64.635.893
1994	51.877.994	7.226.200	3.055.358	2.620.576	64.780.128

1995	52.588.663	7.211.527	3.308.757	2.712.295	65.821.242
1996	53.625.032	7.056.372	3.164.309	2.557.061	66.402.774
1997	54.671.178	7.218.668	3.366.903	2.705.361	67.962.110
1998	54.194.233	7.425.879	3.594.889	2.745.200	67.960.201
1999	55.060.263	7.544.986	3.707.795	2.822.761	69.135.805
2000	55.813.182	7.833.175	3.766.174	2.861.292	70.273.823
2001	55.404.592	7.840.669	3.796.481	2.862.720	69.904.462
2002	56.457.659	7.801.532	3.842.299	2.962.742	71.064.232
2003	57.366.222	7.862.800	4.105.702	2.902.986	72.237.710
2004	58.971.034	7.937.980	4.405.435	2.993.193	74.307.642
2005	59.296.485	8.112.483	4.633.524	3.088.412	75.130.904
2006	60.488.683	8.374.646	4.562.876	3.213.477	76.639.682
2007	62.345.022	8.736.583	4.712.308	3.329.442	79.123.355
2008	62.500.937	8.522.093	4.828.872	3.364.985	79.216.887
2009	62.877.739	8.530.636	4.948.154	3.425.423	79.781.952
2010	63.129.722	8.423.948	5.102.252	3.580.301	80.236.223
2011	62.956.306	8.526.038	5.071.544	3.615.853	80.169.741
2012	63.584.949	8.597.174	5.207.762	3.666.104	81.055.989
2013	64.738.069	8.835.831	5.316.050	3.707.409	82.597.359
2014	65.283.086	9.102.747	5.428.576	3.721.728	83.536.137
2015	64.958.051	9.260.924	5.526.847	3.767.614	83.513.436
2016	64.568.004	9.567.978	5.794.581	4078593	84.731.677
2017	65.415.554	9.532.953	5.882.486	4.137.317	85.440.688
2018	67.353.900	9.788.315	5.977.020	4.247.413	87.366.648

Kaynak:FAO

Tablo 2-Dünya Kesilen Hayvan Sayısı (Baş)

Yıllar	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
1961	172.956.292	330.902.794	102.919.701	7.744.138	614.522.925
1962	184.306.019	341.528.424	104.626.745	7.989.005	638.450.193
1963	193.884.384	344.346.633	105.240.845	8.126.567	651.598.429
1964	191.783.550	345.889.336	106.687.125	8.408.709	652.768.720
1965	191.617.876	341.996.356	108.978.029	8.566.276	651.158.537
1966	196.736.063	353.156.025	111.484.322	8.683.014	670.059.424
1967	204.662.382	354.383.563	112.804.276	8.897.804	680.748.025
1968	211.065.231	361.962.955	114.705.523	9.239.157	696.972.866
1969	211.695.232	359.180.542	117.289.368	9.410.766	697.575.908
1970	210.511.331	367.518.246	118.837.457	9.626.620	706.493.654

1971	204.371.632	372.157.891	122.130.975	9.912.534	708.573.032
1972	203.966.484	372.193.401	125.282.673	10.089.752	711.532.310
1973	203.885.585	361.511.701	128.288.351	10.436.843	704.122.480
1974	216.929.813	347.737.446	130.844.209	10.725.229	706.236.697
1975	232.901.568	363.376.997	135.994.437	10.816.252	743.089.254
1976	243.246.550	357.097.972	138.036.723	11.050.517	749.431.762
1977	243.788.050	359.491.642	142.205.731	11.269.026	756.754.449
1978	245.202.771	366.513.464	148.488.512	11.448.237	771.652.984
1979	237.016.110	362.326.932	152.412.994	11.758.463	763.514.499
1980	234.955.671	384.396.206	156.407.034	11.971.723	787.730.634
1981	237.104.169	402.067.515	161.721.278	12.320.424	813.213.386
1982	238.507.532	403.916.209	163.678.164	13.106.993	819.208.898
1983	240.569.335	414.686.533	169.991.008	13.293.766	838.540.642
1984	246.319.936	414.835.674	174.416.591	13.711.963	849.284.164
1985	246.807.157	423.484.700	179.990.888	14.285.916	864.568.661
1986	253.564.338	420.771.042	185.446.777	14.771.297	874.553.454
1987	250.641.496	431.256.493	201.412.501	14.841.151	898.151.641
1988	249.686.489	440.849.982	207.313.140	16.025.272	913.874.883
1989	249.967.413	456.257.199	218.774.686	15.878.165	940.877.463
1990	254.316.127	464.384.740	228.282.931	16.265.647	963.249.445
1991	255.815.651	468.371.117	232.864.228	16.598.082	973.649.078
1992	253.750.526	465.294.726	241.395.360	17.032.094	977.472.706
1993	254.216.613	463.875.615	245.472.613	17.769.774	981.334.615
1994	257.349.568	469.822.344	253.000.264	18.408.102	998.580.278
1995	258.853.306	477.280.373	270.813.374	19.185.260	1.026.132.313
1996	260.506.492	462.163.590	264.389.210	17.953.694	1.005.012.986
1997	267.568.393	466.621.024	281.564.488	19.318.866	1.035.072.771
1998	268.854.084	475.211.139	298.218.565	19.652.520	1.061.936.308
1999	270.439.668	478.481.796	315.599.537	20.308.853	1.084.829.854
2000	271.938.894	493.890.385	319.773.398	20.484.013	1.106.086.690
2001	267.095.947	491.555.550	321.692.711	20.372.364	1.100.716.572
2002	272.349.403	494.428.277	326.287.457	20.758.787	1.113.823.924
2003	276.930.115	501.210.086	345.685.904	20.047.840	1.143.873.945
2004	281.220.929	500.895.092	370.154.811	20.680.262	1.172.951.094
2005	283.375.735	512.902.947	383.624.161	21.280.719	1.201.183.562
2006	288.701.293	529.458.568	385.090.531	22.036.401	1.225.286.793
2007	293.827.107	539.868.379	391.883.301	22.884.747	1.248.463.534
2008	294.094.021	532.947.458	401.013.960	23.175.670	1.251.231.109
2009	295.636.620	526.441.066	412.848.312	23.624.670	1.258.550.668
2010	296.081.205	523.242.950	425.447.277	24.552.935	1.269.324.367
2011	295.507.839	513.282.872	425.624.088	24.883.347	1.259.298.146
2012	298.762.689	524.791.616	431.462.593	25.560.219	1.280.577.117
2013	304.086.699	538.234.616	437.559.625	25.285.695	1.305.166.635
2014	302.746.793	544.615.167	444.677.752	25.548.241	1.317.587.953

2015	302.364.437	552.978.089	454.887.736	25.646.002	1.335.876.264
2016	302.574.163	563.659.774	465.325.021	26.945.966	1.357.664.631
2017	304.414.858	567.720.570	464.598.299	27.330.110	1.363.169.624
2018	302.128.113	573.781.178	479.172.097	27.799.035	1.382.880.423

Kaynak:FAO

Tablo 3-Tür ve ırklarına göre büyükbaş ve küçükbaş et üretim miktarları

	Koyun	Keçi	Sığır	Manda	Toplam
1991	128 626	19 570	309 563	8 803	466 563
1992	122 887	17 286	300 652	7 967	448 792
1993	112 806	16 166	296 066	7 131	432 168
1994	126 306	14 908	316 654	8 162	466 030
1995	102 115	14 124	292 447	6 094	414 781
1996	98 127	12 274	301 828	3 140	415 369
1997	116 104	15 592	379 541	5 640	516 877
1998	144 703	23 429	359 273	4 762	532 167
1999	132 476	23 693	349 681	5 196	511 046
2000	111 139	21 395	354 636	4 047	491 217
2001	85 661	16 138	331 589	2 295	435 683
2002	75 828	15 454	327 629	1 630	420 540
2003	63 006	11 487	290 455	1 709	366 658
2004	69 715	10 301	364 999	1 950	446 964
2005	73 743	12 390	321 681	1 577	409 391
2006	81 899	14 133	340 705	1 774	438 511
2007	117 524	24 136	431 963	1 988	575 611
2008	96 738	13 752	370 619	1 334	482 443
2009	74 633	11 675	325 286	1 005	412 600
2010	135 687	23 060	618 584	3 387	780 718
2011	107 076	23 318	644 906	1 615	776 915
2012	97 334	17 430	799 344	1 736	915 844
2013	102 943	23 554	869 292	336	996 125
2014	98 978	26 770	881 999	526	1 008 272
2015	100 021	33 990	1 014 926	326	1 149 262
2016	82 485	31 011	1 059 195	351	1 173 042
2017	100 058	37 525	987 482	1 339	1 126 404
2018	100.851	13.603	1.003.859	402	1.118.715
2019	109.382	16.536	1.075.479	73	1.201.470

Kaynak:TÜİK

Tablo 4-Türlerine Göre Büyükbaş Hayvan Sayıları

	Sığır-Kültür	Sığır-Kültür melezi	Sığır-Yerli	Manda
1991	1 253 865	4 033 375	6 685 683	366 150
1992	1 337 410	4 131 507	6 481 990	352 410
1993	1 442 000	4 342 000	6 126 000	316 000
1994	1 512 000	4 543 000	5 846 000	305 000
1995	1 702 000	4 776 000	5 311 000	255 000
1996	1 795 000	4 909 000	5 182 000	235 000
1997	1 715 000	4 690 000	4 780 000	194 000
1998	1 733 000	4 695 000	4 603 000	176 000
1999	1 782 000	4 826 000	4 446 000	165 000
2000	1 806 000	4 738 000	4 217 000	146 000
2001	1 854 000	4 620 000	4 074 000	138 000
2002	1 859 786	4 357 549	3 586 163	121 077
2003	1 940 506	4 284 890	3 562 706	113 356
2004	2 109 393	4 395 090	3 564 863	103 900
2005	2 354 957	4 537 998	3 633 485	104 965
2006	2 771 818	4 694 197	3 405 349	100 516
2007	3 295 678	4 465 350	3 275 725	84 705
2008	3 554 585	4 454 647	2 850 710	86 297
2009	3 723 583	4 406 041	2 594 334	87 207
2010	4 197 890	4 707 188	2 464 722	84 726
2011	4 836 547	5 120 621	2 429 169	97 632
2012	5 679 484	5 776 028	2 459 400	107 435
2013	5 954 333	6 112 437	2 348 487	117 591
2014	6 178 757	6 060 937	1 983 415	121 826
2015	6 385 343	5 733 803	1 874 925	133 766
2016	6 588 527	5 758 336	1 733 292	142 073
2017	7 804 588	6 536 073	1 602 925	161 439
2018	8.419.204	7.030.297	1.593.005	178.397
2019	8.559.855	7.554.625	1.573.659	184.192

Kaynak:TÜİK

Tablo 5-Türlerine Göre Küçükbaş Hayvan Sayıları (Baş)

	Koyun - Yerli	Koyun - Merinos	Keçi - Kıl	Keçi - Tiftik
1991	39 590 493	841 847	9 579 256	1 184 942
1992	38 575 828	840 110	9 439 600	1 014 340
1993	36 709 000	832 000	9 192 000	941 000
1994	34 823 000	823 000	8 767 000	797 000
1995	32 985 000	806 000	8 397 000	714 000
1996	32 234 000	838 000	8 242 000	709 000
1997	29 376 000	862 000	7 761 000	615 000
1998	28 560 000	875 000	7 523 000	534 000
1999	29 425 000	831 000	7 284 000	490 000
2000	27 719 000	773 000	6 828 000	373 000
2001	26 213 000	759 000	6 676 000	346 000
2002	24 473 826	699 880	6 519 332	260 762
2003	24 689 169	742 370	6 516 088	255 587
2004	24 438 459	762 696	6 379 900	230 037
2005	24 551 972	752 353	6 284 498	232 966
2006	24 801 481	815 431	6 433 744	209 550
2007	24 491 211	971 082	6 095 292	191 066
2008	22 955 941	1 018 650	5 435 393	158 168
2009	20 721 925	1 027 583	4 981 299	146 986
2010	22 003 299	1 086 392	6 140 627	152 606
2011	23 811 036	1 220 529	7 126 862	151 091
2012	25 892 582	1 532 651	8 199 184	158 102
2013	27 485 166	1 799 081	9 059 259	166 289
2014	29 033 981	2 106 263	10 167 125	177 811
2015	29 302 358	2 205 576	10 210 338	205 828
2016	28 832 669	2 151 264	10 137 534	207 765
2017	31 257 408	2 420 228	10 419 027	215 645
2018	32.513.297	2.681.679	10.698.553	223.874
2019	34.199.467	3.076.583	10.964.374	241.055

Kaynak:TÜİK

Tablo 6-Dana ve Koyun Eti Tüketici Fiyatları (TL/kg)

		Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1994	Dana Eti	0,08	0,08	0,09	0,10	0,11	0,11	0,11	0,12	0,13	0,14	0,16	0,17
	Koyun Eti	0,08	0,08	0,09	0,10	0,10	0,10	0,10	0,11	0,12	0,13	0,15	0,16
1995	Dana Eti	0,18	0,20	0,21	0,22	0,24	0,27	0,30	0,32	0,33	0,33	0,33	0,33
	Koyun Eti	0,18	0,20	0,21	0,22	0,24	0,27	0,29	0,32	0,32	0,32	0,32	0,33
1996	Dana Eti	0,34	0,34	0,35	0,34	0,35	0,35	0,36	0,41	0,42	0,42	0,43	0,44
	Koyun Eti	0,34	0,35	0,36	0,38	0,42	0,42	0,42	0,44	0,45	0,45	0,45	0,46
1997	Dana Eti	0,49	0,53	0,58	0,64	0,65	0,66	0,73	0,81	0,88	0,91	0,95	1,02
	Koyun Eti	0,52	0,58	0,65	0,69	0,69	0,68	0,71	0,75	0,78	0,81	0,84	0,90
1998	Dana Eti	1,17	1,26	1,32	1,35	1,39	1,47	1,65	1,78	1,98	2,07	2,22	2,34
	Koyun Eti	1,07	1,16	1,18	1,20	1,23	1,31	1,41	1,49	1,59	1,69	1,83	1,93
1999	Dana Eti	2,43	2,46	2,48	2,49	2,51	2,52	2,53	2,55	2,56	2,64	2,77	2,90
	Koyun Eti	2,04	2,11	2,19	2,21	2,25	2,26	2,29	2,31	2,31	2,45	2,59	2,71
2000	Dana Eti	2,95	2,99	3,01	3,10	3,13	3,26	3,44	3,54	3,70	3,85	3,93	3,98
	Koyun Eti	2,78	2,94	3,06	3,13	3,14	3,21	3,28	3,33	3,46	3,53	3,53	3,61
2001	Dana Eti	4,02	4,08	4,15	4,17	4,20	4,21	4,24	4,26	4,33	4,42	4,46	4,51
	Koyun Eti	3,71	3,87	4,06	4,11	4,12	4,15	4,17	4,18	4,22	4,29	4,35	4,53
2002	Dana Eti	4,66	4,71	5,41	5,61	6,11	6,55	6,71	6,86	7,30	7,44	7,72	8,03
	Koyun Eti	4,85	4,99	5,46	5,63	6,05	6,43	6,57	6,67	6,93	7,05	7,56	8,00
2003	Dana Eti	8,55	9,02	9,26	9,39	9,56	9,66	9,83	10,20	10,56	10,91	11,27	11,36
	Koyun Eti	8,63	9,31	9,54	9,34	9,40	9,60	9,92	10,36	10,64	10,83	11,02	11,05
2004	Dana Eti	11,32	11,33	11,32	11,05	11,06	10,98	10,97	11,20	11,42	11,50	11,46	11,54
	Koyun Eti	11,03	11,00	10,88	10,78	10,84	10,79	10,87	10,90	10,94	10,90	10,94	11,00
2005	Dana Eti	11,28	11,40	11,42	11,37	11,37	11,39	11,38	11,41	11,46	11,73	12,06	12,11
	Koyun Eti	10,13	10,79	10,94	10,89	10,94	10,81	10,64	10,48	10,42	10,46	10,76	10,77
2006	Dana Eti	12,88	13,15	13,19	13,20	13,20	13,27	13,30	13,35	13,57	13,73	13,85	13,72
	Koyun Eti	11,17	11,37	11,29	11,28	11,25	11,22	11,19	11,14	11,34	11,45	11,51	11,52

2007	Dana Eti	13,76	13,73	13,74	13,44	13,43	13,47	13,42	13,66	14,18	14,37	14,31	14,26
	Koyun Eti	11,55	11,52	11,36	11,28	11,24	11,24	11,20	11,35	11,47	11,50	11,48	11,55
2008	Dana Eti	14,35	14,40	14,49	14,38	15,27	15,40	15,44	15,68	15,98	16,08	16,16	16,17
	Koyun Eti	11,89	12,26	12,47	12,57	12,87	12,91	12,70	12,54	12,68	13,07	13,47	13,61
2009	Dana Eti	16,07	15,99	16,07	16,09	16,15	16,36	16,50	17,57	18,05	19,27	19,87	20,40
	Koyun Eti	13,91	14,72	15,69	15,68	15,81	15,72	16,02	17,46	18,87	20,19	20,54	20,85
2010	Dana Eti	21,78	23,05	23,41	24,94	23,28	22,78	23,80	24,64	25,82	26,23	25,31	24,65
	Koyun Eti	21,22	21,58	21,64	22,60	22,69	22,42	23,77	25,11	25,77	26,13	26,19	26,31
2011	Dana Eti	23,19	22,72	22,38	22,43	22,38	22,35	22,88	23,44	24,34	24,34	24,45	24,33
	Koyun Eti	25,73	24,84	24,86	25,16	25,24	25,66	26,33	26,89	27,34	27,54	27,57	26,79
2012	Dana Eti	23,80	23,62	23,47	23,49	23,60	23,57	23,59	24,10	24,16	23,91	24,26	24,03
	Koyun Eti	26,01	25,18	25,15	25,23	25,66	25,90	26,09	26,22	25,68	25,22	24,78	24,00
2013	Dana Eti	23,85	23,69	23,68	23,97	24,06	24,19	24,56	24,90	25,58	25,64	25,87	25,97
	Koyun Eti	23,51	24,24	25,08	26,04	25,72	25,24	25,24	25,29	25,32	25,37	25,72	25,76
2014	Dana Eti	25,94	26,31	26,43	27,01	27,08	28,05	29,04	29,46	30,37	30,27	30,45	30,78
	Koyun Eti	26,05	26,67	26,89	26,77	26,54	26,42	26,75	26,96	27,18	27,08	27,01	26,79
2015	Dana Eti	31,44	32,70	33,58	34,04	34,82	35,83	37,16	37,86	37,89	38,37	38,17	37,98
	Koyun Eti	26,97	27,59	28,17	28,42	28,91	29,21	30,39	30,37	30,64	30,74	30,57	30,82
2016	Dana Eti	38,42	37,93	37,04	37,34	37,67	38,04	38,73	39,06	39,21	39,26	39,22	39,09
	Koyun Eti	32,17	32,75	32,84	33,19	33,08	33,47	34,06	34,19	34,36	34,61	34,81	35,00
2017	Dana Eti	39,60	39,54	39,76	40,73	42,00	43,52	43,77	43,28	43,22	42,21	41,13	40,76
	Koyun Eti	35,55	35,78	37,32	39,39	41,01	43,88	43,65	43,63	43,02	41,95	40,54	39,64
2018	Dana Eti	40,01	39,87	41,08	42,51	43,35	43,83	43,63	43,69	45,32	45,36	44,29	44,33
	Koyun Eti	40,52	42,57	46,20	48,86	49,85	50,31	49,44	48,99	49,80	49,80	49,62	49,65
2019	Dana Eti	40,57	40,48	41,49	45,32	47,81	48,24	48,35	47,88	47,83	47,02	46,41	46,25
	Koyun Eti	49,01	49,86	50,56	51,37	51,93	51,75	51,90	52,18	52,63	52,76	52,58	52,92

Kaynak: TÜİK

+90 312 307 60 00

+90 312 307 61 90

@ <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM>

Üniversiteler Mh. 06800 Çankaya / ANKARA